

.ST

07348

Wijze universiteit te amsterdam
jaarboek 1984 - 1985

v
j

vrije universiteit te amsterdam
jaarboek 1984 - 1985

VRIJE UNIVERSITEIT
Bibliotheek Sociologie/Politologie
Van Eeghenstraat 112
1071 GM AMSTERDAM

Uitgave: Vrije Universiteit, Amsterdam
Samenstelling: Bureau Rector Magnificus
Fotografische bijdragen: Audio Visueel Centrum (tenzij anders vermeld)
Inlichtingen: Dienst Pers en Voorlichting
De Boelelaan 1105, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam
Telefoon 020 - 548 26 71
Druk: Grafisch Bedrijf Papyrus b.v., Diemen

i
E
B
o
U
C
C
R
O
D
V
V
N
A
A
I
In
H
St
Ku
Re
De
Be
W
Aa
Aa
Aa
Ge
Ge

inhoud

	blz.
Eredoctores	5
Bestuur van de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag	7
Universiteitsraad	8
College van Bestuur	9
College van Dekanen	9
Rectores Magnifici, Conrectoren	11
Opening der Lessen:	
Verkort verslag 1984-1985	13
Rede prof.dr. W. Albeda	25
Dies Natalis 1984:	39
Diesrede	41
Verslag College van Dekanen 1984-1985	55
Verslag Bibliotheek 1984	58
Nieuwbenoemde hoogleraren	60
Ambstaanvaardingen	64
Afscheidscolleges	65
In Memoriam	
prof.mr. H.J. van Eikema Hommes	68
prof.dr. P.R. Michaël	72
dr. D. Notohamidjojo	76
Herdenking universitair verzet 1940-1945	81
Studium Generale	89
Kuyper-voordrachten	93
Rede dr. C.F. Beyers Naudé	95
Dom Helder Camara-lezing	107
Bezinningscentrum	108
Wetenschappelijke congressen	109
Aantallen studenten	114
Aantallen buitenlandse studenten	116
Aantallen examens en promoties	120
Geslaagde geëxamineerden	126
Gepromoveerden	142

Index

D
D
D
D
D
P
P
D
D
P
P
D
D
P
D
D
Z.

Dr
Dr
Pr
Dr
Pr
Dr
Pr
Dr
Dr
Dr
Dr
Pr
Pr
Dr
Pr
Dr
Dr
Me

eredoctores van de Vrije Universiteit

Dr. H. Colijn (+)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Sebestijen (+)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. D. Bakker (+)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.C. Rullmann (+)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.J.C. van Dijk (+)	20-10-1938 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. Max H. Huber (+)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Bohatec (+)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Schouten (+)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. A.J. van der Merwe (+)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. Joh. C. van Rooy (+)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. E.G. Léonard (+)	20-10-1955 godgeleerdheid
Dr. H.W. Tilanus (+)	20-10-1958 rechtsgeleerdheid
Dr. A.A.L. Rutgers (+)	20-10-1959 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Ellul	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. E. Jonckheer	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. C. Rijnsdorp (+)	20-10-1965 letteren
Z.K.H. Bernhard	
Prins der Nederlanden	
Prins van Lippe Biesterfeld	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. P. Hoffmann (+)	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. Martin Luther King jr. (+)	20-10-1965 sociale wetenschappen
Prof.dr. T.S.G. Mulia (+)	20-10-1966 godgeleerdheid
Dr. M. Ruppert	20-10-1970 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. O. Notohamidjojo (+)	4- 9-1972 rechtsgeleerdheid
Dr. C.F. Beyers Naudé	20-10-1972 godgeleerdheid
Prof.dr. C.F. von Weizsäcker	20-10-1975 rechtsgeleerdheid
Dr. H.C. Bijvoet	20-10-1975 wiskunde en natuurwetenschappen
Dom Helder Pessoa Camara	20-10-1975 sociale wetenschappen
Prof.dr. A.G.M. van Melsen	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Dr. C.F. Barnaby	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Prof.dr. G. Duby	20-10-1980 letteren
Prof.dr. A.B. Frielink	20-10-1980 economische wetenschappen
Dr. H. Algra (+)	20-10-1980 sociale wetenschappen
Prof.dr. J. Miguez Bonino	20-10-1980 godgeleerdheid
Dr. Yap Thiam Hien	20-10-1980 rechtsgeleerdheid
Dr. F.E.R. de Maar	20-10-1980 geneeskunde
Mevrouw dr. S. Kruyt	20-10-1980 geneeskunde

bestuur vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag

Mr. D. Schut, voorzitter

Mr. P.J. Biesheuvel, secretaris

Ds. K.M.R. van der Beek, vice-voorzitter

Mr. P. van Dijke

Mw. G.W. van Montfrans-Hartman

Drs. J.M. Mudde, penningmeester

Dr.mr. C. de Ru

Mw. H.L. van Stegeren-Keizer

H. van Namen, erelid

Prof.dr. G.J. Sizoo, erelid

P.J. Kruijse, algemeen secretaris

Mevrouw G. Velten, secretaresse van het bestuur

universiteitsraad

Voorzitter: Prof.dr. L. Vlijm
Secretaris: Mr. J.W. Mekking

LEDEN

namens het wetenschappelijk personeel:

Prof.dr. L. Bak	Prof.dr. N.W. de Smit
Prof.dr. E. Boeker (DAK)	Dr. W.J. van der Steen
Dr. Ceg. de Groot	Dr. C.A. Verburg (tot 1-10-1984)
Dr. J. de Jonge (DAK) (tot 1-4-1984)	Dr. P.A. Vingerling (DAK)
Ir. H. Nijhuis (DAK)	Prof.dr. R.P. Zuidema
Dr. P.L. Schram	

namens het technisch en administratief personeel (T.A.S.):

J. Brederveld	Mw.dr.s. E.J. Kok (DAK)
E.H. Broekstra	B. Kost
Mw. M.T. Creutzberg (DAK)	R.I.G. Tonkens (DAK)
Mw. T. Goedendorp	Drs. J. Vrieze (DAK)
Mw.dr.s. H.M. Hülsmann	C. Zeijlemaker
Mw. I. Klein-Clausing (DAK)	

namens de studenten:

H. Boswijk (PKV)	B. Molenbroek (PKV)
R. Brakel (JOVD-VU)	Mw. M. Neyens (PKV)
P. Coumans (VUSO)	P. Quak (VUSO)
Mw. E. de Heus (PKV)	Mw. I. Verboon (PKV)
D. van Meer (PKV)	

namens de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag:

D.M. Boogaard	Ds. A.C. Hofland
Dr. J. Brug	Mw.dr.s. J.R. Kraan-Wielenga
Drs. A.C. van Grootheest	Mw.dr.s. J.J.T. Omta

Universiteitsraad Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5483633

college van bestuur

Drs. H.J. Brinkman, voorzitter
Dr.ir. A.W. de Jager, vice-voorzitter
Drs. S.J. Noorda
Dr.ir. F. Schutte
Prof.dr. P.J.D. Drenth, rector magnificus

Mr. H. Hoogenkamp, secretaris

College van Bestuur Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5482698

college van dekanen*

Prof.dr. P.J.D. Drenth, voorzitter
Prof.dr. K.U. Gäbler
Prof. P.L. Dijk
Prof.dr. L. Feenstra
Prof.dr. K. de Groot
Prof.dr. J. Lever

Prof.dr. M.A. Maurice, secretaris
Prof.dr. J. Blok

Prof.dr. U.A.Th. Brinkman
Prof.dr. W. Roeleveld

Prof.dr. F.K. de Graaf
Prof.dr. B.P.F. Al
Prof.dr. P.W. de Neeve
Mw.prof.dr. M.H. Schenkeveld

Prof.dr. S.A. Varga

Prof.dr. P.R. Sellin

Prof.dr. A.J. Vermaat

Rector Magnificus
Faculteit der Godgeleerdheid
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Faculteit der Geneeskunde
Subfaculteit der Tandheelkunde
Faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen
Subfaculteit der Wiskunde en Informatica
Subfaculteit der Natuurkunde en
Sterrenkunde
Subfaculteit der Scheikunde
Subfaculteit der Geologie en
Fysische Geografie
Subfaculteit der Biologie
Faculteit der Letteren
Subfaculteit der Geschiedenis
Subfaculteit der Nederlandse Taal- en
Letterkunde
Subfaculteit der Franse Taal- en
Letterkunde
Subfaculteit der Engelse Taal- en
Letterkunde
Faculteit der Economische
Wetenschappen

*per 1-9-1984; voor mutaties zie verslag College van Dekanen, pag. 55 van dit jaarboek.

Prof.dr. J. de Wit	Faculteit der Sociale Wetenschappen	18
Prof.dr. J. van Putten	Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen	18
Prof.dr. C. Sanders	Subfaculteit der Psychologie	18
Mw.prof.dr. W.F. van Stegeren	Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen	18
Prof.dr. E.H. van Olst	Centrale Interfaculteit	18
Prof.dr. A.O. Kouwenhoven	Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie	18
Prof.dr. G.A. de Bruijne	Subfaculteit der Sociale Geografie en Planologie	18
Prof.dr. A.H.Q.M. Merkies	Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie	18
Prof.dr. R.H. Rozendal	Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding	18
Prof.dr. G. Somsen	Conrector	18
Prof.dr. C. Datema	Conrector	18
Erelid: Mr.dr. J. Donner (†)		18
Mw.drs. G. Siertsema	Ambtelijk Secretaris	190

rectores magnifici

1880—1882	Dr. A. Kuyper	1923	Dr. C. van Gelderen
1882	Dr. F.L. Rutgers	1924	Dr. L. Bouman
1883	Dr. Ph.J. Hoedemaker	1925	Dr. F.W. Grosheide
1884	Mr. D.P.D. Fabius	1926	Dr. A. Goslinga
1885	F.W.J. Dilloo	1927	Dr. A.A. van Schelven
1886	Dr. J. Woltjer	1928	Dr. G.Ch. Aalders
1887	Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1929	Dr. H.J. Pos
1888	Dr. A. Kuyper	1930	Dr. H.H. Kuyper
1889	Dr. F.L. Rutgers	1931	Dr.H. Dooyeweerd
1890	Mr. D.P.D. Fabius	1932	Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1891	Dr. J. Woltjer	1933	Mr. V.H. Rutgers
1892	Dr. A. Kuyper	1934	Dr. J. Wille
1893	Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1935	Dr. L. van der Horst
1894	Dr. F.L. Rutgers	1936	Dr. J. Waterink
1895	Mr. D.P.D. Fabius	1937	Dr. G.J. Sizoo
1896	Dr. J. Woltjer	1938	Dr. J.F. Koksma
1897	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1939	Dr. A. Sizoo
1898	Dr. F.L. Rutgers	1940—1942	Mr. V.H. Rutgers
1899	Dr. A. Kuyper	1942	Dr. D. Nauta
1900	Mr. D.P.D. Fabius	1943—1945	Mr. J. Oranje
1901	Dr. J. Woltjer	1945	Dr. J. Coops
1902	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1946	Dr. R.H. Woltjer
1903	Dr. H.H. Kuyper	1947	Mr. P.A. Diepenhorst
1904	Dr. H. Bavinck	1948	Dr. F.W. Grosheide
1905	P. Biesterveld	1949	Dr. G.Ch. Aalders
1906	Dr. F.L. Rutgers	1950	Dr. H. Dooyeweerd
1907	Mr. D.P.D. Fabius	1951	Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1908	Dr. J. Woltjer	1952	Dr. G.J. Sizoo
1909	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1953	Dr. J.F. Koksma
1910	Dr. H.H. Kuyper	1954	Dr. J. Waterink
1911	Dr. H. Bavinck	1955	Dr. D. Nauta
1912	Dr. R.H. Woltjer	1956	Dr. W.H. Gispen
1913	Mr. A. Anema	1957	Dr. G.H.A. Grosheide F.Wzn.
1914	Mr. P.A. Diepenhorst	1958	Dr. G.C. Berkouwer
1915	Dr. C. van Gelderen	1959	Mr. P.J. Verdam
1916	Dr. L. Bouman	1960	Mr. I.A. Diepenhorst
1917	Dr. P.A.E. Sillevs Smitt	1961	Dr. H. Smitskamp
1918	Dr. F.W. Grosheide	1962	Mr. W.F. de Gaay Fortman
1919	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1963	Dr. F. de Roos
1920	Dr. H.H. Kuyper	1964	Dr. R. Schippers
1921	Dr. R.H. Woltjer	1965—1972	Mr. W.F. de Gaay Fortman
1922	Mr. P.A. Diepenhorst		

1972—1976 Mr. I.A. Diepenhorst
1976—1977 Mr. J. de Ruiter
(tot 19-12-1977)
1978—1979 Dr. D.M. Schenkeveld
(vanaf 1-2-1978)

1979—1983 Dr. H. Verheul
1983 Dr. P.J.D. Drenth

conrectoren

1965—1967 Dr. J. Lever
1965—1967 Dr. W.J. Wieringa
1967—1976 Dr. G.E. Meuleman
1967—1969 Dr. T.D. Stahlie
1969—1972 Dr. J. Blok
1972—1976 Dr. F. van Faassen
1976—1978 Dr. D.M. Schenkeveld
1977—1979 Dr. H. Verheul
1978—1980 Dr. E. van Dijk
1979—1981 Mr.dr. D.C. Mulder
1980—1984 Dr. J.P. Kuiper
1981—1983 Dr. D.Th. Kuiper
1983—1985 Dr. G. Somsen
1984— Dr. C. Datema

Opening der Lessen

Korte terugblik op het academisch jaar 1984-1985

Rede uitgesproken door de Rector Magnificus, prof.dr. P.J.D. Drenth ter gelegenheid van de Opening der Lessen, in een bijeenkomst van de Universiteitsraad op 2 september 1985.

Prof.dr. P.J.D. Drenth

M
da

O
ee
pe
Ik

He

Ba
Ma
Jan

Eli

Ka
Fra

Wil

Mic
Piet

Will

Apo

Her
Oer
Paul
Gerh
Irma

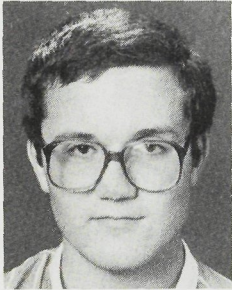
Mijnheer de voorzitter,
dames en heren.

Ook dit jaar willen wij de plechtige opening van het academisch jaar beginnen met een korte herdenking van degenen uit de universitaire gemeenschap die ons in de periode 3 september 1984 tot 2 september 1985 zijn overleden.
Ik verzoek U hiertoe op te staan opdat ik hun namen kan noemen.

Hendrik Jan van Eikema Hommes	hoogleraar encyclopaedie der rechtswetenschap en de wijsbegeerte van het recht, Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Bartholomeus Johannes Paulus van Beek	student in de geneeskunde
Marit Maria Waardenburg	studente geschiedenis
Jan Wilschut	oud-lid en oud-voorzitter van het College van Directeuren
Elias Johannes van Bentum	wetenschappelijk hoofdmedewerker Faculteit der Economische Wetenschappen
Karin Pauline Glijn	studente Nederlands
Frans Johan Maria Heslinga	gewezen wetenschappelijk hoofdmedewerker Faculteit der Geneeskunde
Willem van der Hoek	technisch medewerker Faculteit der Geneeskunde
Michaël Herman Dekker	student in de psychologie
Pieter Roelof Michaël	emeritus hoogleraar chirurgie, Faculteit der Geneeskunde
Wilhelmus Hermanus Franciscus Tusveld	technisch medewerker Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen
Apolonia Alida Kok	oud-administratief medewerkster Subfaculteit der Scheikunde
Herman Martinus Oldenhof	oud-lid College van Directeuren
Oeripan Notohamidjojo	eredoctor in de rechtsgeleerdheid
Paulus Nicolaas Kruyswijk	oud-lid College van Curatoren
Gerhardus Herman Meyling	student in de rechtsgeleerdheid
Irma Elisabeth Mylène Bierens	studente in de geneeskunde

*De laatste vijand die onttroond wordt is de dood.
Want alles heeft God de Vader aan Zijn voeten onderworpen.*

(1 Cor. 15:26)

Bartholomeus Johannes
Paulus van Beek
1964-1984

Marit Maria Waardenburg
1956-1984

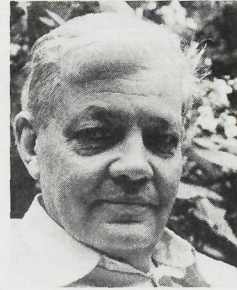
Jan Wilschut
1891-1984

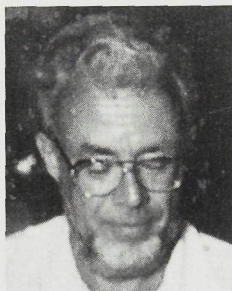
Elias Johannes van
Bentum
1921-1985

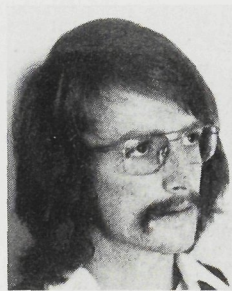
Karin Pauline Glijn
1959-1985

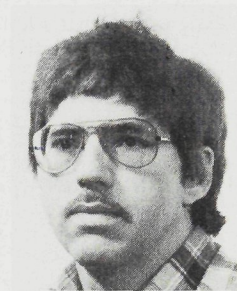
Frans Johan Maria
Heslinga
1929-1985

Willem van der Hoek
1929-1985

Michaël Herman Dekker
1951-1985

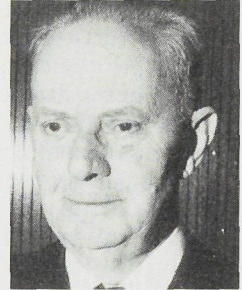
Wilhelmus Hermanus
Franciscus Tusveld
1949-1985

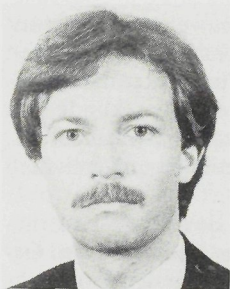
Apolonia Alida Kok
1926-1985

Herman Martinus
Oldenhof
1900-1985

Paulus Nicolaas Kruyswijk
1897-1985

Gerhardus Herman
Meyling
1950-1985

Irma Elisabeth Mylène
Bierens
1963-1985

Voorgaande jaren was het gebruikelijk dat de voorzitter van het College van Bestuur een kort overzicht gaf van de acta en data der universiteit met betrekking tot het afgelopen cursusjaar, gevolgd door een rede van de Rector Magnificus. Dit jaar is voor een daarvan afwijkend scenario gekozen, en is een vooraanstaand gast uitgenodigd een rede uit te spreken. Mij is slechts een beperkte tijd gegeven om voorafgaande aan de introductie van de orator, professor Albeda, enkele woorden te wijden aan het jaar dat achter ons ligt. Er is geen ruimte voor meer dan een korte aanduiding van enkele saillante ontwikkelingen; van volledigheid is natuurlijk a fortiori geen sprake.

Een jaar geleden sprak ik op deze plaats over de studie-rendementen en slaagpercentages in de propedeuse-fase. Met betrekking tot de eerste twee-fasen-lichting - die startte in 1982 - kon geconstateerd worden dat deze slaagpercentages niet nalieten enige zorg te baren. Gezegd moet worden dat de uiteindelijke propedeuse-slaagpercentages voor deze eerste lichting studenten uit de nieuwe studiestructuur nog een flinke verbetering te zien gaven. Als we de Rijksuniversiteit Limburg even buiten beschouwing laten, aangezien slaagpercentages daar in sterke mate beïnvloed worden door de relatieve overrepresentatie van studenten geneeskunde, een faculteit waarbij in het gehele land hogere slaagpercentages worden aangetroffen, dan scoorde de Vrije Universiteit met 68% zelfs het hoogst onder de universiteiten en hogescholen.

Een analyse van cohort 1983 (het tweede cohort studenten in de twee-fasen structuur) laat echter slaagpercentages zien, die bij het eerste cohort achterblijven. Gemeten op dezelfde momenten, na respectievelijk 1 jaar en 4 maanden, en 1 jaar en 10 maanden lagen ze resp. 7,5% en 5,3% lager dan die voor cohort 1982.

In hoeverre het 'inhaaleffect' zich nog verder zal doorzetten, en toch nog resultaten kunnen worden behaald in de buurt van die van de eerste lichting, valt op dit moment niet te voorzien. Wel is het opvallend dat ook thans weer de vrouwelijke studenten over vrijwel de gehele linie soms zelfs aanzienlijk beter presteren dan de mannelijke studenten (over de gehele lichting genomen ruim 9% betere propedeuse-resultaten). Het komt mij voor dat deze slaagpercentages nog serieuzer dan tot nu toe het geval was in de gaten gehouden moeten worden, en dat de faculteiten het diagnostische instrument dat de afdeling Onderwijsresearch aan de VU heeft ontwikkeld, het Analyse Model voor het Onderwijs in Studierichtingen, - in stijl afgekort als AMOS - met wat minder souplesse dienen te hanteren.

Niet alleen bijstellende en preventieve maatregelen in de infrastructurele sfeer lijken aanknopingspunten voor rendementsverbeteringen te bieden, ook een tweetal directe aanbevelingen lijkt verdedigbaar. Ten eerste het op grotere schaal toepasbaar maken van de gedachten rond studievaardigheidstrainingen voor bepaalde daarvoor geëigende categorieën studenten. Ten tweede zou overwogen kunnen worden of het aanbieden van de docententrainingen zo vrijblijvend dient te blijven als tot nu toe het geval is geweest. In vergelijking met de vaak zware opleidingsei-

sen op het terrein van vakdidactiek, onderwijskunde en doceervaardigheden voor docenten in alle andere vormen van onderwijs in Nederland, steekt de kennelijke veronderstelling dat iedere benoemde docent aan een universiteit een natuurlijk talent heeft voor het overdragen van kennis en inzicht, buitengewoon vreemd af. De empirie wijst trouwens ook wel uit dat deze veronderstelling voornamelijk is gebaseerd op misplaatst optimisme, een enkel echt natuurtalent niet te na gesproken.

De slagschaduw van de operatie Taakverdeling en Concentratie hangt nog steeds over de Nederlandse universiteiten. Aan de Vrije Universiteit zijn de faculteiten thans verwickeld in de verschillende fasen van het implementatieproces. Het valt niet te ontkennen dat het proces niet in alle faculteiten even gemakkelijk verloopt, iets wat overigens zeer wel valt te begrijpen, als men zich realiseert met hoeveel pijn dit gepaard gaat. Zorg voor faculteiten om ondanks gereduceerde formatie een vaak juist sterkere verplichting op het gebied van onderzoek en onderwijs waar te maken. Teleurstelling en verdriet bij hen die hun gewaardeerde functie aan de Vrije Universiteit als gevolg van deze operatie gedeeltelijk of soms zelfs geheel moeten opgeven.

De studierichtingen Sociologie, Sociale Geografie en Andragogiek aan de Vrije Universiteit zijn thans voor nieuwe eerstejaars studenten definitief gesloten. Ten aanzien van Tandheelkunde is de samenwerking met de Universiteit van Amsterdam momenteel in vergaande staat van realisering. Ten aanzien van de Geologie hebben wij een groot aantal stafleden, voorheen werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam, mogen verwelkomen. Wij vertrouwen er op dat na de initiële reserves bij een aantal van hen thans het proces van integratie en assimilatie binnen de Vrije Universiteit op een voor hen en voor de universiteit bevredigende wijze zal verlopen.

Zoals gezegd varieert het tempo van de taakaanpassingsprocedure bij de verschillende faculteiten sterk. Enerzijds zijn de Centrale Interfaculteit, de Subfaculteit der Natuurkunde en Sterrenkunde, de Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid nog doende een *ontwerp*plan op te stellen. Anderzijds zijn bijv. de faculteiten der Godgeleerdheid en der Economische Wetenschappen en de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen al een heel eind met het afhandelen van de *uitvoerings*procedure, terwijl de subfaculteiten der Scheikunde en Biologie de gehele procedure zelfs reeds hebben afgerond. De overige faculteiten bevinden zich ergens tussen deze extremen.

Hoewel het in een bepaalde periode in de ontwikkeling van het reformatorisch denken wel eens anders is geweest, zoekt de Vrije Universiteit thans krachtig het isolement te voorkomen of te doorbreken door een intensivering van samenwerking in binnen- en buitenland. Samenwerking bijvoorbeeld met de Universiteit van Amsterdam via de Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding, de Subfaculteiten der

Tandheelkunde, Scheikunde, Biologie en via de Onderwijskunde is verder geïnstitutionaliseerd.

De samenwerking met de Vrije Leergangen, het Hoger Beroepsonderwijs in de regio Zwolle/Kampen, en met name de Christelijke Lerarenopleiding aldaar begint duidelijk contouren te verkrijgen. Ten aanzien van de lerarenopleiding kan gezegd worden dat ook de organisatorische vormgeving van de samenwerking tussen de Vrije Universiteit en de beide genoemde Nieuwe Leraren Opleidingen in een gevorderd stadium is. Nog vorige week stemde de Universiteitsraad in beginsel in met een plan voor de opzet van een tweetal werkgroepen plus een coördinerende commissie, die er voor zouden kunnen zorgen dat de door de Minister bij de universiteiten gelegde opleidingsverantwoordelijkheid, overigens zonder uitsluiting van de NLO's, wordt waargemaakt. Een vóór het definitieve besluit van de Minister inzake de lerarenopleiding door de Vrije Universiteit en de beide Protestants Christelijke NLO's aangegane overeenkomst tot samenwerking heeft zeker bijgedragen tot de huidige vooruitgeschoven positie, die de Vrije Universiteit terzake in den lande inneemt.

Voorts mag niet onvermeld blijven dat de Vrije Universiteit een positieve intentie heeft uitgesproken met betrekking tot een Hoger Onderwijs experiment samen met een Protestants Christelijke HBO-combinatie rond de Vrije Leergangen in de Amsterdamse regio, anticiperend op een toekomst waarin ook de schotten tussen WO en HBO minder waterdicht zullen zijn.

Met betrekking tot het buitenland zijn naast de reeds bestaande NUFFIC-samenwerkingsverbanden met Jokjakarta, de drie landen Botswana, Lesotho en Swaziland, en Nicaragua, nieuwe relaties gevestigd met de landen Zimbabwe en Mozambique.

De relaties met geestverwante instellingen in Noord- en Zuid-Amerika en in Aziatische landen zijn verder uitgebouwd en geïntensiveerd.

Deze aandacht voor ontwikkelingssamenwerking is één van de wijzen waarop de Vrije Universiteit zich tracht te profileren als bijzondere universiteit. Daarnaast zijn de problematiek van oorlog en vrede, het milieu en de positie van de vrouw in wetenschap en maatschappij onderwerpen, waaraan specifieke aandacht zal worden geschonken. Voorts zullen vragen op het gebied van geloof, wetenschap, maatschappij en cultuur, onder meer gesteund door het werk en de initiatieven van het Bezienningscentrum, stimulering verdienen. Uit een deel van de gelden uit het Universitaire Stimuleringsfonds, in de plaats gekomen van het wat gedateerde model van de Beleids-Ruimte Onderzoek, zullen project-aanvragen in deze gebieden, beoordeeld door de USF-commissie, worden gehonoreerd.

Naast genoemde zijn nog vele andere mogelijkheden voor onze universiteit om zich in de komende periode als bijzondere instelling voor Wetenschappelijk On-

derwijs te profileren in kaart gebracht in de Nota Profilering, waarover vele groeperingen en lagen van de universitaire gemeenschap zich hebben gebogen en hebben gediscussieerd, een exercitie die op zichzelf reeds van grote betekenis is geweest voor de bezinning op het eigen karkater van de VU. Daarnaast is er uiteraard nog de andere vorm van profilering, die naar deelgebieden en specialisaties. Gezegd moet worden dat de Nederlandse universiteiten in hun ontwikkelingsplannen wat dit betreft een niet erg gedurfde indruk maken.

Enig hout snijden de wat zure opmerkingen in het jongste Concept-Algemeen Financieel Schema van de zijde van het Ministerie wel. Wellicht streven de universiteiten toch te veel naar volledigheid en generaliteit. Het gevaar van een te dunne spreiding en mediocriteit, vooral bij relatief kleinere instellingen, is daarbij inderdaad niet denkbeeldig.

Ware mij meer tijd gegund, ik zou nog vele andere actuele gebeurtenissen hebben besproken.

Ik zou nog eens hebben kunnen ingaan op de overwegingen achter de verwijdering van een aantal studentten het afgelopen jaar, wier gedrag de normale, reeds soepel gestelde normen voor acceptabel studentikoos gedrag ver, en volstrekt onacceptabel heeft overschreden. Zoals u weet hebben drie van hen bij de Universiteitsraad beroep aangetekend tegen het besluit van het College van Bestuur hen per 1 september 1985 niet opnieuw in te schrijven. Het College van Bestuur wacht de uitslag van dit beroep af, maar acht zich in zijn besluit volstrekt gelegitimeerd.

Ik zou hebben kunnen wijzen op de regeling bijzondere leerstoelen. Wat dit betreft is de haven niet alleen in zicht, maar zijn de sluizen reeds gepasseerd. Enkele ondiepten of valwinden in de haven zelf lijken een soepel proces van aanmeren nog even in de weg te staan.

Ik zou een bespreking hebben kunnen wijden aan de maatregelen met betrekking tot de arbeidsduurverkortung (ADV), waarover zeer langdurig en gedetailleerd met overheid en vakbonden is gebakkeleid. Niet moeilijk verdedigbaar lijkt mij de stelling dat het hier voor vele staffunctionarissen en vrijwel alle wetenschappelijke medewerkers en docenten om niets anders dan een ordinare salarisverlaging gaat.

Ik zou een aanklacht hebben kunnen formuleren tegen de ministeriële voornemens inzake studentenvoorzieningen, waardoor belangrijke en voor de persoonsontwikkeling van de studenten in het algemeen zeer essentiële faciliteiten worden afgebroken. Gelukkig heeft de minister er wel een welluidend motto voor gevonden: 'Naar een nieuw verantwoordelijkheidskader'.

Ik zou aandacht hebben kunnen geven aan de zogenaamde HOAK-nota, met als

grondtoon de, overigens respectabele, rode lijn: besturen op afstand. Eén van de meest ingrijpende voorstellen betreft het doen vervallen van het bijzonder deel van het Academisch Statuut. Met de Onderwijsraad zouden we de wat retorische vraag willen stellen, of de overigens op bepaalde punten ook betwistbare voordelen wel opwegen tegen de bezwaren van de vermindering van de duidelijkheid van de taak van de instellingen en de rechtszekerheid van gegraduateerden.

Ik zou hebben kunnen klagen over het feit dat slechts wat armzalige restanten van de tweede fase zijn overgebleven. Misschien is het beter helemaal niet meer te spreken van eerste en tweede fase. Een additioneel voordeel zou daarbij zijn dat in het internationale verkeer ons doctoraal examen niet wordt gepercipieerd als een Angelsaksisch first degree (Bachelor's degree), waar ook het nieuwe doctoraal examen *minstens* zijn equivalent vindt in de Master's degree.

Nogmaals, die tijd is mij niet gegeven en ik moet het bij dit signaleren laten. Wel zou ik tot slot nog van de gelegenheid gebruik willen maken de aftredende conrector Somsen hartelijk te bedanken voor zijn zeer gewaardeerde inbreng in het Rectorium gedurende de afgelopen twee jaar. Gelukkig kunnen we in het College van Dekanen van zijn bestuurlijk inzicht in zijn functie als dekaan van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen blijven profiteren. Wij prijzen ons overigens zeer gelukkig in zijn plaats professor Smelik te kunnen begroeten, die zijn sporen niet alleen in onderzoek en onderwijs, maar ook in bestuur en beleid terzake binnen onze universiteit ruimschoots heeft verdiend.

Ik dank U voor uw aandacht.

A
bij

Fa
De
Pro
me
Pe
vol
Bri
de

In
bez

In
dr.
pat
gisc

In
pro
mie

In
dr.
Taa

In
ir.

In
dr.

In
dr.
voe

Pos
mr.
sche
nov
saks
voeg

Addendum

bij het verkort verslag over het academisch jaar 1984-1985.

Facta

De zetels van de Universiteitsraad waren per 1 september 1984 niet alle bezet. Pro.dr. L. Vlijm trad op als voorzitter, mr. J.W. Mekking als secretaris. De samenstelling van de raad vindt U elders in dit jaarboek vermeld.

Per 1 september 1984 is drs. S.J. Noorda lid van het College van Bestuur als opvolger van de heer C. de Niet. Van het college maakten verder deel uit: drs. H.J. Brinkman (voorzitter), prof.dr. P.J.D. Drenth (Rector Magnificus), dr.ir. A.W. de Jager, dr.ir. F. Schutte. Mr. H. Hoogenkamp trad op als secretaris.

In de afgelopen cursus werd een aantal leerstoelen door benoemingen (opnieuw) bezet:

In de Faculteit der Geneeskunde:

dr. Ab.J.M. Donker (Inwendige Geneeskunde, in het bijzonder de poliklinische patiëntenzorg), dr. F.M. Hull (huisartsengeneeskunde), dr. J.P.A. Baak (pathologische anatomie, in het bijzonder de kwantitatieve pathologie).

In de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen:

prof.dr. W. Schlager (Mariene Geologie), dr. N.P.E. Vermeulen (Farmacochemie, in het bijzonder de moleculaire toxicologie).

In de Faculteit der Letteren:

dr. I.M. Veldman (Kunstgeschiedenis), dr. Th.A.J.M. Janssen (Taalkunde en Taalbeheersing van het Nederlands).

In de Faculteit der Economische Wetenschappen:

ir. H.M.J. Mewissen (Bestuurlijke Informatiekunde).

In de Faculteit der Sociale Wetenschappen:

dr. D.A.V. van der Leij (Speciale Pedagogiek).

In de Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding:

dr. H.C.G. Kemper (Gezondheidskunde met betrekking tot de Lichamelijke Opvoeding).

Positiewijzigingen hoogleraren:

mr. J.E. Doek, tot 1 januari 1985 buitengewoon hoogleraar Jeugdrecht, Jeugdbeschermingsrecht, nu gewoon hoogleraar Privaatrecht; dr. H.D. Meijering, tot 1 november 1984 gewoon hoogleraar Oudfriese taal- en letterkunde, Gotisch, Oudsaksisch, nu gewoon hoogleraar waarbij aan de bestaande leeropdracht is toegevoegd de Duitse Taalkunde en Letterkunde van de Middeleeuwen.

Met emiritaat gingen (waaronder tevens wordt verstaan vervroegd uittreden):
Dr. C. Pearce (Faculteit der Geneeskunde), dr. P.A. Roukema (Faculteit der Geneeskunde/Subfaculteit der Tandheelkunde), dr. J. Blok (Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen/Subfaculteit der Natuurkunde en Sterrenkunde), dr. J. Lever (Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen/Subfaculteit der Biologie), dr. A. van der Lee (Faculteit der Letteren/Subfaculteit der Duitse Taal- en Letterkunde), dr. P.G. Bosch (Faculteit der Economische Wetenschappen), dr. G. Kuiper Hzn. (Faculteit der Sociale Wetenschappen/Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen), dr. C.A. van Peursen (Centrale Interfaculteit).

Bovendien verlieten de volgende hoogleraren de Vrije Universiteit:
Mr. J.A. Borman (Faculteit der Rechtsgeleerdheid), dr. C.A.M. van Ginneken (Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen/Subfaculteit der Scheikunde), dr. J.J. Ramondt (Faculteit der Sociale Wetenschappen/Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen).

Opening der Lessen

De lange termijn en de politiek

Rede uitgesproken door prof.dr. W. Albeda ter gelegenheid van de Opening der Lessen, in een bijeenkomst van de Universiteitsraad op 2 september 1985.

o):
Ge-
unde
r. J.
iolo-
l- en
r. G.
Cul-

eken
nde),
der

Prof.dr. W. Albeda

Elke
woon
de p
het

De r
besc
jaar
de b
staan

De n
de p
te zi
graf
dan
nen
de ci

Wij
Voor
ande
mens
stand
were
baar
deme
voor
het g
dere
leid n

De tw
die va
daarn
één b
Beide
beslu

'De p
cus zi
zijn d

Elke politiek komt neer op een machtiging afgegeven voor de toekomst. In de woorden van Denis de Rougemont (1): 'Ne pas manger son blé en herbe', dat is de primitieve formule, het basisbeginsel van elke politiek of strategie gericht op het overleven van de mensheid.

De moderne wereld, zoals die ergens rond 1800 begon neemt als basis voor zijn beschouwingen in bedrijfsleven, internationale financiën, in de moderne staat het jaar. Deze eenheid, logisch voor de landbouw met z'n zaai- en oogsttijd, is ook de basis voor het budget, het overzicht van de uitgaven en ontvangsten van de staat, geprojecteerd voor de twaalf komende maanden.

De miljoenennota geeft een kwantitatief inzicht in opgaven en mogelijkheden van de politiek in het komende jaar. Een verkiezingsprogram tracht vier jaar vooruit te zien, dat doet een regeerplan ook en een regering moet niet over z'n politieke graf heen willen regeren. Natuurlijk zijn er meerjarenramingen, die verder blikken dan een regeerperiode, maar zulke ramingen hebben veel minder dan een miljoenennota of een regeerprogram een politiek karakter, in de zin, dat het gaat om de cijfermatig gecalculerde prognose van bedoeld beleid.

Wij leven in een wereld die in toenemende mate gecompliceerd is geworden. Voortdurende verandering van economische en technische aard, ingrijpende verandering in het geestelijk leven, veel sterkere en snellere communicatie tussen mensen die in verschillende delen van de wereld leven onder zeer verschillende omstandigheden, zorgen voor een nerveuze, onrustige, bedreigende en beangstigende wereld. Een wereld, die op weg is naar een toekomst die minder dan ooit voorspelbaar is. Kan men in zo'n wereld volstaan met een regeringsbeleid, dat gegeven het democratisch proces meer geëquipeerd is voor het beleid van het komend jaar, dan voor het beleid voor de komende vier jaar en dat grote problemen heeft wanneer het gaat om het formuleren van beleid voor de komende tien jaar? Staan met andere woorden het democratisch proces en de noodzaak van een vooruitziend beleid niet op gespannen voet met elkaar?

De twee belangrijke vragen voor elke samenleving, stelt Jacques Muglioni (2), zijn die van oorlog en vrede en van het onderwijs. Alle andere politieke vragen hangen daarmee samen. De twee zijn nauw met elkaar verbonden, stelt Régis Debray. De één bepaalt of we er nog zijn in het jaar 2000. De ander hoe we er dan zullen zijn. Beide zijn vragen, waarmee de politiek zich intensief bezighoudt. Beide vragen om besluiten nu, met gevolgen die pas op langere termijn zichtbaar worden.

'De politicus moet altijd schipperen', zegt Jan Terlouw (3) 'tussen een goed politicus zijn met de toekomst in het oog met een kleine aanhang en een slecht politicus zijn die heden brood en spelen verschaft met een grote aanhang. Steun van je kie-

zers krijg je vooral als je zorgt voor zilver nu, liever dan goud voor later'. 'Betekent dit dat kiezers irrationeel en kortzichtig zijn' vraagt hij zich af. 'Natuurlijk niet', antwoordt de ervaren politicus. 'Degenen die beleid maken en beleid voorbereiden hebben het er al geweldig moeilijk mee om een verantwoorde voorspelling te doen over de gevolgen op lange termijn van een beleidsdaad ... hoe moeten kiezers, die zich hierin niet in die mate kunnen verdiepen, een politicus of een politieke partij dan beoordelen op het lange-termijnbeleid dat wordt gevoerd?' De politicus wordt gehinderd door een gebrek aan inzicht in de ontwikkeling op langere termijn. Voor de burger geldt dit in nog sterkere mate, is zijn stelling dus. 'Je n'ai pas voulu cela', zei één van de hoofdrolspelers in het drama dat de Eerste Wereldoorlog tot uitkomst had. 'Wir haben es nicht gewollt', zeiden Duitse burgers, geconfronteerd met de concentratiekampen. En er is geen reden om zulke uitspraken niet serieus te nemen. De voorbeelden illustreren gedeeltelijk wat Jan Terlouw bedoelt: 'Had men inzicht gehad in de lange-termijnaspecten van wat burgers wilden en wat politici deden, dan had veel ellende kunnen worden voorkomen'. Maar het gaat slechts om een gedeeltelijke illustratie. Het gaat er ook om of burgers en politici de kwaadaardigheid van het nationaal socialisme hadden kunnen doorzien, voordat die kwaadaardigheid zich in feitelijke daden openbaarde. Het gaat met andere woorden niet alleen maar om inzicht in ontwikkelingen op langere termijn. Het gaat ook om inzicht in de oude vraag van goed en kwaad.

Kan de wetenschap helpen bij het nemen van politieke beslissingen? Met name, kan de wetenschap de langere termijn dimensie aanbrenge(n)? Kan de wetenschap de rol spelen die Terlouw zou willen zien: politici en kiezers worden de inzichten bijgebracht, die voorkomen dat men bij gebrek aan kennis en inzicht kortetermijnbeleid voert en steunt?

D'Iribarne (4) beschrijft het beslissingsproces van de overheid als volgt: 'Men gaat uit van het toepassen van sociale en politieke doctrines. Men maakt een 'rationele' studie van de situatie, men bepaalt doelstellingen (vrijheid, gelijkheid enz.) en men gaat uit van een bepaalde mens- en maatschappijvisie om de gevolgen van het beleid te analyseren en om gewenst beleid te ontwikkelen'. Hij acht de resultaten van deze manier van beleidsontwikkeling zelden goed. Terwijl de wetenschap tot resultaten komt met gebruikmaking van de ervaring van elk moment, zonder vroegere ervaringen te vergeten, kunnen de bestaande doctrines vaak een veel meer partiële fundering bezitten. Doctrines polariseren de lessen uit een bepaalde periode en gaan voorbij aan ervaringen die er niet inpassen.

Bestaan er wetenschappelijke methodieken voor besluitvorming? Niet zonder meer. Wel kan men stellen dat het in het proces van besluitvorming gaat om stappen die vergelijkbaar zijn met de wetenschappelijke methode. In de wetenschap wordt geëxperimenteerd, rekening houdend met alle omstandigheden. Voortdu-

rend is in de wetenschap het inzicht aanwezig dat men iets over het hoofd kan zien. Wordt zoiets vastgesteld, dan leidt dat weer tot correcties. Tewerkgaan overeenkomstig zulke methodieken leidt er toe dat men beter weet wat men wil, beter weet waarheen men gaat en wat men doet, omdat men meer licht heeft. Komt men op deze manier tot een betere beslissing? Zonder twijfel. Wetenschappelijke methoden van besluitvorming kunnen ertoe bijdragen dat alle aspecten, en dus ook lange-termijnaspecten van de beleidsvorming op tafel komen. Maar ook het gebruik van zulke methodieken kan niet voorkomen dat er onbewuste of onbekende factoren in het spel zijn. De analyse van systemen kan helpen bij het nemen van een beslissing, maar op een gegeven moment kunnen belangrijke elementen toch verborgen blijven.

D'Iribarne wijst op drie problemen:

1. het belang van onbewuste elementen in het beslissingsproces. De wetenschappelijke methodiek zelve kan essentiële elementen onderbelichten, met name de niet meetbare en niet kwantificeerbare elementen.
2. De achterstand van de menswetenschappen op de 'sagesse empirique', de ervaringswijsheid. De mens- en maatschappijwetenschappen bestaan uit een 'slecht samengevoegde mozaïek'. Economie, sociologie, politieke wetenschappen en psychologie vormen nog lang geen homogene wetenschappen. Soms gaan wetenschappelijke analyses daardoor voorbij aan de resultaten van andere wetenschappen. Op die manier kan juist het gebruik van de wetenschappelijke methodiek tot grote onkunde leiden.
3. Het impliciete gebruik van wetenschappelijke resultaten is nog gevaarlijker dan het expliciete gebruik ervan. Het kan leiden tot het toepassen van een model op een situatie die daarbij niet past (de Keynesiaanse analyse op de stagflatie bijvoorbeeld) of tot het verwaarlozen van alternatieve analyses (5).

Kortom, het is moeilijk aan een zeker pessimisme te ontkomen met betrekking tot wetenschappelijke methoden van besluitvorming. Vast staat dat, wat we ook doen, wij niet in staat zijn om de gezamenlijke repercussies vooral op langere termijn te kennen van wat we besluiten. Wij zitten onvermijdelijkerwijs in de mist. Het grote verschil tussen wetenschappelijke methodieken en politieke besluitvorming blijft de onmogelijkheid van het experiment. Men is verplicht te experimenteren 'in vivo' op basis van theorieën die niet ontwikkeld zijn met behulp van laboratoriumproeven, want voor de maatschappijwetenschappen is de maatschappij zelf het enige beschikbare laboratorium, maar als zodanig weinig systematisch geanalyseerd en gebruikt.

Altijd worden we weer teruggeworpen op de noodzaak snel corrigerend op te treden bij gebleken negatieve ervaringen. Er is in het overheidsbeleid vaak geen alternatief voor 'trial and error', maar 'trial and error' kan wel of niet met beheerst bestuur, kritische waarneming, analyse en terugkoppeling gepaard gaan, kortom

wel of niet met 'wetenschappelijke' begeleiding.

De illusie van de technocratie

Onder de indruk van de voordelen van de wetenschappelijke besluitvorming kan men gemakkelijk ten prooi vallen aan de technocratie. Waarom de besluitvorming niet overlaten aan de deskundigen, die weten waarover ze het hebben en het beste overzicht hebben van de gevolgen van hun beleid? Werkt democratie niet alleen maar verstorend in op het moeilijke proces van besluitvorming?

Het grote voordeel van de bijdrage van de wetenschap aan de beleidsvorming bestaat uit het vermogen tot innoveren en tot het corrigeren van gemaakte vergissingen. Wetenschap heeft ook de functie (pretentie) om oorzaak en gevolg, fenomeen en symptoom, oorsprong en afgeleide te (onder)scheiden en om randcondities, wetten van behoud en verboden zones te achterhalen, kortom strijdige, oneigenlijke doelstellingen en maatregelen te identificeren. Maar wie garandeert dat wetenschappers, in de rol van regeerders gebracht, zich dit alles zullen herinneren, indien zij de voortdurende druk van de publieke opinie en de permanente test van de verkiezingen missen? Dullaert heeft in zijn interessante proefschrift (6) laten zien hoe moeilijk economen het vonden om in de jaren dertig de stap te doen van het laissez-faire en een sluitende begroting naar een expansief beleid. Men wist best, dat die stap noodzakelijk was, maar hoe was hij in te passen in de bestaande heersende theorie? In de woorden van Keynes (7): 'Sinds Malthus bleken de professionele economen ongevoelig te zijn voor het gebrek aan overeenstemming tussen hun theorie en de waargenomen feitelijkheid. Een gebrek aan overeenstemming dat vele niet-economen onmiddellijk moest opvallen'.

D'Iribarne wijst op de behoefte van de technocraat aan intellectuele rust. Het kan lang duren voordat iemand uitroept dat de keizer naakt is. Hij wijst voorts op de neiging van de wetenschapper tot abstracties waarachter mensen verdwijnen. Als extreem voorbeeld noemt hij het voorstel om in de bespreking van de nucleaire strategie te spreken over een 'megabod', wanneer het gaat over één miljoen doden. Hij wijst op het gevaar van een vooroordeel, gegeven het milieu waaruit technocraten komen en waarin middenstanders en arbeiders opvallen door afwezigheid. Om kort te gaan, technocratie mist de kennis van ondergaan beleid, een kennis die alleen door de methodiek der democratie aan de beleidvoerders kan worden overgedragen. In wezen rijst daarom de vraag hoe te voorkomen is dat besluitvorming leidt tot een samenleving, die weinig bevredigend is voor hen, die er in leven. Het antwoord op die vraag leidt ons naar de democratie (8).

Zonder democratie geen complete besluitvorming

De democratie is een methodiek om te voorkomen dat een te geïsoleerde macht zich onvoldoende rekenschap geeft van de problemen, zoals ze zich voordoen in

de samenleving. Wanneer men democratie en wetenschappelijke methodieken tegenover elkaar stelt, komt dat omdat men zich een verkeerd beeld van die methodieken gemaakt heeft. Men ziet wetenschappelijke methodieken als een manier om te kiezen, en beschouwt ze daarmee ten onrechte als alternatief voor het democratisch-politieke besluitvormingsproces. In werkelijkheid is de bijdrage van de wetenschap veeleer dat nieuwe oplossingen worden aangereikt, dat het veld van het mogelijke wordt uitgebreid. In zijn rol van bijstand aan de democratische reflectie kan de wetenschapper verbeeldingskracht injecteren in de discussie.

In de tweede helft van de jaren zestig bestond in Nederland de van regeringswege ingestelde Commissie voorbereiding onderzoek toekomstige maatschappijstructuur. In haar eindrapport wees deze commissie met name ook op de noodzaak 'dat van de overheid een systematisch beleid op deelgebieden wordt gevraagd, dat onderling consistent is in een beleidsvisie op lange termijn'.

Daartoe is nodig dat gevraagd wordt om (ik citeer het rapport):

- de gehele maatschappij te omvatten
- een interdisciplinaire aanpak
- een inzicht op lange termijn, waarin de verschillende gezichtspunten (economie, technologisch enz.) zijn geïntegreerd.

Een ambitieuze en holistische benadering. De commissie vreest dat zonder zo'n benadering beleidsbeslissingen worden genomen op basis van verschillende partiële analyses, waarbij in de interdepartementele discussie debathandigheid en welsprekendheid de doorslag geven. De deelbenaderingen moeten bijeengebracht kunnen worden in een samenvattende beleidsvisie op lange termijn.

Het gaat er dus om dat:

1. die beleidsvisie op lange termijn wordt ontwikkeld en
2. sector- en facetplanning, zoals die op de departementen wordt ontwikkeld, daarin kan worden ingepast.

Het rapport van de zojuist genoemde commissie gaf een belangrijke aanzet tot de instelling, eind 1972, van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Hier heeft men getracht het instrumentarium te vinden dat deze functies kan vervullen. In de woorden van de Raad zelf: 'Gezien de wettelijke taakopdracht van de WRR ligt het voor de hand ernaar te streven de werkzaamheden zoveel mogelijk in te bedden in een geïntegreerd kader. Het is bij uitstek een taak van de Raad te bezien in hoeverre ontwikkelingen op lange termijn op het ene beleidsterrein consequenties hebben voor andere terreinen van beleid. Het is mede ten gevolge van die wederzijdse beïnvloeding dat zich 'tegenstrijdigheden' en 'knelpunten' voordoen, die tijdig door de WRR behoren te worden gesignaleerd. Het is echter niet eenvoudig een dergelijk streven in praktijk te brengen. Deze algemene constan-

tering gold des te sterker voor de eerste vijf jarige zittingsperiode van de Raad, waarin met het vormgeven van de taakopdracht ervaring moest worden opgedaan.'

Gekozen is toen voor een projectgewijze benadering, die ook thans nog de meest gebruikelijke werkwijze van de Raad vormt. Een voordeel van deze aanpak is dat men zich in eerste instantie kan concentreren op een aantal verschillende onderwerpen, verschillende invalshoeken en probleemstellingen. Dat heeft gunstig gewerkt voor de produktie van rapporten. Tevens heeft deze benadering in de praktijk mede geleid tot veel contacten met instellingen buiten de Raad.

Daartegenover staat echter het gevaar dat projecten zich in zekere mate verzelfstandigen en onvoldoende op elkaar zijn afgestemd. Dat maakt het voor de Raad niet gemakkelijker een enigszins geïntegreerd kader voor het beleid op lange termijn te ontwikkelen. Bij de inrichting van toekomstige werkzaamheden zal men zich van dit gevaar bewust moeten zijn en maatregelen moeten treffen om segmentering te voorkomen.

Er ligt een moeilijk te overbruggen spanning tussen de noodzaak van beleidsnabijheid en de behoefte aan 'wetenschappelijkheid'. Beleidsnabijheid vraagt om een intensieve samenwerking met departementen en politici. Het gaat bij 'wetenschappelijk' om 'praktische aanknopingspunten voor doelgericht overheidshandelen'. Maar de term 'wetenschappelijk' impliceert de noodzaak van objectieve informatie, probleemstelling en beleidsalternatieven. Naarmate de beleidsnabijheid en de beleidsrelevantie groter zijn, kan een advies een grotere rol spelen in de alledaagse politiek, en dan vooral op de kortere termijn. Maar kan dat niet juist betekenen dat de invloed der departementen op de totstandkoming van zulke adviezen zeer groot zal zijn, en dat het lange-termijnperspectief naar de achtergrond verdwijnt?

Een interessant voorbeeld is het succesvolle rapport 'Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie'. Het rapport verscheen op een moment waarop het beleidsklimaat er rijp voor was. Hoewel de regering aanvankelijk terughoudend reageerde, speelden de basisideeën een belangrijke rol bij de latere Commissie-Wagner. Enerzijds dus een rapport dat onmiddellijk een draagvlak vond in de maatschappij en dat zodoende snel een rol speelde. Anderzijds werd het rapport via de Commissie-Wagner vooral gebruikt voor het versterken van de rol van het Ministerie van Economische Zaken binnen het regeringsbeleid. Zo een combinatie van effecten van een raadsrapport op zowel de korte als de lange termijn is betrekkelijk uniek. Zij komt vooral voor wanneer op een bepaald beleidsterrein vrij algemeen een dringende noodzaak wordt gevoeld tot een snelle en fundamentele koerswijziging. Dit gevoel ontstond destijds bij het industriebeleid en was ook het geval bij het minderhedenbeleid, waarvoor de WRR in 1979 met zijn rapport 'Et-

nische minderheden' een belangrijke aanzet gaf.

Het zou te onbescheiden zijn de wijzigingen in het regeringsbeleid die deze rapporten hebben ingeluid, uitsluitend op het conto van de Raad te schrijven. Per definitie is het onmogelijk na te gaan of ze niet ook zonder het werk van de WRR tot stand zouden zijn gekomen.

Onmiskienbaar is echter dat de Raad in deze gevallen aansluiting vond bij de maatschappelijke discussies, respectievelijk deze door de publikatie van zijn denkbeelden heeft gestimuleerd en bespoedigd, en dat een aantal kort daarop genomen kabinetsbesluiten sterk door de WRR was geïnspireerd.

Andere raadsrapporten daarentegen hebben op het beleid een minder duidelijk aantoonbaar effect gehad. Op het rapport 'Herwaardering van welzijnsbeleid' werd door de politiek betrekkelijk gunstig gereageerd, maar het stuk speelt toch voornamelijk een rol in de beleidsdiscussie. Het rapport 'Samenhangend mediabeleid' - eveneens uit 1982 - werd algemeen, door sommigen zelfs met enthousiasme, verwelkomd maar van het samenhangend geheel is in het touwtrekken tussen Hilversum, bedrijfsleven en Den Haag weinig overgebleven. Beide rapporten bevatten wel degelijk een aantal analyses en conclusies die van belang waren voor de ontwikkeling van het regeringsbeleid, maar daarbij was de blik veeleer op de middellange dan op de korte termijn gericht.

Wie nu, drie jaar na het verschijnen, de beide rapporten nog eens uit de kast haalt, zal net als ik tot de conclusie komen dat een aantal thans actuele vragen destijds reeds haarscherp door de WRR is geanalyseerd. Alleen, te weinigen herlezen zo een rapport na drie jaar. Het lot van een toekomstgerichte instelling als de WRR is misschien dat te weinigen zich nog zijn uitspraken over die toekomst herinneren op het moment dat die toekomst eenmaal is aangebroken. Toekomstgerichte instellingen doen er trouwens goed aan dat gebruik ook zelf te hanteren.

Een ander gevaar dat in dit verband op de loer ligt, is dat rapporten van de WRR die duidelijk voor de lange termijn zijn bedoeld, worden beoordeeld naar maatstaven die op de korte termijn spelen. Het jongste rapport 'Waarborgen voor zekerheid' vormt daarvan een treffend voorbeeld. Het rapport beoogt een aantal ontwikkelingen rond de sociale zekerheid te analyseren en lijnen naar de toekomst door te trekken. Op grond van zijn analyses kwam de Raad tot de conclusie dat de plaats van de sociale zekerheid in de samenleving van nu, en zeker in die van straks, geheel anders is dan toen het huidige stelsel werd opgezet. Vervolgens schetste de Raad enkele hoofdlijnen voor een nieuw stelsel, in de hoop daarmee de maatschappelijke discussie over dit onderwerp verder te stimuleren.

Dit laatste is zeker gebeurd, maar, althans tot dusverre, op een wat andere manier dan de Raad had gehoopt. In plaats van de zo broodnodige lange-termijndiscussie te ontketenen, werd het rapport - en daarmee de WRR - een pion in het machtsspel rond de door het huidige kabinet op korte termijn voorgenomen aanpassingen in het bestaande stelsel. Een kwestie van verkeerde timing? Ik betwijfel dat, maar hoe duidelijk de door de regering beoogde doelstellingen van het beleid op de korte termijn ook mogen zijn, de lange termijn mag daarbij nooit geheel uit het oog worden verloren.

Dit laatste nu is typisch een taak van de WRR. De recente ervaringen met 'Waarborgen voor zekerheid' illustreren dat de Raad daarmee niet altijd op applaus behoeft te rekenen. Het feit echter dat de over de Raad uitgestorte kritiek zich niet of nauwelijks richt op de lange-termijnanalyse van het rapport, is voor mij een teken dat de Raad misschien ooit het gelijk aan zijn kant zal vinden.

De ongewisse toekomst

Dit probleem doet zich in versterkte mate voor bij een ander type activiteiten waarmee de WRR zich op grond van zijn instellingswet bezighoudt. Ik doel hier op de toekomstverkenningen met een meer algemeen, bovensectoraal karakter. Beleidsrelevantie en wetenschappelijke methodiek kunnen hierbij gemakkelijk nog verder uit elkaar liggen. Maar er rijzen hier nog andere problemen, zowel bij de studies als bij het gebruik ervan:

1. Men kan zich niet beperken tot het integreren van bestaande sector- of facetstudies. Zulke studies zijn maar in beperkte mate aanwezig, laat staan studies die geacht zijn op het onderling relateren van verschijnselen op verschillende sectoren of facetten.
2. Het is vrijwel onmogelijk voor onderzoekers om zich los te maken van de tijdgeest. Een terugblik op de jaren vijftig laat zien hoe moeilijk het voor beleidsvoerders en onderzoekers was zich los te maken van de verwachting dat men na de eerste fase van de wederopbouw terug zou vallen in de economische stagnatie van de jaren dertig. De studies waarin ik, als junior medewerker van het Nederlands Economisch Instituut in Rotterdam participeerde over de economische ontwikkeling van de gemeente Amersfoort, van Delft en Haarlem toonden, dat onze aanvankelijke verwachtingen, gebaseerd op extrapolatie van het gebeuren in de jaren dertig sterk achterbleven bij de toen (1948-1951) reeds aanwezige ontwikkeling. De Verzorgingsstaat, opgebouwd in de jaren zestig wilde, nog steeds, alle problemen van de jaren dertig oplossen. Wij waren goed voorbereid op de depressie van de jaren dertig, toen die van de jaren zeventig ons overviel.
3. Verkenningen die zich richten op het voorspellen van de toekomst, veronderstellen een visie op de ontwikkeling van waarde-oriëntatie en politieke voorkeuren van het publiek, zoals die zich ontwikkelen in wisselwerking met de te verkennen gang van de toekomst. Evenzeer een visie op het regeringsbeleid, zo-

als zich dat in een democratie ontwikkelt in reactie op de ervaringen. Hier liggen voorshands onoplosbare problemen.

4. Toekomstverwachtingen spelen maar een beperkte rol in de ontwikkeling van praktische beleid. Men kiest niet slechts het zekere (de korte-termijninterpolatie) voor het onzekere, maar laat de toekomstverkenning liever over aan de theoretici.

Toch kan zelfs een kind - of juist een kind - trends zien die zich niet voort *mogen* zetten: bevolkingsgroei, milieu-aantasting, kloof tussen arme en rijke landen, bewapeningswedloop en zoveel meer. Voor een klein land als Nederland geldt enerzijds dat het problemen betreft die op wereldschaal spelen en zich maar op beperkte schaal lenen voor een nationale aanpak. Anderzijds doen een aantal problemen zich in een klein en overbevolkt land in verhevigde vorm voor. Hoe problematisch ook, aan toekomstverkenning is niet te ontkomen.

Conclusie

Het klimaat waarin zulke studies kunnen gedijen is aan de universiteit ongetwijfeld aanwezig. In de discussie rond de Club van Rome, die zich bij uitstek op de lange termijn richtte, waren de universiteiten, ook de VU, dan ook uitdrukkelijk present. Het voorrecht van de universitaire wetenschapper is nu eenmaal de vrije, aan geen belang gebonden en niet in één ideologie gevangen, wetenschapsbeoefening. Er ligt dan ook een blijvend sterke band tussen het door de regering daartoe specifiek opgezette instrument, dat de WRR is, en de universiteiten.

Juist deze ochtend begon mijn werkzaamheid bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Het is uiterst zinvol om op deze dag een rol te spelen in de opening van het Academisch Jaar van de universiteit, waar ik, nu 28 jaar geleden uit de handen van professor T.P. van der Kooy mijn doctorsbul mocht ontvangen. Het lijkt gepast met een citaat van Van der Kooy te eindigen.

Van der Kooy heeft zich intensief beziggehouden met de rol van de wetenschapper, in zijn en mijn geval die van de economist. 'De economist', zegt hij 'zal zich niet tot zuivere economieën moeten bepalen, maar hij zal ook een 'economische theologie' moeten hebben: hij zal moeten helpen bij de keuze van de richting waarin de samenleving zich zal moeten ontwikkelen' (9). Helpen bij de keuze van de richting waarin de samenleving zich zal moeten ontwikkelen. Van der Kooy heeft er sterker op gewezen dan wie ook: dat helpen veronderstelt het inzicht, dat elke wetenschap slechts een aspect beschouwt, en daarom nooit een sluitende verklaring, laat staan een sluitend advies zou kunnen geven. Dat kan slechts door een samenwerking, waarover wij wetenschappers zo vaak spreken, maar waaraan wij zo weinig toekomen. Het kan evenzeer slechts, wanneer wij ervoor uitkomen, wat onze idealen en waarden zijn, en daar spreken wij vaak veel te weinig over.

De wereldeconomie zoals wij die thans in ontwikkeling zien is in toenemende mate 'problem prone', stelt Herman Kahn (10). Immers

1. Veel nieuwe technologieën worden in een snel tempo geïntroduceerd. Daar zijn erbij die niet gemakkelijk in redelijke mate onder controle te brengen zijn. (1)
(2)
2. In groeiende mate worden wij geconfronteerd met schaafeffecten, waaraan we niet gewend zijn, en die we maar nauwelijks voorzien. (3)
3. Juist omdat een aantal problemen een exponentiële groei kennen (voorshands tenminste) is het mogelijk dat we ze pas op het spoor komen, wanneer we reeds een kritiek punt hebben bereikt. Voorbeelden: (4)
(5)
(6)
 - ecologische catastrofes, te wijten aan het op grote schaal beïnvloeden van het milieu; (7)
 - wereldwijde pandemies, door toenemende reislust en massatoerisme; (8)
 - de groei van het aantal resistente bacillen en virussen ten gevolge van overmedicatie; (9)
 - het gevaar van een nucleaire catastrofe, door proliferatie van kernwapenen en door de groei van de wapensystemen van de supermachten. (10)
(11)

Minder dan ooit kan een samenleving zich veroorloven alleen maar korte-termijnpolitiek te bedrijven, daardoor is de ontwikkeling van inzichten in de ontwikkeling op langere termijn onontbeerlijk. Hier ligt een fundamenteel probleem. Leent het politieke bedrijf zich wel voor de lange termijn? Zulke studies betreffen een intern gecompliceerde, technisch moeilijke operatie. Democratie veronderstelt, dat het publiek de belangrijke issues kent en doorziet. Complexiteit en moeilijkheid versterken de neiging tot technocratie.

Lange-termijnstudie en -adviesing moeten geschieden in een atmosfeer, die vrij is van korte-termijnbelangen en van op het moment heersende politieke inzichten. Toch moet voorkomen worden, dat rapporten worden gepubliceerd over lange-termijnproblemen, die politiek irrelevant zijn. Onafhankelijkheid van de studies is wezenlijk, maar dat mag niet ten koste gaan van de noodzaak, dat resultaten worden gepubliceerd, die politiek relevant zijn, en onmiddellijk betekenis hebben voor het werk van regering en parlement (11).

mate

NOTEN

- r zijn
zijn.
an we
- hands
reeds
- an het
- erme-
- penen
- rmijn-
keling
ent het
intern
lat het
id ver-
- lie vrij
ichten.
lange-
studies
ultaten
hebben
- (1) Denis de Rougemont, *L'avenir est notre affaire*, Stock Paris 1977, blz. 139.
 - (2) Geciteerd door Régis Debray, *Les Empires contre l'Europe*, Gallimard, Paris, 1985, blz. 126.
 - (3) Daan W. Everts c.s., *Het voorlaatste oordeel*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1979, blz. 9.
 - (4) Philippe d'Iribarne, *La science et le prince*, De Noël, Paris, 1976, blz. 87 e.v.
 - (5) d'Iribarne, a.w., blz. 110.
 - (6) M.H.J. Dullaert, *Regeling of Vrijheid, Nederlands denken tussen de wereldoorlogen*. Dissertatie, Rotterdam, 1984.
 - (7) J.M. Keynes, *The General Theory of Employment Interest and Money*, McMillan, London, 1949, blz. 33.
 - (8) d'Iribarne, a.w., blz. 173.
 - (9) T.P. van der Kooy, *Tussen Beginsel en Belang*, Wageningen, 1955.
 - (10) Herman Kahn, *The Coming Boom*, New York, 1982.
 - (11) Secretariat for Future Studies, *Sweden: The Future Works*, Stockholm, 1982

Blazersensemble VU-orkest

104e dies natalis

Gokken: een sociologie van spel en speculeren?

Rede uitgesproken door prof.dr. G. Kuiper Hzn., hoogleraar in de sociologie aan de faculteit der sociale wetenschappen/subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen, ter gelegenheid van de honderdvierde dies natalis, in een openbare zitting van het College van Dekanen op 22 oktober 1984.

Prof.dr. G. Kuiper Hzn.

Ever
pula
is be

Mijn

Dam

Het
gisch
breed
men
Nede
spele
jouer
Het l
mee
Het l
In da
histo
spel
Belan

In de
is. Di
tatie.
zaak
verba
woor
is: als
de sa
vastg
De vo
die h
spel k
De ke
verde
Het s
belan

Every gambler gives the impression of a man who signed a contract with Fate, stipulating that persistence must be rewarded. With that contract in his pocket, he is beyond the reach of all logical objection and argument.

Edmund Bergler

Mijnheer de Rector,

Dames en Heren,

Het onderwerp van deze middag bevat het woord gokken, waarvan het etymologisch woordenboek zegt dat het een bargoens woord is, afkomstig uit het Hebreeuwse cegoqen, dat lachen, spelen en speculeren betekent. Afgezien van de namen voor de afzonderlijke spelen - baccarat, poker, loterij e.d. - bestaat in het Nederlands ook het woord kansspel. In de andere westerse talen gaat het ook om spelen of een verwant woord. In het Engels gamble, Duits Glücksspiel, Frans jouer, Italiaans giocare, Spaans jugar, especular, agiotar, Latijn ludere.

Het heeft allemaal iets weg van een eufemisme in tegenstelling tot gokken waarmee toch het speculerend spelen wordt bedoeld en wel het spelen om geld, wedden. Het lijkt dan ook geen twijfel dat het verschijnsel nauw te maken heeft met spelen. In dat verband kan niemand heen om het werk van een van Nederlands grootste historici, J. Huizinga, die behalve zijn rectorale oratie (1933, Over de grenzen van spel en ernst in de cultuur) er het befaamde boek Homo Ludens aan wijdde. Belangrijk is de wijze waarop hij het spel tracht te identificeren.

In de eerste plaats schrijft hij dat het spel spanning en vreugde geeft en een 'grap' is. Die 'aardigheid' van het spel verzet zich tegen elke analyse of logische interpretatie. Met die verwijzing naar aard(igheid) wordt tegelijkertijd aangegeven dat de zaak verder niet herleidbaar is. De functies van het spel brengt Huizinga in direct verband met de cultuur. Als we afzien van zijn particularistisch gebruik van het woord cultuur, kan ik de mening delen dat het spel een produkt van de cultuur is: als cultuur het geheel van materiële en immateriële verworvenheden in en door de samenleving is. Anders zou het spel niet kunnen bestaan, de regels niet worden vastgesteld en zonder regels is het spel niet mogelijk.

De volksmond zegt dat spel niet-ernst is. Het is niet zulk een fraaie tegenstelling, die het bovendien nog zou begeven als we zeiden dat het spel niet ernstig is: het spel kan wel degelijk ernstig genomen worden.

De kenmerken die Huizinga destijds opsomde en waarop ik om des tijds wille niet verder kan ingaan, zijn de volgende:

Het spel is een vrije handeling, het uittreden uit het 'gewone' leven, draagt een belangeloos karakter, het speelt zich af binnen zekere grenzen van tijd en plaats,

is herhaalbaar, binnen de speelruimte heerst een eigen en volstreekte orde, het spel bindt en verlost, evenals het ritme geeft het spanning en ontspanning, het spel heeft regels, die ik liever gelegenheidsnormen zou willen noemen omdat ze alleen gelden in het tijdelijk en plaatselijk begrensde spel, heeft zijn treffendste vorm in het geheim; het brengt de sfeer met zich van wij *zijn* en wij *doen*. Het spel is een wedstrijd *om* iets, of een vertoning *van* iets. Het spreekt met name jongeren aan, het ludieke in de dingen.

Gokken is een sóórt spel. Het spelkarakter van gokken dient voorop te blijven staan. Wat is het bijzondere eraan? Toch vooral het feit dat het om de beloning gaat: winnen of verliezen kan fataal zijn, afhankelijk van de inzet die men riskeert. Men verwacht winst, maar het kan voor hetzelfde geld verlies worden. Gokken is derhalve spelen, gepaard aan speculatie, het nemen van risico met betrekking tot het behalen van winst. Caillois meent dat het de inzet van iets waardevols is met besef van het risico en de hoop op winst bij de uitslag van het spel. Niettemin blijft de vraag 'Wat doet wedden voor de deelnemer, wat spelen zonder wedden niet doet?' Niet het winnen op zichzelf. Deskundigen menen dat minder dan één persoon op de 5000 op de lange duur eindigt als winnaar. Igor Kusyszyn, die dit cijfer noemt, is van mening dat het zich het volledigst openbaart als het spel als spel wordt gezien.

Van allen die gokken verliest meer dan 99% en toch gaan ze door. Omdat geld in onze samenleving bovenal gewaardeerd wordt is het logisch dat er gegokt wordt om te winnen. Wij vonden, zo schrijft hij, dat de gokkers 'are playing *with* money rather than *for* money and that they are betting on the *possibility* rather than on the *probability* of winning ... People don't gamble for profit, they gamble for fun.'

Wie het heeft over gokken moet er zich wel van bewust zijn dat niet alle kansspelen over één kam kunnen worden geschoren. In sommige spelen decorum, stijl en ritueel een belangrijke rol, met als belangrijke functie dat ze emoties kanaliseren (dobbelstenen toespreken en beblazen, pokerface, rechtop aan tafel zitten, enz. enz.), kwesties waarop vanwege de tijd niet kan worden ingegaan.

Er zijn twee begrippen in de sociologie, nl. rol (verwachtingen omtrent iemands gedrag op grond van zijn positie) en institutionalisering of gewoontevorming (handelingen worden duurzaam door ze steeds te herhalen: er worden dan normen gevormd, doelen gesteld en verwachtingen gewekt), die starheid in de hand werken, maar noodzakelijk zijn omdat voortdurend creatief en dus origineel zijn geen mens psychisch kan opbrengen. Maar in het rolgedrag kan een creatieve interpretatie van de rol zitten en instituties kunnen ontsteld (gedeinstitutionaliseerd) worden waarna er nieuwe kunnen worden gevormd. Mensen behoeven niet gedetermineerd te worden door hun rollen en instituties. Misschien ervaren sommigen, velen, de saaiheid van weinig origineel rolgedrag en institutionalisering wel als een

bedreiging. Gokken is ook een vorm van ontstollen. Is het misschien een middel om van de brave gewoonten af te komen, niet door geweldig creatief te zijn, maar door zich terug te trekken uit de wereld van alledag in de omheinde wereld van het spel, maar mét de thrill van het riskeren zonder er zelf iets aan te kunnen of te willen doen: het lot aanvaarden?

Het hele vraagstuk van het determinisme, onder velen door Wertheim aan de orde gesteld, en wel versus het possibilisme (de mogelijkheid de samenleving zelf te maken) kan dialectisch tot een oplossing worden gebracht door de synthese van het probabilisme. De liberale Dahrendorf zucht over 'die ärgerliche Tatsache der Gesellschaft', het determinisme. Maar ook de originele en vooruitstrevende theoloog Dorothee Sölle denkt erover zoals hij. In het algemeen kan men echter zeggen dat wat men noemt politiek links veel optimistischer is met zijn geloof in de maakbaarheid van de samenleving (natuurlijk, want waar zou het heen moeten met zijn doel: verandering van de samenleving?). Daarbij wordt veel verwacht van de staat die over machtsmiddelen beschikt.

Met de hoogopgevoerde mogelijkheden van de techniek en de grote ingewikkeldheid van de moderne samenleving is het effect echter vaak zeer onvoldoende. Hij (de staat) laat ingewikkelde modellen maken (vergl. het Centraal Planbureau) waaraan dan zoveel premissen (en nog altijd onvoldoende!) ten grondslag liggen dat slechts een heel korte periode met enige betrouwbaarheid kan worden overzien.

Verbieden van het gokken door de overheid helpt even weinig als het verbieden van prostitutie of alcoholgebruik en roept soms meer problemen op dan het oplost. Zelfhulp en hulp van maatschappelijke groeperingen zijn meer effectief en wie sociale veranderingen voorstaat doet goed in termijnen van tenminste een generatie te denken en niet aan de volgende week: de teleurstelling en ontmoediging zullen dan ook minder groot zijn.

Als gokken - zoals ik bij een andere gelegenheid veronderstelde - een short term compensatiemechanisme is (de saaiheid of onderdrukking van het (beroeps)leven korte tijd compenseren tot spanning (thrill), overmacht en vrijheid) dan is het in die gevallen ook een frustratiereactie en uiteraard een negatieve. Frustratie is het geblokkeerd worden in het bereiken van gestelde doelen, frustratiereacties zijn gericht op het reduceren van hieruit ontstane spanningen en onlustgevoelens.

Spanningsreductie is echter niet synoniem met aanpassend gedrag. Bij de negatieve reacties, zoals zich terugtrekken, agressie, repressie, rationalisaties (zure druiven- en zoete citroenreactie) projectie en autisme, wordt de spanning wel verminderd of zelfs even opgeheven in tegenstelling tot de positieve frustratiereacties als verhoogde inspanning en het kiezen van alternatieve doelen, die tot definitiever doelen leiden. Tot de negatieve moeten ook gokken en het gebruik van alcohol en drugs worden gerekend.

Ze compenseren maar heel tijdelijk en lossen dus niets op, doch scheppen integendeel nieuwe problemen.

Niettemin is ook een autoriteit als Herman van mening dat 'the seeking of competitive stress is one of the core values of our culture'. Dat behoeft zelfs geen rechtvaardiging, vindt hij.

Het geld neemt daarbij een grote plaats in. Maar - zo kunnen we ons afvragen - waarom is geld een voorwaarde voor de blijkbaar broodnodige thrill in het spel? In socialistische, staatskapitalistische en sociaalkapitalistische samenlevingen spreekt het geld. Het symboliseert waarde en het is waarde in de zin van waardevol, in de struggle for life en de struggle for high life. Het streven naar winst, de competitie, het streven naar succes werden hoge doelen binnen wat Hofstee genoemd heeft het kapitalistisch cultuurideaal en gewaardeerde middelen werden hard werken en soberheid. In de Verenigde Staten waar men dat het meest pregnant ziet wijst Geoffrey Gorer erop dat men er het *vasthouden* van geld erg laag waardeert. Inkomen is belangrijker dan bezit; het eerste fixeert onze relatieve positie m.b.t. onze makkers. Gokken is een belangrijke en gerespecteerde component bij zakelijke ondernemingen. 'Conspicuous improvement in a man's financial position is generally attributed to a lucky combination of industry, skill and gambling', hoewel de succesvolle gokker liever wijst naar wat hij 'zijn visie op de dingen' noemt, dan naar het feit dat hij geluk heeft gehad.

Per land zijn meestal wel de aantallen mensen bekend die aan een of ander gokspel meedoen, ook in Nederland, maar verder is in ons land nauwelijks onderzoek gedaan, waarvan de resultaten ook toegankelijk zijn, in tegenstelling tot bijv. Duitsland en de V.S. Geen van deze onderzoeken bevestigt of verwerpt mijn eerder genoemde hypothese doordat de beroepenindeling volstrekt inadequaet is. Wel werd bijv. in het Duitse onderzoek van het Institut für Demoskopie gewezen op de argumenten voor het meedoen aan lotto, toto en loterij: als je geluk hebt (sic) krijg je in één klap heel veel geld waarmee je dan eindelijk eens kunt aanschaffen wat al zo lang nodig was. En het tweede om de spanning die afwisseling brengt in het alledaagse leven. Hetzelfde instituut heeft de spelers in twee groepen ingedeeld: een positieve en een negatieve. Als positief beschouwt het: plezier hebben in het nemen van risico's, avontuurlijkheid; als negatief: lichtzinnigheid, geldingsdrang en winstbejag. Het beeld van de niet-speler heeft de positieve trekken van spaarzaamheid, welgesteldheid, soliditeit en beschaving met daarnaast de negatieve: bang, zwaar op de hand en wereldvreemd. Let wel: dat waren de beelden van de ondervraagden, niet van door eigen onderzoek ontdekte persoonlijkheidstypen. Uit het genoemde Duitse en verscheidenen Amerikaanse onderzoeken blijkt dat gokken niet direct met de persoonlijkheid te maken heeft. Dan kan men zich ook afvragen of het als short term mechanisme, als kick niet een éufunctie (goede) functie vervult in ethische zin zowel als een functie in Mertonse zin. De reputatie van gokken is slecht doordat het ten onrechte versleten wordt voor het

dwan
ethis

Vanu
beoef
zum '
ik ber
dat he
gezeg
schiep
goede
nen e
tellen
terijw
gemot
te ond
er ing
ningen
Er on
maxim
veel st
het ar
tijds.
waard
meer o

Kerk e
Bedrij
ning v
torisch
menter
overm
de de
'We ca
within
take pa
dig is
maakt
gunning

Waar
zoals a

dwangmatige gokken. Wel is het een voorwaarde ervoor en als zodanig vervult het ethisch gezien een kakfunctie (slechte functie).

Vanuit de kerken, zowel de rooms-katholieke als de protestantse, is de ethiek vaak beoefend als moralisme, waarin casuïstiek en consequentisme (dat, zoals bekend, zum Teufel führt) een groot aandeel hadden. In de gereformeerde kring, waarin ik ben opgevoed, waren kaartspel, gokken, loterij verboden. En dat waren ze omdat het toeval te hulp roepen betekende God verzoeken. Bovendien gold, wat ook gezegd werd van de film, het toneel en de danszaal, dat ze een verderfelijke sfeer schiepen. Niettemin was men ook van mening dat een loterijtje om bestwil (het goede doel!) ermee door kon; we moeten tenslotte op de kleintjes passen. In rekenen en tellen is ons volk altijd bekwaam geweest. We kunnen wel degelijk tot 10 tellen en zelfs wel tot daarboven, zij het ook niet zoveel verder. Bij de nieuwe loterijwet die in 1960 aanhangig werd gemaakt werd in de Memorie van Toelichting gemotiveerd, wijzend op de rechtsonzekerheid, 'met het daaraan verbonden niet te onderschatten gevaar van een algemene ondermijning van het gezag der wet' dat er ingegrepen moest worden door óf een absoluut verbod óf een stringent vergunningstelsel. Het tweede werd gekozen.

Er ontstond bij het instellen van de voetbaltoto een strijd over de vraag of de maximale prijs nu f. 25.000,— of f. 50.000,— moest zijn. Bij die gebeurtenis zijn veel sterk gechargeerde gelegenheidsargumenten gehanteerd, zoals: men bevordert het arbeidsloos inkomen e.d. Boven de f. 25.000,— begint de zonde, zei men destijds. De Nederlandse rekenmeesters hebben ook op andere terreinen hun merkwaardige getallen gehanteerd. Bijvoorbeeld het toestaan van pornofilms als er niet meer dan 49 stoelen in de bioscoop stonden.

Kerk en staat hebben beide het gokken een moeilijke aangelegenheid gevonden. Bedrijven die gelegenheid tot kansspel willen geven mogen dat alleen met vergunning van de overheid. De kerken waren als regel tegen, vooral die van het reformatorische type-Calvijn en daarvan weer met name de puriteinse variant. De argumenten waren zwak: de jongeren zouden gemakkelijk worden verleid tot overmatig gokken (hoeveel is overmatig?) en tot dwangmatig gokken. Wel getuigde de Royal Commission on Betting, Lotteries and Gaming (1949-1951) reeds: 'We can find no support for the belief that gambling, provided that it is kept within reasonable bounds, does serious harm either to the character of those who take part in it, or to their family circle and the community generally'. Tegenwoordig is er het argument: gokken moet onder controle worden gehouden anders maakt de onderwereld zich er meester van. Hoe zou het overigens zijn als het vergunningstelsel werd afgeschaft?

Waarom gééft de overheid eigenlijk vergunningen, waarom is het spel niet vrij, zoals andere spelen? Omdat zij meent dat dit soort spelen de kans op verslaving

inhoudt en misdadigers aantrekt, omdat zij meer kunnen vragen, resp. meer spelers kunnen aantrekken. Veel spelers willen geen (overheids)controle op hun doen en laten.

Ik herhaal dat het nodig is het gokspel te onderscheiden van het dwangmatige spelen.

Gokken is veelal een sensationele droom van mensen die het kapitalistisch cultuur-ideaal op een andere manier niet kunnen bereiken. Voor dit spel en deze droom heeft de gokker géld over, de dwangmatige gokker álles, zij het in de roes van de sensatie.

Het gokspel is een spel waarover ethisch weinig te zeggen valt; dat doet dan ook niet de ethicus, maar wel de moralist, van wie Ter Schegget enkele weken geleden zei, dat hij iemand is die altijd tegenspraak levert. Tegen wie verdriet heeft zegt hij: kop op, er is toch ook een zonzijde! Tegen wie blij is en plezier heeft: let er nu op, er zijn toch ook de schaduwzijden. Het zijn i.c. de mensen die zeggen: gokken is nu wel een leuk spel maar je kunt er verslaafd aan worden, want de moralist is niet blij met de blijden, de joden een jood en de grieken een griek.

Het dwangmatig gokken vindt zijn oorsprong elders. De psycholoog/psychiater S. Freud heeft zich met de dwangmatige speler bezig gehouden op basis van Dostojevski's *De Speler* en het dagboek van diens vrouw. Dostojevski leed aan epilepsie, die Freud aanzag voor een uiting van hysterie. Zijn vader werd vermoord toen hij 18 was en zijn hele jeugd door was hij gepeoccepuerd met de dood. Freud vond hem masochistisch: hij had behoefte aan straf als gevolg van 'een bijzonder sterke vrouwelijke component', gepaard aan haat jegens zijn vader, zelfs het verlangen hem te vermoorden. In het essay over Dostojevski staat het verhaal over een vrouw die erin slaagt een jonge man die zichzelf wil doden na alles verloren te hebben in het Casino, te weerhouden van deze suicide. Ze geeft hem geld, deelt het bed met hem maar ziet hem opnieuw in het Casino. De fantasie geeft gestalte aan een jongenswens dat zijn moeder hem zelf zal inwijden in het sexuele leven teneinde hem te redden van het gevreesde letsel veroorzaakt door masturbatie ... De 'ondeugd' van masturbatie wordt vervangen door de verslaving aan gokken. De vrouw uit het verhaal was 'gefascineerd door de aanblik van een paar handen die met een ontstellende ernst en intensiteit alle gevoelens van de ongelukkige speler schenen te verraden'.

Inderdaad, zegt Freud, is de hartstocht voor het spel hetzelfde als de oude dwang tot masturberen. We spreken ook van 'met zichzelf spelen'. De uitgever van Freuds opstellen tekende in een voetnoot aan dat Freud eens had gesuggereerd dat masturbatie de voornaamste verslaving is voor welke alle latere verslavingen vervangingen zijn. De meeste geleerden zullen die vervangingstheorie wel niet zonder meer nog aanvaarden, maar het fundamentele punt, nl. dat de gokziekte, evenals andere psychische moeilijkheden teruggaan op de sexuele aantrekkingskracht en afkeer verbonden met het Oedipuscomplex (doden van de vader om met de moe-

der te kunnen trouwen). Dostojevski wás opgevoed door een autoritaire vader, die uiteindelijk vermoord werd; gokken kan zeer wel een dwangmatige uitdrukking zijn geweest van de daaruit resulterende verwarring over die feiten. De verklaring van Freud van de casus Dostojevski uit Oedipale problemen is voor hem exemplarisch. De psychoanalyse ziet aan alle neurosen het Oedipuscomplex als grondslag. De socioloog moge bij de volwassenen alle psychische problemen zien voortvloeien uit sociale gebeurtenissen, structuren en relaties, de psychoanalyticus zegt dat zij in eerste instantie worden veroorzaakt door interne onopgeloste conflicten, in dit geval een Oedipaal conflict. Deze gedachte wordt door de meeste klinici over die dwangmatig gokken schreven, aangehangen; zij achten het probleem zo fundamenteel dat het buitengewoon resistent is tegen van buiten komende druk tot verandering.

Een andere psychiater, R.M. Lindner, kwam bij zijn analyse tot de conclusie dat het winnen met gokken voor de speler een bevestiging van zijn almacht is, verliezen daarentegen een bewijs dat zijn krachten tekort schieten en dat zou hem in hoge mate van schuld verlossen. Lindner is overtuigd van de orakelachtige aard van het gokken en dat gokkers zeer agressieve mensen zijn met reusachtige reservoires van onbewuste vijandigheid en ressentiment waarin hun neurosen gedijen en chronische masturbatie op de koop toe.

Bijna 30 jaar geleden heeft een andere psychiater, Edmund Bergler, een karakteristiek gegeven van wat hij noemde de 'real gambler', daarmee de neurotische gokker bedoelend, ter onderscheiding van de grote massa van niet-verslaafde gokkers en van hen die maar zo af en toe gokken. De karakterisering luidt als volgt: 1 De echte gokker grijpt zijn kansen uit gewoonte en steeds maar weer. 2 Als een spons zuigt gokken al zijn andere belangstelling op. 3 Hij blijft optimistisch en leert nooit van zijn ervaring met verliezen. 4 Als hij wint kan hij niet ophouden. 5 Hoewel hij in het begin wel voorzichtig kan zijn riskeert hij uiteindelijk meer dan hij zich kan veroorloven, vaak bij één enkele gok. 6 Hij zoekt een speciale thrill, die Bergler 'prettig-pijnlijke' spanning noemt. Hij vindt die thrill raadselachtig en niet door logica te verklaren. Mijn opvatting dat het om een short term evenwichtsmechanisme gaat wordt daarmee meer ondersteund dan weersproken. Bergler meent dat het *bewuste* motief voor gokken is geld winnen omdat het hem een thrill verschaft en die motieven worden ondersteund door het optimisme van de gokker, zijn zelfvertrouwen en de overtuiging dat het hele leven niets dan een gok is.

Berglers benadering om het *ónbewuste* open te leggen is de onlogische, op niets berustende zekerheid van de gokker dat hij zal winnen, te 'onderzoeken' en eventueel niet ontvankelijk te verklaren. Gokken vertegenwoordigt een rebellie tegen kwaliteiten van volwassenen zoals logica, intelligentie, gematigdheid, moraliteit en zichzelf kunnen verloochenen.

Deze rebellie gericht op de ouders geeft dan weer sterke schuldgevoelens en Bergler suggereert dat de manier waarop die in de hand worden gehouden is te verliezen bij het spel. Wat de pathologische speler onderscheidt van de gewone is dat de eerste onder de druk staat van groter schuldgevoelens en intenser betrokkenheid op de prettig-pijnlijke thrills in zijn weddenschappen. Hij heeft meer schuld als en wanneer hij wint, hetgeen hem onbekwaam maakt er tussenuit te gaan als hij goed op gang is; hij heeft een onbewust verlangen te verliezen, wat hem weer onbekwaam maakt ermee op te houden als hij verliest.

Als wij willen spreken over de ethiek van het gokken en - daarvóór - over de 'strijdigheid van het kapitalistisch cultuurideaal en het gokken' kunnen wij niet voorbijgaan aan Zijdervelds onderscheiding tussen drie typen ethos met betrekking tot de verzorgingsstaat: 1 Het *moralisme* dat haaks staat op het karakter van de verzorgingsstaat. Daarbij wordt 'een duidelijk fixeerbaar stel waarden, normen en betekenissen zonder veel reflectie geaccepteerd als 'natuurlijk', 'normaal', 'juist', 'objectief'. 2 het *amoralisme* behoort bij de voormoderne maatschappij: de daarin voorkomende armoede, ellende, somberheid en het verdriet, gebrek aan loyaliteit, het wantrouwen maken dit ethos niet alleen amoralistisch, maar ook pessimistisch en fatalistisch. 3 Het maatschappijtype dat Wahlverwandschaft heeft met het *immoralistisch* ethos kenmerkt zich door welvaart, rijkdom, abstractie en een sterke mate van differentiatie. De handelingen zijn gespecialiseerd en ingebed in bureaucratische structuren, waarin functies en procedures steeds meer hun middelkarakter verliezen en belangrijker worden dan betekenissen en inhouden. Het immoralistisch ethos zelf kenmerkt zich doordat - wat Zijderveld noemt - 'objectieve', 'normale', 'natuurlijke' waarden en normen van vroeger in hun vanzelfsprekendheid worden verworpen.

Belangrijk is dat in dit ethos consumptie gewichtiger is dan produktie; daar sluit bij aan dat het emotioneel ervaren belangrijker is dan het handelen, authenticiteit belangrijker dan traditie. Gemotiveerd handelen is van meer betekenis dan produktief handelen, ikzelf ben dan ook belangrijker dan de ander. Het kent geen activisme, maar ook geen lethargie, rages, grillen en mode zijn aantrekkelijker dan moeizaam verworven culturele creativiteit, stijl is belangrijker dan inhoud, kortom er is een fundamentele Wahlverwandschaft met de 'abstract society' met zijn structuren, de maatschappij of de overheid.

Het is duidelijk dat het immoralistisch ethos aansluit bij de laat-kapitalistische samenleving, waar het kapitalistisch cultuurideaal naar de achtergrond is gedrongen, waar het van alles profiteren op de voorgrond staat, waar ondanks alle activisme en abstracte vrijblijvendheid heerst (de structuren moeten veranderd worden, mensen moeten gelijk worden wat dat ook zijn mag, egocentrisme viert hoogtij, hoe kan ik mijzelf ontplooiën, je moet doen wat je lekker vindt, de motivatie is belangrijker dan het effect. Zelfs van die abstracte maatschappij wordt gezegd dat zij graaierig is, de rages in de lichte muziek, op het gebied van film, van

sex zijn bekend. De laat-kapitalistische verzorgingsstaat behoort bij het immoraal-
listisch ethos. Daar komt ook het gokken, het massale en commerciële gokken in
het beeld.

De dwangmatige gokker. Als het over gokken gaat lijken de meeste mensen de
compulsive gambler voor ogen te hebben, de verslaafde die bereid is zijn hele heb-
ben en houden op te offeren aan zijn goklust. Nu wil elke lust eeuwigheid, zo ook
de goklust. De verslaving betekent dat er sterkere machten zijn die de verslaafde
gevangen hebben. Zij kunnen hem te gronde richten, lichamelijk, geestelijk of bei-
de. Er is wel verschil in gradatie: de verslaving aan hard drugs is ernstiger dan aan
alcohol, hoewel de laatste groter lichamelijke verwoestingen aanricht. Ongeacht
de gradatie is verslaving altijd een maatschappelijk probleem: in de letterlijke zin,
de onvrijheid waarin de menselijke waardigheid en de humaniteit worden aan-
getast.

Mensen verliezen ook veelal het decorum, waardoor ze worden uitgestoten. Behal-
ve de schade die de individu (het slachtoffer) wordt aangedaan zijn er gevolgen
voor het gezin: terreur vanwege de verslaafde en zijn uitstoting door de gezinsle-
den die niet meer met hem kunnen samenleven. De steeds toenemende behoefte
aan geld om zich de benodigde bevredigingsmiddelen te verschaffen leidt tot cri-
minaliteit.

Maar wat kenmerkt nu dwangmatig spelen?

1 Het onvermogen te stoppen. Het is meer een kenmerk dat voor elke verslaving
geldt. 2 Het is een nietsontziend, hedonistisch najagen van het genot ten koste van
een juist oordeel en zelfbeheersing en gezondheid. 3 Het is een vorm van rolver-
dringing. Het is het geloof dat gokken zo belangrijk is dat alle andere belangen
of rollen opzij geschoven worden voor het ene grote belang, het gokken. Overi-
gens is rolverdringing niet beperkt tot dwangmatig gokken. Dat doen ook de am-
bitieuze politici, zakenmensen, bureaucraten en serieuze scholieren. 4 Verliezen is
een fundamentele behoefte van de dwangmatige gokker omdat verliezen schuld
delgt. Schuld is aanwezig als gevolg van een onopgelost Oedipaal conflict. 5 Gok-
ken is een uitdrukking van een kinderlijke grootheidswaanzin, waaraan men op
een of andere manier nooit is ontgroeid; de dwangmatige gokker is in de grond
van de zaak nog steeds een kind, afhankelijk van de ouders die aan zijn genoegens
toegeven. Herman zegt zelfs: megalomania causes compulsive gambling.

Niet alle kenmerken doen zich tegelijk voor. Een indeling kan berusten op één
kenmerk of op een combinatie van een aantal ervan, zoals gebeurt bij een indeling
naar ideaaltypen. Men kan ook uitgaan van de *labelling*theorie: ieder die afwijkt
naar uiterlijk, opvattingen of gedrag krijgt een etiket opgeplakt waarvan de kleef-
kracht groot is; het is er moeilijk vanaf te krijgen. Het is dan ook geen wonder
dat met het toenemen van het legale gokken de illegale gokkerij nog méér toe-
neemt. Dat aan die laatste vooral de dwangmatige gokkers ten prooi vallen ligt
voor de hand.

Zoals ik eerder heb gezegd: niet gokken plaatst iemand in een uitzonderingspositie, maar het dwangmatig gokken. En dan nog wordt ook dat niet steeds gezien als wat Howard Becker met een minder gelukkige term genoemd heeft de 'master status'. Maar als de dingen uit de hand gaan lopen, wanneer bijvoorbeeld het werk wordt verwaarloosd, de gezinsinkomsten en -eigendommen eraan worden opgeofferd en in het gevolg daarvan er huwelijks- en gezinsproblemen, moeilijkheden met het werk, financiële problemen en emotionele stress ontstaan, dan wordt het dwangmatig gokken een master status, of liever een master element of status (status is immers de resultante van al iemands posities die hij in allerlei samenlevingsverbanden inneemt). Dat kan de dwangmatige gokker zeer goed uitkomen omdat hij er nóg pijnlijker tekortkomingen mee kan verontschuldigen.

De samenleving tolereert zwaar gokken en zelfs zwaar verliezen, althans wanneer de gokker rijk en machtig is en zichzelf niet definieert als dwangmatig gokker. Mensen die gokken op de beurs en verliezen worden niet gestigmatiseerd zolang ze het zich kunnen veroorloven en dus hun overlevingskansen niet echt bedreigd zijn. Herman zegt: 'The only distinctive property of compulsive gamblers is that they have been so labeled'.

Hulpverlening. Uit het voorafgaande volgt dat, evenals roken en drinken, men de riskante gewoonte van het gokken zou kunnen bestrijden. Of daarvan veel kan worden verwacht blijft de vraag. Maar eveneens volgt uit het voorgaande dat het label en het labelen moet worden bestreden. Ook dat is een proces van zeer lange adem, zoals alle mentaliteitsverandering. Van directer betekenis voor de dwangmatige gokker is Gamblers Anonymous, naar analogie van en op dezelfde wijze werkend als Alcoholics Anonymous. Mensen die het zelf ook allemaal hebben meegemaakt en meemaken en elkaar bijstaan in de ure der verzoeking. Deze organisatie dateert van 1957 en er is thans ook een Nederlandse afdeling. Het doel is 'bezielende groepstherapie'.

De verbinding van gokken met criminaliteit verloopt via het vergunningenstelsel. Illegale gokhuizen zijn populair omdat zwart geld er kan worden gewit. Prostitutie en drugshandel voelen zich er thuis en je kunt er lenen tegen woekerrente, die - doordat men niet kan betalen - weer leidt tot misdaad tegen lijf en leven. De alcoholhandel tijdens de drooglegging in Amerika is een treurig voorbeeld.

Op deze toestand kan een overheid alleen reageren door het illegale te legaliseren of de gokindustrie, door er overheidsbedrijven van te maken (staatsloterij!) of door een systeem van vergunningen, de industrie onder controle te houden (eveneens in Nederland toegepast).

Alleen het legaliseren is afdoende, maar ook dat heeft zijn bezwaren en kan zeker niet zomaar worden toegepast op andere verschijnselen zoals drugs. Overigens is het opheffen van de drooglegging er een voorbeeld van dat dan althans de criminaliteit eromheen verdwijnt.

Is gokken (en dwangmatig gokken) uit te roeien? Herman zegt: 'Gambling is ende-

posi-
gezien
naster
werk
geof-
heden
dt het
s (sta-
vings-
omdat

nneer
okker.
olang
dreigd
is that

nen de
el kan
lat het
lange
wang-
wijze
ebben
orga-
doel is

stelsel.
ostitu-
te, die
De al-
liseren
ij!) of
(even-

n zeker
gens is
crimi-

s ende-

mic in western society'. Is het dat? Is het niet eenvoudiger na te gaan waar en wan-
neer het ergens niet inheems was? Daarin zit al een boeiende research-opdracht.
We zijn over gokken nog lang niet uitgepraat, met dien verstande dat ik voor nu
toch besluit met: ik heb gezegd.

LITERATUUR

- Becker, H.A. (1979), Homo ludens en de sociale wetenschappen. In: *Hollands Maandblad* 1979/375.
- Becker, H. (1964), *Outsiders*. New York, Free Press.
- Bergler, E. (1957), *The psychology of gambling*. New York, Hill & Wang.
- Caillois, R. (1961), *Man, play and games*. New York, Free Press.
- Dahrendorf, R. (1971), *Homo Sociologicus. De categorie van de sociale rol*. Bussum/Maaseik, Paul Brandt (vertaling van de 4e uitgebreide druk, Eerste druk 1959).
- Dostojevski, F.M. (1978), De Speler. In: *Verzamelde werken*, Amsterdam, G.A. van Oorschot.
- Economisch Statistische Berichten, (1982), Jrg. 67/3386. Nummer gewijd aan gokken.
- Freud, S. (1961), *Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 21 ed., London, Hogarth Press.
- Gewinnspiele 1980, Institut für Demoskopie, (1980) Allensbach a/d Bodensee 1).
- Goffman, E. (1964; 2e dr.), *Stigma, Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- Gorer, G. (1984), *The Americans, A study in National Character*. London, The Cresset Press.
- Herman, R.D. (1976), *Gamblers and Gambling. Motives, Institutions and Controls*, Lexington (Mass)/Toronto, D.C. Heath and Cy.
- Hofstee, E.W. (1951), Enkele opmerkingen over het probleem van selectie bij migratie. In: *Sociologisch Jaarboek VI* (bij voorbeeld)
- Huizinga, J. (1974; 6e dr.), *Homo ludens, Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*. Groningen, H.D. Tjeenk Willink (eerste dr. 1938).
- Kuiper G. (1958), *Het ritme in het sociaal proces*. Assen, van Gorcum.
- Kuiper, G. (1976), *Humor en andere vormen van 'short-term'-compensatie*. In *Mens en Maatschappij*.
- Kusyszyn, I. (1977), How Gambling Saved Me From A Misspent Sabbatical. In: *Journal of Humanistic Psychology*, Voo. 17, nr. 3.
- Lindner, R.M. (1950), The Psychodynamics of Gambling, In: *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 268.
- Sölle, D. (1983; 5e dr.), *Plaatsbekleding. Een hoofdstuk theologie na 'de dood van God'*. Baarn, Ten Have.
- Wertheim, W.F. (1971), *Evolutie en revolutie. De golfslag der emancipatie*. Amsterdam, Van Gennep.
- Zijderveld, A.C. (1981), Het ethos van de verzorgingsstaat. In: *H.P.M. Adriaansens en A.C. Zijderveld, Vrijwillig initiatief en de verzorgingsstaat. Cultuursociologische analyse van een beleidsprobleem*. Deventer, Van Loghum Slaterus.

1. Ich bedanke mich bei Frau Kollegin Prof.dr. Elisabeth Noelle-Neumann für Ihre freundliche Hilfe.

Verkort verslag van het college van dekanen over het cursusjaar 1984-1985

1. Samenstelling College van Dekanen

Per 1 september 1984 bestond het college uit de leden, zoals vermeld op pagina 9 en 10 van dit jaarboek. In de verslagperiode vond ten behoeve van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen een wisseling plaats: prof.dr. F. Bickelhaupt volgde met ingang van 1 oktober 1984 prof.dr. J. Lever op als dekaan. Prof.dr. A. van Doorn trad tijdelijk op als vervanger van prof. P.L. Dijk, dekaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

2. Vergaderingen

- 2.1. In de verslagperiode vonden 15 huishoudelijke vergaderingen plaats.
- 2.2. Er werden 5 openbare vergaderingen gehouden waarin hoogleraren hun inaugurele oratie uitspraken.
- 2.3. Tijdens de openbare dieszitting sprak prof.dr. G. Kuiper Hzn. een rede uit met als titel 'Gokken: een sociologie van spel en speculeren?'
- 2.4. De volgende promoties hebben plaats gevonden:

godgeleerdheid	7
rechtsgeleerdheid	3
geneeskunde	26
wiskunde en natuurwetenschappen	32
letteren	4
economische wetenschappen	5
sociale wetenschappen	13
wijsbegeerte	3
	<hr/>
	93

In de Godgeleerdheid en de Sociale Wetenschappen werd elk één doctoraat cum laude verleend.

3. Onderwijs en Onderzoek

- 3.1. Op de huishoudelijke vergaderingen werden ten behoeve van 153 promoties (co)promotoren en referenten aangewezen. In 6 gevallen betrof het een herziening van een eerder genomen besluit.
- 3.2. Het college sprak over de toekomst van de Beleidsruimte Onderzoek en bracht een advies uit over de instelling van het Universitair Stimuleringsfonds.
- 3.3. Het college adviseerde over de verdere vormgeving van de voorwaardelijke financiering.
- 3.4. Het college bracht een positief advies uit over de instelling van een bijzondere leerstoel Levensbeschouwing en Politieke Filosofie.
- 3.5. Het college bracht eveneens een positief advies uit over de instelling van een bijzondere leerstoel Beleggingsleer.

- 3.6. Het college adviseerde positief over voorstellen tot instelling van deeltijdse dagopleidingen in de Scheikunde, de Farmacochemie en de Vrije Studierichting Letteren. 5.6.
- 3.7. Het college stemde in met het advies van de Werkgroep Studiebegeleiding over studiebegeleiding bij deeltijdse studies. 5.7.
- 3.8. Het college adviseerde positief over de instelling van de vrije studierichtingen Wiskunde en Informatica, en Toegepaste Taalwetenschap. 5.8.
- 3.9. Het college stemde in met de oprichting van de Stichting Dom Helder Camara Leerstoel en leverde commentaar op de concept-statuten van deze stichting i.o. 5.9.
- 3.10. Het college sprak in twee rondes over het Ontwikkelingsplan 1986-1990.
- 3.11. Het college ging akkoord met het insturen van de programma-voorstellen voor de vierde tranche voorwaardelijke financiering. 6. Ov
6.1.
- 3.12. Het college gaf in twee rondes commentaar op een voorstel tot organisatie van de universitaire lerarenopleiding. 6.2.
- 3.13. Het college stemde in met het voorstel van de Faculteit der Letteren tot opheffing van de subfaculteiten letteren. 6.3.
- 4. Benoemingen en andere zaken het wetenschappelijk personeel betreffende**
- 4.1. Het college bracht 13 maal advies uit over de benoeming van hoogleraren. 6.4.
- 4.2. Het college sprak naar aanleiding van een eigen notitie over de problematiek van kroondocenten en universitair hoofddocenten. 6.5.
- 4.3. Het college ging akkoord met het voorstel van het rectorium bij hoogleraarbenoemingen in de instructie aan de benoemingscommissie de aanbeveling op te nemen naast de zusterfaculteiten ook de aanpalende (sub)faculteit te raadplegen indien de leeropdracht belangrijke raakvlakken heeft met het wetenschapsgebied van die (sub)faculteit. 6.6.
6.7.
6.8.
- 5. Commissies**
- 5.1. Het college keurde het verslag van de Commissie Dom Helder Camara over 1984 goed. 6.9.
- 5.2. Het college benoemde de heer B. de Rondes als vertegenwoordiger van de IKON tot lid van de Commissie Dom Helder Camara. 6.10.
- 5.3. Het college dechargeerde prof.dr. H. van Kessel als lid en benoemde prof.dr. C. van der Meer en de heer H. Ringe tot lid van de Commissie voor het Studium Generale. 6.11.
- 5.4. Het college stemde in met het voorstel de activiteiten van het Studium Generale gedeeltelijk in cursusvorm aan te bieden.
- 5.5. Het college benoemde prof.mr. W.H. Heemskerk tot voorzitter van de Commissie Reglementen als opvolger van prof.mr. J.A. Borman.

- 5.6. Het college droeg prof.dr. J.J. van Cuilenburg en prof.dr. G. Morello voor als leden namens het College van Dekanen van de Commissie VU-promotion.
- 5.7. Het college ging akkoord met de fusering van de Bestuurscommissies voor het Audiovisueel Centrum en voor Onderwijsresearch en stemde in met de taakomschrijving van deze nieuwe commissie.
- 5.8. Het college stemde in met het voorstel voor de samenstelling van de universitaire Commissie Voorwaardelijke Financiering.
- 5.9. Het college bracht een advies uit over de samenstelling van de Universitaire Toetsingscommissie.

6. Overige adviezen en besluiten

- 6.1. Het college stelde het verkort jaarverslag over het cursusjaar 1983-1984 vast.
- 6.2. Het college bracht advies uit over de concept-tekst van de samenwerkingsovereenkomst tussen Vrije Universiteit, de Christelijke Lerarenopleiding Zwolle en de Vrije Leergangen.
- 6.3. Het college bracht advies uit over de organisatie van het discipline-overleg binnen de Overlegstructuur Wetenschappelijk Onderwijs.
- 6.4. Het college bracht advies uit over de concept-statuten van de Advies- en Overlegstructuur Wetenschappelijk Onderwijs.
- 6.5. Het college bracht advies uit over het concept-huishoudelijk reglement van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten.
- 6.6. Het college stelde in twee rondes een nieuw promotiereglement vast.
- 6.7. Het college gaf in twee rondes commentaar op de Nota Profilerings van de Vrije Universiteit.
- 6.8. Het college besloot prof. P.L. Dijk te verzoeken de diesrede 1985 uit te spreken.
- 6.9. Het college droeg prof.dr. P.G. Smelik voor als conrector voor de periode 1985-1987.
- 6.10. Het college besprak in twee rondes de Nota Hoger Onderwijs, Autonomie en Kwaliteit.
- 6.11. Het college bracht advies uit inzake internationale waardering Nederlandse doctoraalopleiding.

verkort jaarverslag 1984 van de bibliotheek der Vrije Universiteit

Het verslagjaar is voor de Bibliotheek der Vrije Universiteit (UBVU) geen gemakkelijk jaar geweest. Enerzijds waren er de gevolgen van de in 1983 in gang gezette Taakverdeling en Concentratie (TVC)-operatie, anderzijds was er de dringende noodzaak in een aantal gesignaleerde knelpunten inzake de interne bestuurlijke organisatie te voorzien.

Een aantal van deze knelpunten hing samen met de organisatiestructuur van de UBVU. Trefwoorden, die in het verslagjaar een zwaar stempel op de UBVU drukten en derhalve veel overleg en extra arbeid kostten, waren dan ook bezuiniging, reorganisatie en automatisering.

Het waren deze zaken die uitgebreid aan de orde kwamen in de in oktober gereed gekomen nota 'Beleidsplan Bibliotheek der Vrije Universiteit', waarin de lijnen voor de toekomst van de UBVU werden uitgezet.

De Bibliotheekdirectie onderging nog voor het einde van het jaar een wijziging. dr. J.H. de Swart nam de voorzittershamer over van dr. J. Stellingwerff. Op deze plaats past een woord van dank aan de heer Stellingwerff, door wiens inzet de UBVU een volwaardige plaats in de rij der universiteitsbibliotheken is gaan innemen.

Voortzetting van de bibliotheekautomatisering leidde tot nader overleg met het Samenwerkingsverband Koninklijke Bibliotheek en Universiteitsbibliotheken PICA. Voor de verdere samenwerking oordeelde de VU het nodig dat zorgvuldige afspraken met PICA werden gemaakt, mede gelet op het belang van een doelmatig verlopend en economisch verantwoord catalogiseerproces. Het overleg leidde in het verslagjaar nog niet tot definitieve afspraken.

Een aantal ingrijpende verhuizingen en verbouwingen vond plaats, waardoor met name de bibliotheek op de begane grond en de eerste verdieping van het Hoofgebouw een ander aanzicht kregen. Voor directbetrokkenen betekende dit een aanzienlijke verbetering van de werksituatie.

Het bestand gecatalogiseerde titels is met 40.000 titels toegenomen en had aan het einde van het jaar een omvang van ongeveer 550.000 titels. Ook het gebruik van de collectie vertoont, onder andere door het op ruime schaal ter beschikking stellen van de catalogusinformatie, een duidelijke toename. Ook op de studiezalen was er sprake van een toename.

Ondanks deze gesignalerende stijgingen diende de opgelegde reductie van de formatie te worden gerealiseerd. Kortingen op de personeelsformatie hebben eerder al tot achterstanden, sluitingen en herbezinning op het takenpakket geleid; de toekomst wordt in dit verband met toenemende zorg tegemoet gezien.

De fin
sieve p
zorg.
verpl
nancie
kelijke
zijn da
verleni

Ook d
hoopv
gevoer

Een zo
gewenc
onderv

Bibliotheek
De Boelela
1081 HV A
Tel. 020 -

De financiële middelen van de UBvU zijn, gelet op de voortdurende, veelal excessieve prijsstijgingen van boeken en vooral van tijdschriften, eveneens een punt van zorg. Al in 1984 waren sommige budgetten slechts toereikend om de aangegeven verplichtingen, zoals tijdschriften-abonnementen en vervolgwerken te kunnen financieren. Vanwege de benarde financiën ontstond een achterstand in het noodzakelijke onderhoud van boeken en tijdschriften, bijv. bindwerk. Het zal duidelijk zijn dat de te krappe financiële en personele middelen de kwaliteit van de dienstverlening voor onderwijs en onderzoek doen verminderen.

Ook de groeiende ruimteproblemen in magazijnen en studiezalen stemmen weinig hoopvol. Met de Dienst Gebouwenbeheer wordt overleg over deze aangelegenheid gevoerd.

Een zorgvuldig beleid, creativiteit en inventiviteit zullen in het komende jaar aangewend moeten worden om een adequate ondersteuning van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek te kunnen blijven garanderen.

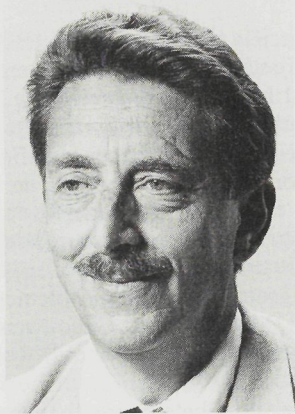
Bibliotheek Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105.
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5482613

nieuwbenoemde hoogleraren

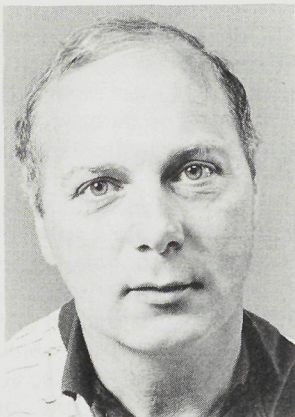

gewoon
hoogleraren

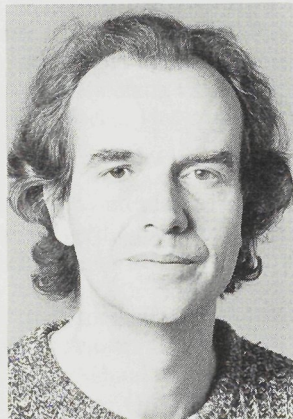
1-9-1984
Prof.dr. J.A. Aertsen
Middeleeuwse wijsbegeerte
en moderne rooms-katholieke
wijsbegeerte

1-9-1984
Prof.dr. Ab.J.M. Donker
Inwendige geneeskunde,
in het bijzonder
de poliklinische patiëntenzorg

1-10-1984
Prof.dr. H.C.G. Kemper
Gezondheidskunde met
betrekking tot de lichamelijke
opvoeding

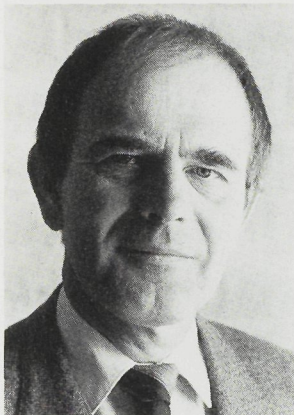
1-10-1984
Prof.dr. D.A.V. van der Ley
Speciale pedagogiek

1-11-1984
Prof. dr.
Duitse ta
kunde v
toegevoe
opdrach
hooglera
letterkur
Oud-Sak

1-1-1985
Prof. mr.
Privaatre
gewoon h
jeugdbes

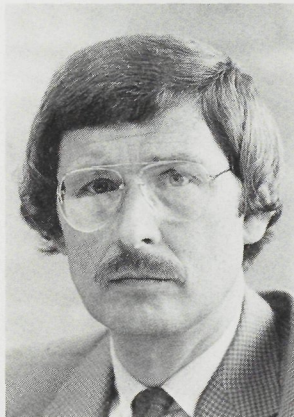
1-11-1984
Prof.dr. H.D. Meijering
Duitse taalkunde en letter-
kunde van de middeleeuwen
toegevoegd aan zijn leer-
opdracht als buitengewoon
hoogleraar: Oudfriese taal- en
letterkunde, het Gotisch en het
Oud-Saksisch)

1-12-1984
Prof.dr. I.M. Veldman
Kunstgeschiedenis

1-1-1985
Prof.mr. J.E. Doek
Privaatrecht (voorheen buiten-
gewoon hoogleraar jeugdrecht,
jeugdbeschermingsrecht)

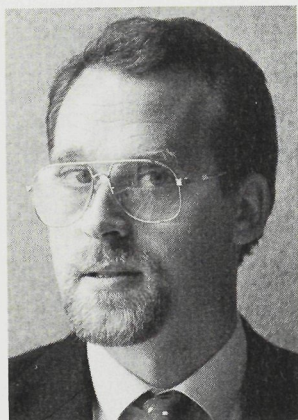
1-4-1985
Prof.dr. Th.A.J.M. Janssen
Taalkunde en taalbeheersing
van het Nederlands

1-4-1985
Prof. ir. H.M.J. Mevissen
Bestuurlijke informatiekunde

1-4-1985
Prof. dr. W. Schlager
Mariene geologie

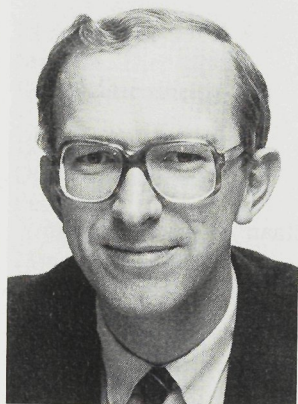
1-4-1985
Prof. dr. N.P.E. Vermeulen
Farmacochemie, in het
bijzonder de moleculaire
toxicologie

1-5-1985
Prof. dr.
Pathologie
in het b
kwantita

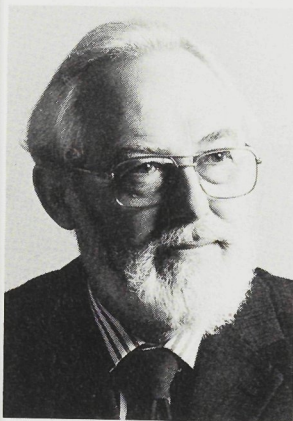
1-1-1985
Prof. dr.
Huisarts

**bijzonder
hoogleraar**

1-5-1985

Prof.dr. J.P.A. Baak
Pathologische anatomie,
in het bijzonder de
kwantitatieve pathologie

**gast-
hoogleraar**

1-1-1985

Prof.dr. F.M. Hull
Huisartsengeneeskunde

ambtsaanvaarding

Inaugurele oraties

20 september 1984
Dr. C.H. Blotkamp
Letteren

Triptieken in Stijl

19 oktober 1984
Dr. H.A.M. Snelders
Wiskunde en Natuur-
wetenschappen

Darwins 'strijd om het bestaan' en de evolutie in
de niet-levende natuur.

19 oktober 1984
Dr.ir. E.J. Tuininga
Wiskunde en Natuur-
wetenschappen

Het voordeel van de twijfel

9 november 1984
Dr. J.A. Aertsen
Centrale Interfaculteit

Middeleeuwse beschouwingen over waarheid.
A daequatio rei et intellectus

10 mei 1985
Dr. G.P.V.
Vandenbergh
Rechtsgeleerdheid

Software - orakels?

24 mei 1985
Dr. H.D. Meijering
Letteren

Chindh uuiridit uns chiboran

7 juni 1985
Dr. H.C.G. Kemper
Interfaculteit der
Lichamelijke Opvoeding

Gezondheid in beweging

20 juni 1985
Dr. I.M. Veldman
Letteren

De maat van kennis en wetenschap

af
28 sep
Mr. I
Recht

12 ok
Dr. M
Letter

23 nov
Dr. C
Genee

25 jan
Dr.mr
Godge

afscheidscolleges

28 september 1984

Mr. I.A. Diepenhorst
Rechtsgeleerdheid

Rekenschap

12 oktober 1984

Dr. M.W. Heslinga
Letteren

25 jaar geografie en regionalisme

23 november 1984

Dr. C. Pearce
Geneeskunde

Dwalingen

25 januari 1985

Dr.mr. D.C. Mulder
Godgeleerdheid

Alle geloven op één kussen

in memoriam

Prof. mr. H.J. van Eikema Hommes
1930-1984

Op 3
de en
unive
Hend
1930
toraa
kandi
paedi
weerd
herlev
het gr
oratie
1965)
Wat V
het st
in dit
zijn le
Van E
waarin
manif
het als
geform
voor h
tie ook
die der
vorm v
matiek
voorts
volledi
der we
vankel
- het h
en stel
hand in
Hij vo
derstell
Dooye
twijfel
ter elke
ligieus'
ling, d
method

Op 3 september 1984 overleed prof. mr. H. J. van Eikema Hommes, hoogleraar in de encyclopaedie der rechtswetenschap en de wijsbegeerte van het recht aan onze universiteit. Hij werd slechts 54 jaar oud en was reeds jarenlang ernstig ziek. Hendrik Jan Hommes - Van Eikema werd in 1970 toegevoegd -, geboren 3 mei 1930 te IJlst, studeerde rechten en theologie aan de VU. In 1953 legde hij het doctoraal examen in de rechtsgeleerdheid af, en daarenboven behaalde hij in 1957 het kandidaatsexamen theologie. In datzelfde jaar werd hij medewerker voor encyclopaedie der rechtswetenschap en rechtsfilosofie onder prof. dr. Herman Dooyeweerd, bij wie hij in 1961 promoveerde op een proefschrift, getiteld *Een nieuwe herleving van het natuurrecht* (Zwolle, 1961). In 1965 volgde hij Dooyeweerd in het grootste gedeelte van diens leeropdracht¹⁾ als hoogleraar op; zijn inaugurele oratie droeg als titel: *De methodische betekenis van het rechtsbegrip* (Zwolle, 1965).

Wat Van Eikema Hommes in het hoogleraarschap veruit het meest aantrok was het studeren en publiceren. Daarop heeft hij zich met hart en ziel geworpen, en in dit opzicht was hem geen moeite te veel. Zelfs in de laatste moeilijke jaren van zijn leven publiceerde hij met grote regelmaat.

Van Eikema Hommes heeft ons een omvangrijk en gevarieerd oeuvre nagelaten, waarin zich overal de diepgaande invloed van Dooyeweerds wijsgerige inzichten manifesteert. Toen Van Eikema Hommes in 1965 als hoogleraar aantrad, zag hij het als zijn opdracht de door zijn - diep bewonderde - leermeester en voorganger geformuleerde wijsgerige uitgangspunten en ideeën systematisch uit te werken voor het gehele terrein van de rechtswetenschap. Hij gaf dit in zijn inaugurele oratie ook aan. Dooyeweerd zelf had ten dienste van het onderwijs in de encyclopaedie der rechtswetenschap de hoofdlijnen reeds aangegeven in de soms nog 'ruwe' vorm van collegedictaten, alhoewel op tal van punten - ik noem slechts de problematiek van de rechtsbronnen en die van het juridisch oorzakelijkheidsverband, voorts het leerstuk van de rechtspersoonlijkheid - het materiaal reeds verrassend volledig gereed lag, terwijl ook een zeer uitvoerig 'dictaat' over de geschiedenis der westerse rechtsfilosofie was nagelaten. Van Eikema Hommes bewerkte aanvankelijk Dooyeweerds dictaten voor een deel, verving ze vervolgens grotendeels - het historische 'dictaat' bleef nog lange tijd gehandhaafd - door eigen dictaten, en stelde tenslotte voor dit onderwijsmateriaal omvangrijke boeken van eigen hand in de plaats.

Hij voerde daarbij consequent een aantal wijsgerige en methodische vooronderstellingen door. Allereerst was hij vast overtuigd van de juistheid van de door Dooyeweerd in diens 'wijsbegeerte der wetsidee' ontworpen aspectenleer. Voorts twijfelde hij niet aan de - inderdaad overtuigend aangetoonde - waarheid, dat achter elke wijsgerige en wetenschappelijke conceptie een - in ruime zin opgevat - 'religieus' uitgangspunt schuilgaat. En tenslotte verdedigde hij met kracht de stelling, dat, wanneer men de grondbegrippen en grondbeginselen van het recht methodisch wil analyseren, men daarbij de wijsgerige speculatie en het empirische

rechtsmateriaal niet van elkander mag scheiden. Zijn consequent doorgevoerde wetenschappelijke methode bedoelde in dit verband een juiste middenkoers te zijn tussen de apriorisch-deductieve methode en de empirisch-inductieve methode, en hij noemde haar: de 'transcendentiaal-empirische'. Zo kon hij aan zijn beide boeken, waarin hij de basisbegrippen der rechtswetenschap onderzoekt, *De elementaire grondbegrippen der rechtswetenschap* (Deventer, 1972; 2e aangevulde druk, 1983) en *De samengestelde grondbegrippen der rechtswetenschap* (Zwolle, 1976), met recht de ondertitel *Een juridische methodologie* meegeven. De hier genoemde werken vormen het centrale gedeelte van Van Eikema Hommes' oeuvre, tezamen met een breed opgezette verhandeling over de geschiedenis van de westerse rechtsfilosofie, getiteld: *Hoofdlijnen van de geschiedenis der rechtsfilosofie* (Deventer, 1972; 2e aangevulde druk, 1981), waarvan ook een Engelstalige editie verscheen (Amsterdam-New York-Oxford, 1979). Voorts zal nog postuum een vrij omvangrijk boek verschijnen onder de titel: *De wijsgerige grondslagen van de rechtssociologie*. Naast de hierboven vermelde grote werken deed Van Eikema Hommes nog enkele kleinere boeken het licht zien waaronder een monografie, gewijd aan de wijsbegeerte van Dooyeweerd, en verder, veelal als nadere aanvulling op zijn boeken, een aantal artikelen, referaten en boekbesprekingen, handelend over een brede scala van onderwerpen. Zaken die hem vooral interesseerden, waren de grondslagen der schuld- en risico-aansprakelijkheid - in het bijzonder het leerstuk van de juridische causaliteit -, zijn oude 'hobby': het natuurrecht, de (rechts)staatsidee, en tenslotte de problematiek van de rechtsbeginselen.

Van Eikema Hommes heeft binnen de kleine kring van zijn vakgenoten - ook in het buitenland - in ruime mate waardering ge oogst; maar per saldo heeft zijn werk in rechtsgeleerd Nederland weinig belangstelling en weerklank ondervonden. Ik vermoed dat verschillende factoren hier een rol spelen.

Allereerst heeft Van Eikema Hommes zich steeds nadrukkelijk bediend van de specifieke, eigen-aardige terminologie van de 'wijsbegeerte der wetsidee', hetgeen menige niet-ingevoerde lezer kopschuw maakte en de doorbraak van zijn werk heeft bemoeilijkt. Hier ligt ook een verklaring voor het feit dat hij vaak verkeerd werd begrepen. Wat verder menigeen nogal eens tegen de haren instreek, was de stellige betoogtrant; Van Eikema Hommes was nu eenmaal vast van het eigen gelijk verzekerd en wees andersluidende standpunten regelmatig als 'volstrekt onjuist' of 'volstrekt onhoudbaar' van de hand. Ik ben ervan overtuigd dat sommige van zijn geschriften welwillender zouden zijn ontvangen, indien het eigen standpunt wat meer zou zijn gerelativeerd en bij het eigen betoog wat meer vraagtekens zouden zijn geplaatst. R.A.V. van Haersolte heeft het eens elegant aldus uitgedrukt, dat op Van Eikema Hommes van toepassing is, hetgeen men van de scholastici zegt: 'Ils n'ignorent pas assez'²⁾. En tenslotte: Van Eikema Hommes was behalve een overtuigd schrijver ook een polemisch schrijver (en spreker). Hij hield niet van de aanpak met de fluwelen handschoenen en verkoos een scherpe penvoering. Zijn aanvallen op andere schrijvers waren meer dan eens onnodig hard. Om-

gekeek
bestre
de loc
gelijk
Als h
heeft
den a
houd
die op
Overz
uitspr
in hog
had n
ma H
auteu
ge gro
Van E
niet ge
werpe
helder
Van E
van de
zonde
is aan
scherp

J. Zw

NOTEN

1. Doc
bov
2. Verg

gekeerd kon hij niet gemakkelijk omgaan met kritiek van anderen. Werd hij bestreden - reeds de stelligheid der door hem ingenomen standpunten nodigde in de loop der jaren menigeen daartoe uit -, dan kon hij daarop scherp en wat verongelijkt reageren.

Als het waar is dat een en ander de kennisneming van Van Eikema Hommes' werk heeft belemmerd respectievelijk vertroebeld, dan moet daar onmiddellijk bij worden aangetekend, dat dat bijzonder jammer is. Immers, vaak kon terecht voorbehoud rijzen tegen de vorm waarin hij zijn opvattingen verwoordde, de inhoud van die opvattingen was echter bijna altijd behartigenswaardig.

Overziet men het wetenschappelijk oeuvre van Van Eikema Hommes, dan lijkt de uitspraak gewettigd, dat hij geen oorspronkelijk schrijver was. Zijn werk draagt in hoge mate het karakter van een gewetensvolle uitwerking van wat Dooyeweerd had nagelaten. Maar men moet dan direct wel bedenken enerzijds, dat Van Eikema Hommes ook niet meer dan dat pretendeerde, en anderzijds, dat geen tweede auteur het beter had gedaan dan hij. Met de postume verschijning van *De wijsgerige grondslagen van de rechtssociologie* zal vrijwel geheel zijn gerealiseerd, hetgeen Van Eikema Hommes heeft willen totstandbrengen. Bewondering past voor de niet geringe prestatie die is geleverd: een veelheid van sterk uiteenlopende onderwerpen en problemen werd methodisch en systematisch geordend, doordacht, verhelderd en in onderling verband geplaatst.

Van Eikema Hommes werd in 1983 voor zijn werk geëerd met het lidmaatschap van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, hetgeen hem bijzondere voldoening schonk. Hij heeft er slechts kort van mogen genieten. In hem is aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en aan de Centrale Interfaculteit een scherpzinnig en deskundig hoogleraar ontvallen.

J. Zwart

NOTEN

1. Dooyeweerd doceerde behalve de encyclopaedie der rechtswetenschap en de rechtsfilosofie bovendien het oud vaderlands recht.
2. Verg. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1977, blz. 495.

Prof.dr. P.R. Michaël
1892-1985

Op 23
gen ri
Op 28
het de
studie
gevolg
In 191
darisch
bleef e
chond
vaat de
Eudok
In 192
versite
toen hi
wal', H
pension
Haagse
Hoewe
bestaan
had be
ook bi
Dit alle
sche fa
wijs in
gaande
ziekenh
ven aan
kenhuis
In 1957
was hij
Van wa
laatste
zoals hi
onderw
het doo
nog zee

Michaël
ties ges
over de
de beha

Op 23 maart 1985 overleed prof.dr. Pieter Roelof Michaël, na een bij alle wisselingen rijk gezegend leven. Hij is 93 jaar geworden.

Op 28 januari 1892 werd hij in Geldrop geboren als zoon van de rentmeester van het destijds nog in particulier bezit zijnde 'Kasteel' van Geldrop. Na zijn medische studie aan de Rijksuniversiteit Utrecht legde hij daar op 22 maart 1918 met goed gevolg het artsexamen af.

In 1918 begon hij zijn opleiding in de chirurgie in Utrecht bij de nu welhaast legendarische Laméris en diens niet minder vermaarde chef de clinique Remijnse. Hij bleef er 9 jaar, promoveerde in 1923 op een dissertatie die handelde over 'Osteochondritis deformans juvenilis' oftewel de ziekte van Perthes, en werd in 1926 privaats docent. Dit duurde niet lang. Een jaar later was hij chirurg in het Ziekenhuis Eudokia in Rotterdam waar hij 2½ jaar werkte.

In 1929 werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar in de heilkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen als opvolger van Koch. Hij bekleedde dit ambt tot 1937, toen hij Schoemaker opvolgde in het Haagse Gemeente Ziekenhuis 'aan de Zuidwal', het huidige Ziekenhuis Leijenburg. Hij vervulde deze functie tot aan zijn pensionering in 1957. Vele jongeren heeft hij, zowel in zijn Groningse als in zijn Haagse jaren tot chirurg opgeleid.

Hoewel Michaël het hoogleraarsambt hoog achtte, mag er toch geen twijfel over bestaan dat hij zich in zijn Haagse periode het meest gelukkig heeft gevoeld. Hij had behoefte aan warm-menselijke relaties met zijn patiënten; hij had daarvoor ook bij uitstek de aanleg en de beगाafdheid.

Dit alles nam niet weg dat hij in 1953 voldeed aan het verzoek van de jonge medische faculteit van de Vrije Universiteit om als buitengewoon hoogleraar het onderwijs in de chirurgie aan de studenten op gang te brengen en advies te geven aangaande bouw en bezetting van het met de universiteit verbonden academisch ziekenhuis, 'een giganten arbeid' naar hij het uitdrukte. Het onderwijs werd gegeven aan de hand van het chirurgisch patiëntenbestand van het Weesperplein Ziekenhuis te Amsterdam, dat thans als Slotervaart Ziekenhuis bekend is.

In 1957 werd hij gewoon hoogleraar en hij bleef dit tot 1962. Gedurende 4 jaar was hij dekaan van de Faculteit der Geneeskunde.

Van waarneming naar behandeling luidde de titel van zijn afscheidscollege, een laatste aanmaning tot zorgvuldige anamnese en volledig lichamelijk onderzoek, zoals hij dat zelf van Talma geleerd had. In die geest had hij ook steeds zijn eigen onderwijs gegeven, onderwijs waarin hij heel zijn rijke geest en begeestering legde, het doorspekkend met talrijke bon mots, die bij de oudste generatie VU-leerlingen nog zeer wel bekend zijn.

Michaël zelf heeft in Nederlandse en Duitse vaktijdschriften ongeveer 130 publicaties geschreven, grotendeels handelend over aandoeningen van het heupgewricht, over de chirurgie van de sympathische grensstreng, colon- en rectumchirurgie en de behandeling van ongevallen. In zijn Groningse jaren verwierven 9 promovendi

onder zijn leiding de doctorshoed, aan de VU was dat er één.

Zeer groot zijn de verdiensten van Michaël geweest voor de verschillende instellingen waaraan hij gewerkt heeft. Doch ook daarbuiten droeg hij in ruime mate bij. Er wordt hier slechts een bloemlezing uit zijn vele functies gegeven. Gedurende de Tweede Wereldoorlog was hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Heelkunde en van 1954 tot 1962 was hij lid van het Concilium Chirurgicum. Hij maakte deel uit van de redactie van de Geneeskundige Gids, was langdurig voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Bond voor het Reddingswezen, voorzitter en ere-lid van het 'Oranje Kruis', lid van het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis (dat hem begiftigde met het Kruis van Verdienste) en adviserend chirurg bij de Inspectie der Geneeskundige Dienst van de Koninklijke Landmacht. Hij was Ridder in de Orde van de H. Gregorius de Grote, een onderscheiding die naar men mag aannemen aan slechts weinige Gereformeerden verleend is.

In 1956 riep hij het 'Prof. Michaël-Van Vloten Fonds' in het leven, met als doel de bevordering der chirurgie in de wijdeste zin van het woord. In de naamgeving wordt ook zijn vrouw genoemd, zijn vrouw die hij niet kon missen, maar die hij door de dood toch verloor in 1976. Die slag kwam hij niet teboven en geleidelijk aan werd hij voor zijn vrienden en bekenden onbereikbaar.

Michaël zal in onze herinnering voortleven als een uiterst beminnelijke, vrolijke, vaak zelfs uitbundige man, een goed chirurg en een voortreffelijk leermeester.

G. den Otter

ellin-
e bij.
de de
voor
a. Hij
voor-
zitter
andse
d chi-
aacht.
ng die

s doel
geving
die hij
delijk-

olijke,
ester.

Dr. O. Notohamidjojo
1915-1985

Doord
het ster

Wij on
gevalle
voor ve
van von
teit. In
de vraa
den ger
tuur. E
Noto w
soon va
duct va
oog heb
Europe
en besp
zelfde j
de basis
Tijdens
sproken
voor op
scheid t
tijdens
lof kon
en wilde
het niet
wetsidee
stond w
sche san
betreft n
het bijzo
(wat dat
ren geb
postkolo
Door de
sultaat.
latiga te
De avon
en hem.
moeten i
tuiging v

Doordat ik in de zomer van 1985 geruime tijd in het buitenland was, kwam mij het sterven van Dr. Notohamidjojo eerst lang na dato ter ore. Het trof mij diep.

Wij ontmoetten elkaar voor het eerst in 1962. De *trait d'union* was als in zovele gevallen van contacten tussen Indonesiërs en Nederlanders, Verkuyl. Noto kwam voor verschillende zaken. In de eerste plaats om de mogelijkheden te onderzoeken van vormen van samenwerking en hulp tussen Satya Wacana en de Vrije Universiteit. In de tweede plaats kwam hij om materiaal te verzamelen voor een studie over de vraag, hoe het Europese denken over recht en staat dienstbaar zou kunnen worden gemaakt aan christelijke bezinning op dat punt vanuit zijn eigen Javaanse cultuur. Een niet gering probleem van acculturatie.

Noto was geboeid door de wijsbegeerte der wetsidee, maar meer nog door de persoon van Dooyeweerd. Hij bewonderde het stelsel, maar ervoer het als een product van typisch Westers, rationalistisch denken. Het was hem te rigide, te weinig oog hebbend voor grondbegrippen van ontwikkelingen in andere culturen dan de Europese. Daarom zocht hij opnieuw contact met zijn leermeester R.F. Beerling en besprak de vragen, die hem bezig hielden, ook met C.A. van Peursen. In datzelfde jaar hield ik de rectorale oratie *Het geheim van het recht*. Die oratie werd de basis voor onze vriendschap. Hij heeft haar in de Bahasa Indonesia vertaald. Tijdens het bezoek van 1962 is - uiteraard buiten medeweten van Noto - reeds gesproken over een eredoctoraat in de juridische faculteit. Deze achtte echter daarvoor op dat ogenblik onvoldoende gronden aanwezig. Noto zelf gaf bij het afscheid te kennen dat hij graag zou zien dat de Zending hem in staat zou stellen tijdens een langdurig studieverlof bij Dooyeweerd te promoveren. Dat studieverlof kon eerst in 1967 worden verwezenlijkt. Dooyeweerd was emeritus geworden en wilde geen nieuwe promovendi aannemen. Met de nieuwe promotor boterde het niet. Deze wilde een studie rechtstreeks geschreven vanuit de wijsbegeerte der wetsidee. Noto wilde zijn eigen vraagstelling behandelen. Wat hem voor ogen stond was een beschouwing vanuit christelijk standpunt en gericht op de Indonesische samenleving over het wezen en de oorsprong van recht en staat, wat de laatste betreft met speciale aandacht voor de rechten van de mens. Daarbij zou dan in het bijzonder worden nagegaan, welke gedachten van christelijke en andere zijde (wat dat laatste betreft vooral van Beerling) in Nederland op dat terrein naar voren gebracht, dienstbaar zouden kunnen zijn voor de rechtsontwikkeling in een postkoloniale samenleving als de Indonesische.

Door deze en andere omstandigheden bracht het studieverlof niet het gehoopte resultaat. Noto besloot van het schrijven van een proefschrift af te zien en naar Salatiga terug te keren.

De avond voor het vertrek nam ik in hun huis in Soest afscheid van zijn vrouw en hem. Ik zei hun dat naar mijn mening de juridische faculteit zich meer had moeten inspannen om de gerezen moeilijkheden op te lossen. Noto wees mijn betuiging van spijt over het verloop van zaken hoffelijk maar beslist af. De tijd in

Nederland doorgebracht was niet vergeefs geweest. Hij had veel materiaal verzameld en zijn gedachten in gesprekken aan die van Nederlandse rechtsfilosofen getoetst. Terug in Salatiga zou het hem nu gemakkelijker vallen in de Bahasa Indonesia een populair wetenschappelijk boek over de problemen van recht en staat te schrijven. Waarschijnlijk zou de zaak, die hij wilde dienen, daarmee meer geïndien zijn dan met een proefschrift in het 'moeilijke Hollands'. Als vanzelf gleed het gesprek nu over naar de betekenis van het Christendom en van een christelijke minderheid in de overwegend niet-christelijke Indonesische samenleving. Mevrouw Noto en hijzelf vertelden haast ongemerkt hun eigen levensgang en hoe de navolging van Christus daarin gestalte had gekregen. Met een licht hart reed ik die avond terug naar Den Haag. Ik had de parelkoopman, die een kostbare parel gevonden had en deze ten koste van al zijn bezit gekocht had, ontmoet.

De samenwerking met Satya Wacana kwam na Noto's vertrek goed op gang. De universiteit in Salatiga maakte ook door hulp van andere zijde dan van Nederland een onstuimige groei door. Ook haar inwendige organisatie werd op moderne leest geschoeid. De tijd werd opnieuw rijp voor een bezoek van Noto aan Nederland. Een aantal hoogleraren nam opnieuw een initiatief tot het verlenen van een eredoctoraat. Dat initiatief leidde tot een voorstel aan de Senaat een eredoctoraat in de rechtsgeleerdheid te verlenen en de rector magnificus als erepromotor te doen optreden. Op 4 september 1972, de dag van de opening der lessen van het nieuwe academische jaar, tevens de dag van de overdracht van het rectoraat, zou de erepromotie in een openbare zitting van de Senaat plaatsvinden. Die zitting zou tevens als gevolg van de inwerkingtreding van een nieuwe bestuursvorm de laatste zitting van de Senaat zijn.

In de weken voorafgaande aan deze plichtigheid werd ik geconfronteerd met een actiegroep van studenten, die bezwaar maakte tegen de verlening van een eredoctoraat aan de rector van Satya Wacana, omdat hij bij het overnemen van het presidentschap van Indonesië door generaal Suharto een bedenkelijke rol zou hebben gespeeld. In niet weinige gesprekken is geprobeerd deze actiegroep van haar ongelijk te overtuigen. Toen dat niet gelukte, is er met klem op aangedrongen dat men zich bij het gewraakte besluit zou neerleggen. Het antwoord was, dat men met alle middelen zou trachten de openbare zitting van de Senaat te verstoren.

De Senaat besloot daarop de erepromotie op de morgen van 4 september 1972 in een besloten zitting te doen plaatsvinden. Toen ik Noto daarvan op de hoogte stelde, trof mij opnieuw de hoffelijke wijze waarop mevrouw Notohamidjojo en hij reageerden op wat ook voor hen een teleurstelling moest zijn. De toespraak, waarmee hij zijn promotor beantwoordde, bracht voornamelijk tot uitdrukking waarvoor hij in zijn leven gestaan had en stond.

Hij had dat al eerder in een toespraak voor studenten van onze universiteit als volgt kort samengevat: 'In deze wereld klinken allerlei stemmen, die oproepen tot heersen. Kenmerk van het christelijk geloof is dat het oproept tot dienen. Een christelijke universiteit zal er daarom op moeten wijzen, dat een christen zijn land

en volk dient, omdat zijn Heer hem dat geleerd heeft.'

Toen hij het eredoctoraat ontving, was Noto's gezondheidstoestand reeds niet goed. In 1973 moest hij het rectoraat neerleggen. Zijn laatste levensjaren zijn moeilijk geweest. Zijn vrouw, geholpen door velen uit de universitaire gemeenschap van Satya Wacana, heeft getracht waar dat mogelijk was zijn last te verlichten. Op 2 mei 1985 kwam het einde. Hij had toen reeds enkele maanden - naar het scheen - geen contact meer met zijn omgeving. Indien hij toen nog wel kon denken, dan zou hij, zo mogen wij vermoeden, met Bonhoeffer gedacht hebben: 'Het einde? Voor mij het begin.'

W.F. de Gaay Fortman

The first part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the English language. It deals with the various stages of the language from its earliest form, Old English, to the modern English of today. The author discusses the influence of different languages on the English vocabulary and the changes in pronunciation and grammar over time. He also touches upon the role of literature and the spoken language in the development of the English language.

The second part of the book is a detailed study of the Old English period. It covers the language of the Anglo-Saxons and the influence of Old Norse and Old French. The author examines the works of Old English writers, such as Beowulf and the Anglo-Saxon Chronicle, and discusses the changes in the language during this period. He also looks at the influence of the Vikings and the Normans on the English language.

The third part of the book is devoted to the Middle English period. It covers the language of the fourteenth and fifteenth centuries. The author discusses the influence of French and Latin on the English language and the changes in pronunciation and grammar. He also looks at the works of Middle English writers, such as Chaucer and the Canterbury Tales, and discusses the role of the printing press in the development of the English language.

The fourth part of the book is devoted to the Modern English period. It covers the language of the sixteenth century to the present day. The author discusses the influence of Latin and Greek on the English language and the changes in pronunciation and grammar. He also looks at the works of Modern English writers, such as Shakespeare and the English Renaissance, and discusses the role of the printing press in the development of the English language.

The book is written in a clear and concise style, and is suitable for students of English literature and language. It provides a comprehensive overview of the history of the English language and is a valuable resource for anyone interested in the subject.

herdenking universitair verzet 1940-1945

Rede uitgesproken door prof. mr. W.F. de Gaay Fortman, ter gelegenheid van de herdenking universitair verzet 1940-1945 op 3 mei 1985

*Ter gedachtenis aan de leden van de Civitas Academica
die tijdens de bezetting 1940-1945 hun leven hebben
gelaten voor Vaderland en Vrijheid*

C. ABRAHAM	G. GIJZEL	A. F. J. PIERON
D. J. B. ALLAART	J. C. F. HEINSIUS	P. POSTEMA
H. A. VAN ANDEL	J. B. HIEGENTLICH	S. POSTMA
G. P. VAN ARKEL	E. W. HISSINK	N. S. RAMBONNET
A. BAKKER	A. J. VAN DEN HOEK	A. RINGNALDA
S. J. P. BAKKER	E. HUISMANS	R. RIPHAGEN
G. BERGSHOFF	H. DE JONG	M. RITZEMA
C. P. BOODT	H. DE JONG	V. H. RUTGERS
M. H. BOUKEMA	H. R. DE JONG	G. RUYSS
D. N. BREUKELAAR	J. C. VAN KERKHOFF	W. K. DE RUYTER
C. CHARDON	A. F. KEUCHENIUS	W. SCHMIDT
A. H. COLUN	A. KLAASSE	B. M. SCHURMAN
H. COLUN	B. KLOOSTERHUIS	K. SIETSMAN
P. COLUN	J. DE KONING	A. SJAKES
R. J. DAM	M. A. VAN KONINENBURG	J. VAN DER SLIKKE
R. DOUMA	T. KRÜGER	P. H. SLUITER
A. H. DOUWES	L. KRUIT	A. L. SNOEK
L. VAN DUUREN	R. H. KUIPERS	V. J. M. SWANE
L. C. DIJKMAN	T. H. KUIPERS	N. A. TEBBENHOFF
G. J. G. DIJKSTERHUIS	C. L. VAN LEEUWEN	RUIJNENBERG
H. DIJKSTRA	E. A. LEGERMAN	L. T. LOUWEN
G. F. C. VAN DEN ENDE	O. E. VAN LIMBURG STIRUM	J. W. TUNDERMAN
H. ENGEL	S. O. LOS	S. L. VAN DER VEGTE
F. N. ERDTSIECK	J. T. MEESTERS	H. VELDMAN
B. J. ESSER	M. F. VAN DER MEULEN	C. B. VERGOUWEN
N. J. A. VAN EXEL	J. W. MOBACH	G. M. VISSER
T. FERWERDA	G. H. J. DE NEEF	P. VAN WEEREN
J. GOLDSCHMEDING	J. VAN OVEN	E. M. WIERDA
J. DE GRAAF	J. PEPPINK	J. VAN DER WOUDE
	V. A. G. VAN DEN BERGH	J. WESTRA

Den Vaderland gheoorwe Blijf ik tot inden door

TER GEDACHTENIS AAN
JACOBUS ORANJE
HOOGLEERAAR AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT
GEBOREN 27 JULI 1898 OVERLEDEN 6 APRIL 1946
TUDENS DE BEZETTING WAS HIJ
STORENDE KRACHT VAN HET UNIVERSITAIR VERZET
TER WIL VAN VREDENHEDEN REDDER VAN VELE LEVENEN

Mijnheer de Rector,

Dames en Heren,

Het is mij een groot voorrecht dat ik, nadat ik zoveel jaar van de universiteit weg ben, gevraagd ben bij deze 40-jarige herdenking van de bevrijding iets te zeggen. Op het eerste gezicht lijkt dat heel gemakkelijk, zelfs al heb je de bevrijding niet meegemaakt, want je ziet om je heen in de wereld zoveel geknechte volken dat je je een voorstelling kunt maken wat het betekent als een volk, dat 5 jaar onder de druk van een goddeloze bezetter heeft geleefd, ervaart dat de dag van de bevrijding er eindelijk is, dat het voorbij is, dat de bezetter verdwijnt. Maar naarmate de jaren verstrijken wordt het moeilijker zich concreet voor te stellen de avond van de 4de mei toen de eerste berichten doorkwamen en daarna de 5e mei dat het werkelijk voorbij was. Er is een tweede wat het moeilijk maakt, en wel dit. Degenen die het meegemaakt hebben, hebben meegemaakt voorbeelden van moed en voorbeelden van lafheid, maar vooral een grote mate van kameraadschap, een kameraadschap die bij degenen die nu nog leven bij het klimmen der jaren niet slijt, maar sterker wordt. Maar dat roept het gevaar van nostalgie op. Ik denk dat de huidige generatie die haar eigen verantwoordelijkheden heeft en haar eigen verdriet en haar eigen vreugde, niet gesteld is op de nostalgie, die het verzet als het herdacht wordt, soms kenmerkt. Er is een derde moeilijkheid namelijk dat we overvoerd zijn met oorlogsherinneringen, dankzij het overigens voortreffelijke medium van de televisie; want wat zou onze wereld kleiner zijn als wij de televisie niet hadden. Ik zal proberen niet in de kuil van de nostalgie te vallen want herdenken heeft alleen zin wanneer het stimuleert tot handelen en denken, denken en handelen nu en voor de toekomst.

Wat was de inzet van de Tweede Wereldoorlog? In wezen was het om je houding te bepalen een gemakkelijke oorlog, want waar het om ging dat was niet in de eerste plaats machtsstreven van heersers over volken, ook niet geheime economische machten zoals bij andere oorlogen vaak het geval was, maar de inzet van de Tweede Wereldoorlog was simpel: de mens als schepsel van God, als wezen van onmetelijke waarde en waardigheid. Hitler maakte een keurkorps, een orgaan van de staat, de SS die opdracht had mensen te martelen en te vernietigen. Dat gebeurde in naam van de staat: Joden, zigeuners, homoseksuelen, jehovagetuigen.

Als ik dan toch een herinnering mag ophalen dan is het de morgen van de 9e mei 1945 in de Nieuwe Kerk waar, toen nog, dominee Miskotte de dankdienst leidde. Er was geen radio, er was geen ruchtbaarheid aan gegeven, geen krant die het had kunnen vermelden, en toch zat de kerk stampvol want dat was als een lopend vuur door Amsterdam gegaan: Miskotte, 9 mei om 10 uur in de Nieuwe Kerk.

Later toen hij de preek uitgegeven heeft, heeft hij haar de titel gegeven 'Gods vijanden vergaan'. Die titel was ontleend aan Psalm 92, vers 10 *Want zie Uw vijanden Heer, want zie uw vijanden zullen te gronde gaan*. Dat is wel een riskante titel

want de wereldgeschiedenis is vol van voorbeelden hoe perverserend het werkt als mensen voor hun doen en laten God voor hun kar spannen. Toch, de bijbel gaat uit van de eenheid van het mannelijk geslacht. Hitler brak die door groepen mensen buiten de gemeenschap van de andere, de betere mensen te sluiten, op grond van hun ras, van hun levensovertuiging, van hun geaardheid. Vooral, en daarin lag niet alleen opzet maar ook voorbedachte raad, hij wilde de Joden uitroeien. Hij streefde naar 'die Entlösung der Judenfrage' en daardoor vergreep hij zich aan het volk, dat door de eeuwen het grote geheim van Gods bedoelingen met deze wereld met zich draagt. Wij mogen God niet voor onze kar spannen, maar men mag wel dankbaar aanvaarden dat in de wereldgeschiedenis soms sporen van de heilsgeschiedenis terug te vinden zijn. Daarom: de bevrijding mocht beleefd worden in de zin van 'Gods vijanden vergaan'.

Onmisbare voorwaarde voor een menselijk samenleven in de breedste zin van het woord is het recht. Het dient de vrede omdat het beschermt, toedeelt en ordent. Het is waar dat niet alle recht goed recht is. Recht is niet iets wat op de door de grondwet voorgeschreven manier tot stand gekomen is en dáarvoor recht is, maar recht heeft altijd iets meer. Er moet iets in te vinden zijn van wat wij ervaren als gerechtigheid, van wat de kennis die ons gegeven is, aanduidt als rechtvaardig en goed. Niet alle recht voldoet aan dat criterium. Vaak is en wordt het recht gebruikt ter bescherming van belangen die dat niet verdienen. Vaak is het gebruikt tot bescherming van niet hun volk, maar zichzelf dienende heersers. Wat de nationaal-socialisten met het recht hebben uitgehaald ging echter alle misbruik te boven. Stelselmatig hebben zij het recht gebruikt als dekmantel en hulpmiddel voor de uitvoering van hun gruwelijk bewind. Ik herinnerde al aan dat zij hun organisatie, wier uitdrukkelijk doel het was misdaden te begaan, de SS, hebben gelegaliseerd, tot een orgaan van de staat hebben gemaakt. Zij hebben het huwelijksrecht dienstbaar gemaakt aan hun rassenwaan. Zij hebben strafrechtspraak tot een aanfluiting gemaakt. Hun recht was geen recht, maar wat de Franse rechtswijsgeer Jean Carbonnier genoemd heeft 'anti-droit', pseudo-recht: het tegendeel van recht. Wie zich aan het recht, dat iets van de gerechtigheid probeert te vertolken, vergrijpt, ontbindt het leven. Het nationaal-socialisme pretendeerde een nieuw recht te brengen, dat de naar zijn oordeel verziekte Europese maatschappij zou omvormen. Het liep uit op een systeem waarin geen menselijke waarde meer veilig was en dat via concentratiekampen, roof, moord, marteling, oorlog en chantage naar een volstreekte chaos leidde. Wat ons in het verzet bewoog vind ik terug in een verzetsgedicht van de Poolse Julian Tuwim:

*'Geef ons terug het brood van onze Poolse akkers,
Geef ons terug de doodkisten van Pools pijnboomhout,
Laat recht altijd recht betekenen
En gerechtigheid - gerechtigheid.*

Iets over de universiteit, dat moet en goddank mag het ook. Degenen die tussen 1930 en 1940 hier aan deze universiteit gestudeerd hebben, hebben meegemaakt dat behoudens een enkele uitzondering door de hoogleraren - dat waren de enige wetenschappelijke medewerkers waarover de universiteit toen beschikte, met een enkele eenzame lector - in die jaren ons heel duidelijk is gemaakt dat wij op de hoede moesten zijn voor fascisme en nationaal-socialisme, dat wij ons niet moesten laten begoochelen door schijnbaar goede dingen; een van de belangrijkste scheen te zijn dat de treinen op tijd reden in Italië en Duitsland. In mijn eigen faculteit, de Juridische, was het regel.

De universiteit heeft het grote voorrecht gehad dat zij gedurende de hele oorlog, op het eind helemaal in het geheim, heeft kunnen functioneren dankzij het feit dat zij een bijzondere universiteit was, dus geen staats- of gemeente universiteit. Een tweede voorrecht was, dat zij in die jaren voortreffelijke en moedige rectoren heeft gehad: V.H. Rutgers, die zijn moed met zijn leven heeft moeten betalen, D. Nauta en J. Oranje. Gepoogd is om zoveel mogelijk te zorgen dat de schade in tijdsverloop die de studenten opliepen, werd verminderd. Dienstbaar is de universiteit ook geweest aan de Universiteit van Leiden toen die gesloten werd naar aanleiding van de redevoering die een van de dappersten, R.P. Kleveringa gehouden heeft op de dag dat het ontslag bekend werd van zijn Joodse collega, de beroemde civilist E.M. Meijers. En na de zomer van 1943 toen alle openbare universiteiten dichtgingen, is de universiteit ook dienstbaar geweest door het afnemen van tentamens en andere hulpverlening voor studenten van andere universiteiten in de oorlog. Ik heb nog eens nagekeken wat er zo bij ons gestudeerd heeft en daar zijn er tallozen die, hetzij van de Universiteit van Amsterdam, hetzij van Utrecht, hetzij van Leiden kwamen, en de meesten hunner hebben ook doen blijken hoezeer zij het gewaardeerd hebben dat men hier doorging met het afnemen van tentamens en dat hoogleraren, toen bijgestaan ook door medewerkers, hun uiterste best gedaan hebben om voor de mensen die niet konden reizen toch een mogelijkheid te scheppen om dichtbij de plaats waar zij verbleven, tentamens te doen. Natuurlijk hebben wij ook geweten wat angst was, natuurlijk hebben wij geweten van gebrek aan dapperheid. Over dapperheid moet je niet licht praten. De meeste mensen zijn niet van nature dapper. Maar er zijn schitterende voorbeelden, ook binnen het verband van de universiteit, van mensen die niet dapper waren maar wel dapper deden.

Ik heb vanmorgen, omdat ik vroeg hier was, even bij de gedenkplaat gekeken naar de namen, waarvan ik de meeste wel kende en waarvan ik aan zeer vele een herinnering heb. Daar zijn er ook bij die verdwenen zijn, ook wij hebben de mensen gekend die verdwenen zijn zonder dat ooit weer iets van ze gehoord is. Dan daarnaast, bij de gedenkplaat van degenen die in de oorlog omgekomen zijn, terecht een aparte gedenkplaats voor Oranje: Oranje die met een fabelachtige brutaliteit

erin geslaagd is om voor tal van mensen veel te betekenen. Hij was niet de enige, maar ik noem hem plaatsvervangend voor de anderen, een onverschrokken man die helaas kort na de oorlog gestorven is. Ik mocht mede hem opvolgen en ik heb dat altijd een eer gevonden. Ook terecht de aparte plaat voor Martin Luther King, terecht want de strijd voor de menselijke waardigheid gaat door en de universiteit zal er goed aan doen als ze ook in deze tijd let op het behoud, de verdediging, de bescherming van de menselijke waardigheid. Het blijkt ook uit de rij van onze eredoctoren, maar er is meer nodig dan eredoctoren creëren. Wanneer je denkt aan de mensen die het kostbaarste wat een mens heeft, het kostbaarste wat hem geschonken is in de waagschaal hebben gesteld, in de strijd om de menselijke waardigheid, dan denk je aan een woord uit het Evangelie, een woord van Jezus: *niet iemand heeft groter liefde dan dat hij zijn leven inzet voor zijn vrienden (Joh. 15:13)*

Nu, dat hebben zij gedaan.

Die strijd voor de menselijke waardigheid gaat voort. Die strijd heeft twee aspecten: de persoonlijke zorg voor mensen, maar ook de noodzakelijkheid te streven naar zulke structuren, om dat modewoord te gebruiken, dat die menselijke waardigheid zoveel mogelijk tot haar recht komt. Daarom laat ons het recht handhaven en zuiver houden, want het recht - ik zei het reeds, beschermt het leven - en laten wij vooral ook de rechtsstaat bewaren en verder ontwikkelen, want die rechtsstaat is in essentie een staat die als een schild voor de zwakken fungeert. De rechtsstaat kent grondrechten en één van die grondrechten is dat het volk langs democratische weg zich uitsprekt over de wijze waarop het geregeerd wil worden. Wij hebben gelukkig een land waar de regering niet alles mag doen wat haar niet verboden is, maar waar de regering alleen maar mag doen wat de wet haar opdraagt te doen. De regering heeft geen enkele bevoegdheid dan uit kracht van de wet. Natuurlijk, de representatieve democratie is niet volmaakt, zij kan er snel toe leiden dat partijen te grote invloed krijgen op het regeerbeleid. Maar er is nog niets gevonden dat beter is dan de democratie die bij vertegenwoordiging wordt uitgeoefend, want de directe democratie leidt op de kortste keren tot regeren van minderheden.

Na de oorlog is er een emancipatieproces voor mensen individueel en voor groepen van mensen goed in gang gezet. Prof.dr. E.W. Hofstee van de Landbouwhogeschool Wageningen, heeft een paar jaar geleden afscheid genomen met een college dat hij de titel gegeven had 'Vrijheid, gelijkheid en eenzaamheid'. Hij heeft in een schitterend betoog laten zien hoe de strijd om mensen en groepen tot hun recht te doen komen geleid heeft, niet altijd, maar wel vaak tot een overspannen individualisme. Een individualisme dat zegt: ik zelf zal bepalen wat ik doe of laat. Dat mag ik ook, want het gaat om mijn ontplooiing. En er dreigt het gevaar dat men met dat overspannen individualisme komt tot een negatie van het gezag van de staat en dan moet men wel heel goed oppassen, want dan ontvalt de grondslag aan

de plicht van de staat het recht te handhaven ook wanneer dat alleen door een machtsuitoefening kan geschieden.

Wij leven in een land waarin men inderdaad kan spreken van vrijheid. De eerste Gouverneur van de Commonwealth van Puerto Rico, een man die door zijn volk op de handen werd gedragen, Munoz Marin, heeft het in de rede waarmee hij dat gouverneurschap aanvaardde zo uitgedrukt: *Ware vrijheid is niet een vrijheid van enghartigheid, niet vrijheid om jezelf af te sluiten, maar een vrijheid om gemeenschap met anderen te zoeken en met iedereen te zoeken, ongeacht ras, afkomst of godsdienst, een vrijheid om nieuwe vriendschappen met oude te verbinden, een vrijheid van echte broederschap met andere vrije mensen, overal.* In de loop van de laatste eeuwen zijn onder de indruk van het streven naar de ontplooiing van de enkele mens oude vormen van gemeenschap afgebroken. Die moet men niet langs de weg van restauratie weer trachten te herstellen. Wel moeten wij met elkaar zoeken naar nieuwe vormen van gemeenschap. Wij moeten ons hoeden voor een egoïstische levenshouding waarin men niet meer beseft dat men geschapen is om in gemeenschap met, en vooral in gemeenschap voor anderen, te leven.

Het overspannen individualisme kan leiden tot verwaarlozing van zwakken, want die zijn altijd het eerste kind van de rekening bij verkeerde ontwikkelingen. Kinderen, gehandicapten, langdurig werklozen en oude mensen. Lord Beveridge, de man van het stelsel van sociale zekerheid in Engeland, dat op het continent wat de fundamenten betreft is overgenomen, heeft in 1945 gezegd: voor de oude mensen zal in de toekomst niet het probleem zijn het geld, want dat hebben we nu wel geleerd, dat we geld moeten hebben ook voor oude mensen, maar het probleem zal zijn *the people to lift and carry them*, het probleem zal zijn of ons volk in staat zal zijn weer mensen voort te brengen die de gemeenschap zoeken omdat zij daarin iets voor anderen kunnen zijn en dan tot hun verrassing zullen bemerken hoe zeer dat hun eigen ontplooiing bevordert. Christenen en humanisten moeten ieder vanuit hun eigen levensovertuiging, uitgaande van de unieke waarde van ieder mens, zoeken naar nieuwe vormen van gemeenschap.

Wij maken ons veel te druk over pietluttige zaken. Je kunt de grootste zotheden op de voorpagina's van de kranten tegenkomen, waar men zich dan aan gestoten heeft. Maar laat ons denken aan die landen in de wereld die aan zulke vragen niet eens toekomen omdat hun naakte bestaan niet gewaarborgd is. Laat ons denken aan de mensen die in de knel zitten in onze eigen omgeving en laat ons bovenal denken aan en met onze beperkte mogelijkheden dan ook werkelijk iets doen voor de mensen die gevangen zitten, soms om niets, heel vaak omdat zij voor de vrijheid stonden en staan. Laat ons vooral denken aan de mensen die gemarteld worden want er zal, denk ik, geen eeuw in de werelgeschiedenis geweest zijn, waarin de gaven van het menselijk vernuft zo zijn gebruikt om medemensen te martelen. De dichter Hans Jacobse, één van de fijnste mensen die ik ooit in mijn leven ont-

moet heb, heeft na de bevrijding een bundeltje gedichten uitgegeven, uit de periode 1941-1945, dat heet *Vuur en Wind*. Hij heeft dat bundeltje opgedragen aan mijn kinderen, aan de gevallenen. De kinderen gaan voorop. Aan geen generatie kan een volk genoeg aandacht besteden dan aan die van de kinderen, die gaan voorop, en als je terugblijkt naar een periode waarvan je trots bent dat je die hebt mogen meemaken, dan moet het tegelijkertijd zo zijn dat het niet meer gaat om een generatie die voorbij ging maar dat het vooral gaat om de generatie die komt. Ik eindig met U voor te lezen het gedicht *Dag van verlossing*. Het is geschreven in de laatste dagen van april 1945 toen wij nog niet bevrijd waren, maar zeker wisten dat het zou gebeuren.

*Wij weten niet hoe het ons straks zal zijn,
wanneer de dag der vrijheid is gekomen,
maar nu al, als wij 's avonds staan te dromen,
Glanst heel de wereld in een nieuwe schijn.*

*Wij hebben met de mensen een geheim,
want allen weten wat er straks gaat komen,
en ook de straat, de huizen en de bomen
staan stil verrukt te wachten op het sein...*

*O God, hoe wilt Gij ons er van doordringen
dat Gij Uw Geest uitstort op alle dingen,
tot elk U prijst met tongen zonder tal,
dat, als Gij ons verlost uit onze grenzen
en ons geeft op te staan als nieuwe mensen,
de ganse wereld zich vernieuwen zal!*

studium generale

Thema: Loopt uw studie ook op rolletjes? (studeren met een handicap)

18 september 1984 *Dr. A. Verkuyl*
Gehavend en wel?

Thema: Mondigen en horen in het informatietijdperk (over de informatievrijheid van de burger)

16 oktober 1984 *Prof.dr. J. Arnbak*
Maatschappelijke implicaties van de informatie-
technologie

18 oktober 1984 *Mr.dr. P.J. Boukema*
Informatievrijheid in de informatiemaatschappij

23 oktober 1984 *Prof.dr. C.J. Hamelink*
Media, macht en commercie

25 oktober 1984 *Dr. W.M. de Jong*
Nieuwe technieken voor informatieoverdracht

30 oktober 1984 Forum m.m.v. *prof.dr. J.J. van Cuilenburg,*
drs. H. Lockefeer, ing. J.W. Reinold,
R.H.G. Schoonhoven en Ben van Kaam

Thema: Kwaliteit van Leven

A. De verzorgingsstaat en de kwaliteit van het bestaan

15 november 1984 *Prof.dr. P.E. Kraemer*
De verzorging vóór de verzorgingsstaat

27 november 1984 *Dr. H.J. Achterhuis*
Minder verzorging, meer welzijn?

B. De Gezondheid(szorg) en kwaliteit van leven

7 februari 1985 *Prof.dr. L.J. Menges*
Gezondheid, wat is dat eigenlijk?

13 februari 1985 *Dr. J. Stolk*
De kwaliteit van leven met een verstandelijke
handicap

19 februari 1985

Mevr.dr. H. Dupuis

Kwaliteit en kwantiteit van leven

C. De kunst van het leven

14 maart 1985

J. van Kilsdonk s.j.

Leven in dienstbaarheid aan de ander

28 maart 1985

Prof.dr. J. Lever

Leven in dienst van de wetenschap

Actualiteitscollege: De verloren generatie, en de arbeidsmarkt voor academici

Forum m.m.v. mevr.drs. H.M. Bronneman-Helmers, prof.dr. P.A. Cornelis, drs. M. Kok, drs. J. Tegels, prof.dr. W.C.L. Zegveld, mevr.dr. E.P.J. Jansen

VOORROBBACHTEN

POLITIEKE EN AESTHETISCHE

IN 1884

WEEBASTIGE WERKEN

De eerste aflevering van de reeks is uitgegeven in 1884 en is gewijd aan de politieke en esthetische aspecten van de literatuur van die tijd. De aflevering bevat een uitgebreide analyse van de literaire bewegingen van de jaren 1880 en 1890, met name de opkomst van het naturalisme en de symbolisme. De auteur bespreekt de invloed van de filosofie en de wetenschap op de literatuur en de rol van de kunstenaar in de maatschappij.

DE UNIVERSITEIT

1 november 1884 16.00 uur

8 november 1884 16.00 uur

15 november 1884 16.00 uur

22 november 1884 16.00 uur

29 november 1884 16.00 uur

6 december 1884 16.00 uur

13 december 1884 16.00 uur

20 december 1884 16.00 uur

27 december 1884 16.00 uur

De tweede aflevering van de reeks is gewijd aan de politieke en esthetische aspecten van de literatuur van die tijd. De aflevering bevat een uitgebreide analyse van de literaire bewegingen van de jaren 1880 en 1890, met name de opkomst van het naturalisme en de symbolisme. De auteur bespreekt de invloed van de filosofie en de wetenschap op de literatuur en de rol van de kunstenaar in de maatschappij.

KUYPER- VOORDRACHTEN

POLITIEKE PLAATSBEPALING IN EEN WEERBARSTIGE WERKELIJKHEID

De mens scheidt niet de werkelijkheid waarin hij leeft, maar treft die aan. Hoe op deze werkelijkheid -creatief- te reageren, o.m. in de politiek? Welke zijn de mogelijkheden en de onmogelijkheden?

Het antwoord moet gegeven worden in de confrontatie met de (huidige) werkelijkheid.

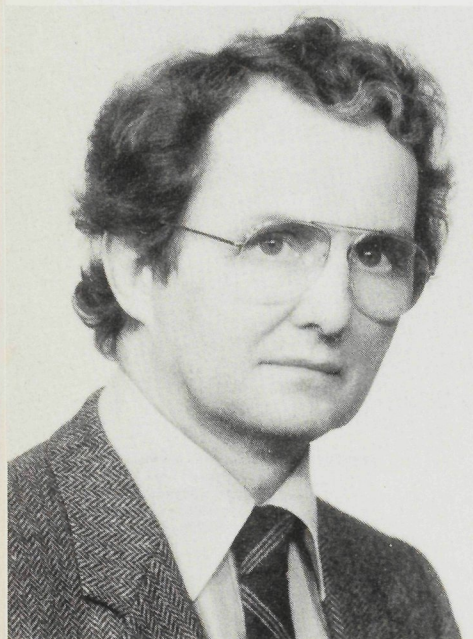
Met als vluchtwegen: utopie, scepsis, drogredenen.

Heeft de reformatie terzake (nog) iets te zeggen? Proeve van een antwoord, toegespitst op de staatkunde, benaderd vanuit verschillende gezichtspunten.

In het kader van de Kuyper-katheder zal **mr. W.C.D. Hoogendijk**, voormalig directeur van de Doctor Abraham Kuyperstichting en thans werkzaam bij de provincie Zuid-Holland, vijf Kuyper-voordrachten houden. Deze voordrachten staan onder auspiciën van de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag en de Vrije Universiteit.

VRIJE UNIVERSITEIT

1 november 1984, 16.00 uur

De historische werkelijkheid

8 november 1984, 16.00 uur

De staatkundige werkelijkheid

15 november 1984, 16.00 uur

De maatschappelijke werkelijkheid

22 november 1984, 16.00 uur

De kerkelijke werkelijkheid

29 november 1984, 16.00 uur

Epiloog: politieke plaatsbepaling

PLAATS:

Hoofdgebouw Vrije Universiteit (zaalaanduiding bij portier)

INFORMATIE:

Vrije Universiteit, Bureau Rector Magnificus,
De Boelelaan 1105 - 1081 HV Amsterdam,
Tel. 020 - 548 69 40

Toegang vrij.

Na elke lezing is er gelegenheid tot discussie.

kuyper-voordrachten

In het cursusjaar 1984-1985 hield mr. W.C.D. Hoogendijk de vierde serie Kuyper-voordrachten, getiteld 'Politieke plaatsbepaling in een weerbarstige werkelijkheid'.

De Kuyper-voordrachten worden onder auspiciën van de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag georganiseerd. Deze vereniging bood in 1980 de universiteit de z.g. Kuyper-katheder aan, ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan. Deze katheder staat, in overeenstemming met de doelstelling van de Vrije Universiteit, ten dienste van de wetenschapsbeoefening op het gebied van de Staatskunde en van daarmee verwante of samenhangende takken van wetenschap, vanuit het perspectief van de Christelijke levensbeschouwing. In een periode waarin de leerstoel voor langere tijd niet bezet is, zoals thans, kunnen voordrachten worden gehouden over onderwerpen uit of samenhangend met het aan de leerstoel toevertrouwde gebied van wetenschapsbeoefening, en wel onder de naam Kuyper-voordrachten.

De voordrachten van de heer Hoogendijk waren getiteld:

- De historische werkelijkheid (1 november)
- De staatkundige werkelijkheid (8 november)
- De maatschappelijke werkelijkheid (15 november)
- De kerkelijke werkelijkheid (22 november)
- Epiloog: politieke plaatsbepaling (29 november)

De lezingen beoogden antwoord te geven op de volgende vragen:

De mens scheidt niet de werkelijkheid waarin hij leeft, maar treft die aan.

Hoe op deze werkelijkheid - creatief - te reageren, o.m. in de politiek? Welke zijn de mogelijkheden en de onmogelijkheden? Het antwoord moet gegeven worden in de confrontatie met de (huidige) werkelijkheid. Met als vluchtwegen: utopie, scepticisme, drogredenen. Heeft de reformatie terzake (nog) iets te zeggen?

De discussie over deze vragen resulteerde in een proeve van een antwoord op deze vragen, toegespitst op de staatkunde, benaderd vanuit verschillende gezichtspunten.

Eerdere Kuyper-voordrachten:

1981-1982: prof.dr. N. Wolterstorff, 'The Worldly Christian'

1982-1983: dr. R.L. Haan, 'Reformatie en Revolutie'

1982-1983: prof.dr. W. Albeda, 'Neo-Corporatisme'.

De voordrachten zijn per cyclus gebundeld en uitgegeven.

Commissie Kuyper-katheder
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5486940

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

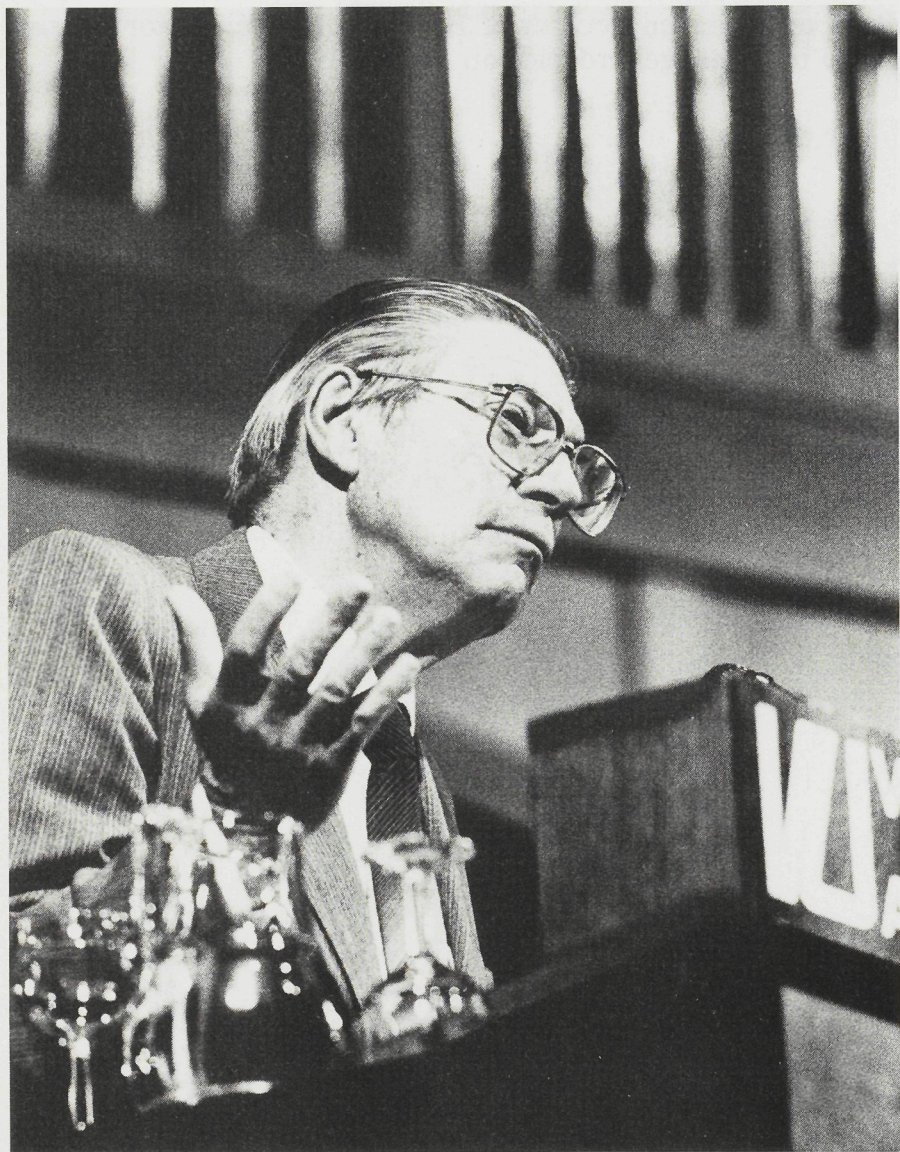
The history of the United States is a story of growth and change. From the first European settlers to the present day, the nation has expanded its territory and diversified its economy. The early years were marked by the struggle for independence from British rule, followed by a period of westward expansion and the development of a federal government. The mid-19th century saw the Civil War, a pivotal moment in the nation's history that resolved the issue of slavery and strengthened the Union. The late 19th and early 20th centuries were characterized by industrialization, urbanization, and the rise of a powerful middle class. The 20th century has been a period of global influence, with the United States playing a leading role in world affairs. The nation's history is a testament to the resilience and adaptability of its people.

The early years of the United States were marked by the struggle for independence from British rule. The American Revolution (1775-1783) was a pivotal moment in the nation's history, leading to the signing of the Declaration of Independence and the establishment of a new government. The early years were also characterized by westward expansion, as settlers moved across the continent in search of new opportunities. The mid-19th century saw the Civil War (1861-1865), a conflict that resolved the issue of slavery and strengthened the Union. The late 19th and early 20th centuries were marked by industrialization and urbanization, leading to the rise of a powerful middle class. The 20th century has been a period of global influence, with the United States playing a leading role in world affairs.

The history of the United States is a story of growth and change. From the first European settlers to the present day, the nation has expanded its territory and diversified its economy. The early years were marked by the struggle for independence from British rule, followed by a period of westward expansion and the development of a federal government. The mid-19th century saw the Civil War, a pivotal moment in the nation's history that resolved the issue of slavery and strengthened the Union. The late 19th and early 20th centuries were characterized by industrialization, urbanization, and the rise of a powerful middle class. The 20th century has been a period of global influence, with the United States playing a leading role in world affairs. The nation's history is a testament to the resilience and adaptability of its people.

Op weg naar een zinvolle toekomst voor Zuid-Afrika

Rede uitgesproken door dr. C.F. Beyers Naudé, doctor honoris causa in de godgeleerdheid, op 12 juni 1985.

Dr. C.F. Beyers Naudé

Zeer geachte rector magnificus, geachte gasten, leden van de verschillende faculteiten, studenten en vrienden.

Ik ben erg dankbaar en blij voor Uw uitnodiging om naar de Vrije Universiteit te komen en voor het feit dat mijn bezoek de vervulling is van een belofte die ik jaren geleden gedaan heb om bij gelegenheid een korte lezing te geven, waardoor ik met U mijn gedachten en perspectieven kan delen in verband met ons land Zuid-Afrika. Aan de ene kant is de wijze waarop de universiteit en ook U die hier aanwezig bent een erkenning en steun voor de arbeid die gedaan is en voor het getuigenis dat ik geprobeerd heb te geven door mijn leven en werk in Zuid-Afrika. Aan de andere kant moet ik een grote droefheid in mijn hart met U delen vanwege het feit dat het mij zeer moeilijk valt in deze tijd buiten Zuid-Afrika te zijn. Ik kom naar Europa omdat ik dat mijn plicht acht gezien mijn nieuwe taak als secretaris-generaal van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken. Hierdoor krijg ik de gelegenheid om met U en anderen iets te delen van de grote groeiende zorgen in verband met wat plaatsvindt in Zuid-Afrika. Maar als U mij de vraag stelt: Waar zou je op dit ogenblik het liefste zijn?, dan moet ik eerlijk zeggen: Nergens anders dan thuis; niet omdat ik niet de diepste waardering heb voor de vriendschap, de warmte, de genegenheid van U en van duizenden anderen, maar door wat er daar gebeurt, d'agelijks gebeurt: iedere keer voel je de verantwoordelijkheid, je hoofdtaak ligt daar. En daarom geloof ik, dat sommigen van U misschien de vraag zullen stellen: Is het verantwoord en zinvol om hier in zulke omstandigheden te komen spreken over het thema 'Op weg naar een zinvolle toekomst voor Zuid-Afrika'. Is het mogelijk om op dit ogenblik te spreken over zinvolle ontwikkelingen in ons land met de verwarring, met de botsing, met de polarisatie, met de stijgende spanning, met alles wat daar gebeurt? En anderen zeggen misschien: Wij begrijpen niet goed wat U in gedachten heeft met dit thema, want U zelf en ook anderen hebben gezegd dat er een ernstige crisis is in Zuid-Afrika. Dat is waar. Ik moet er iedere keer op wijzen. Er is een ernstige crisis in ons land. Op politiek gebied is er een crisis rondom de recente grondwet die door de grote meerderheid van de bevolking van Zuid-Afrika, zwart, kleurling, Indiër, bijna totaal verworpen is. Dat is een politieke crisis die verder verscherpt wordt doordat zeer weinig mensen in een situatie van toenemende politieke spanning, duidelijkheid hebben over de vraag welk politiek alternatief wij in Zuid-Afrika als zinvol, rechtvaardig, betekenisvol voor de toekomst van ons land zien. Wat moet de aard en de wijze zijn van de nieuwe politieke structuur die in Zuid-Afrika dringend nodig is? Want één zaak moet voor U en voor mij volkomen duidelijk zijn: er zal een eind komen aan apartheid in Zuid-Afrika. Het kan misschien nog 5, 10, 15 jaar duren en met geweld in stand gehouden worden, maar principieel is het kapot.

Op economisch gebied hebben wij een heel ernstige crisis die verder verscherpt wordt door ideologische en politieke factoren die in geen ander land zó aanwezig

zijn als bij ons. Maar die wordt nog verder verscherpt door het feit dat zeer weinig mensen, vooral zij die de toekomst van het land gaan bepalen, de tijd of de kracht hebben om nu reeds na te denken over deze vraag: Welk nieuw economisch systeem kan zinnvoller en rechtvaardiger zijn dan het huidige? Kan het een kapitalistisch systeem zijn, of wordt het een sociaal-democratisch, socialistisch, marxistisch-communistisch systeem? Op opvoedkundig gebied is er een crisis rondom het gehele verwerpelijke systeem van het zogenaamde Bantoe-onderwijs. Ik wijs U op het feit dat de aangeboden concepten van onderwijs en opvoeding, zoals die weergegeven zijn in een concept dat verleden jaar aangeboden is door een zwarte studentenorganisatie genaamd AZASO (Azanian Students Organisation), het zogenaamde Education Charter, niet ernstig genomen wordt. Dit concept is een nieuwe kijk op het onderwijs van de toekomst in ons land, dat door de huidige heersende minderheid geweldig sterk tegengewerkt wordt. De grote meerderheid van de blanke bevolking in Zuid-Afrika heeft er geen weet van dat er zo'n belangrijk document verschenen is dat als basis dient voor discussies van duizenden zwarte studenten en jongeren in geheel Zuid-Afrika.

Op sociaal gebied is er een crisis van geweldige omvang waarvan de meerderheid van de blanke samenleving in Zuid-Afrika zich nog nooit werkelijk bewust is geweest. Het systeem van apartheid dat zo succesvol is doorgevoerd, is zo ernstig, niet alleen met betrekking tot wetgeving maar ook tot levenshouding, dat de scheiding - niet alleen de fysieke scheiding maar de scheiding tussen mens en mens, groep en groep, geest en geest - zó diep, zó succesvol doorgetrokken is, dat op menselijk niveau de mogelijkheden van een normaal sociaal verkeer tussen mens en mens, groep en groep, van de ene cultuur tot de andere, van het ene ras tot het andere, van de ene taal tot de andere, uiterst moeilijk geworden zijn. Voor mij ligt de tragedie niet in hetgeen de blanken de zwarte gemeenschap hebben aangedaan, want deze heeft zijn sociale leven van warmte en toegenegenheid en onderlinge steun behouden, ondanks het feit dat zij veel geleden heeft. Maar de blanke gemeenschap in Zuid-Afrika is daardoor onnoemelijk verarmd. Als blanken in Zuid-Afrika begrijpen wij niet dat wij onszelf zo verontmenselijkt hebben door ons geïsoleerd zijn van de mensen van andere culturen, talen, kleuren, levensbeschouwing en sociale gebruiken. Daardoor zijn wij bezig in de diepste zin van het woord onze menselijkheid te verliezen. En wanneer iemand of een gemeenschap het kostbaarste dat God geeft - het feit dat je mens en beeldrager van God bent -, weggeeft, dan geeft hij zijn leven prijs.

Op kerkelijk gebied is er een crisis door de diepe verdeeldheid van elke kerk die in Zuid-Afrika strijdt en getuigt. Dit wordt nog verder verscherpt door het onvermogen van de kerk en van hen die tegen apartheid zijn om werkelijk te weten wat zij kunnen doen om dit onrechtvaardige systeem van apartheid - onchristelijk en onmenselijk - te beëindigen. Er is een machteloosheid, ook bij de kerken die tegen

apartheid zijn: Waar en hoe gaan wij dit monster aanpakken, hoe lukt ons dat? Maar het gaat ook om een diepere crisis, namelijk die binnen het christelijk geloof, om de krachten van gerechtigheid en vrede en verzoening zo werkzaam te laten worden dat zij in staat zullen zijn om de krachten van ongerechtigheid, van geweld en van botsing te overwinnen. Dat is naar mijn mening de diepste crisis waar de kerk van Jezus Christus in Zuid-Afrika voor staat. Geloven wij werkelijk dat wij als kerken in staat zijn om deze machten van onrecht, van geweld, van botsing, om deze machten door het getuigenis van een nieuw leven, van een nieuwe overtuiging van waarheid en gerechtigheid en verzoening, te overwinnen? Dit geloof en deze overtuiging zijn bij vele christenen in Zuid-Afrika verloren gegaan. Zij twijfelen, zij leven in dit opzicht in wanhoop. Velen zeggen, dat het eenvoudig niet mogelijk is om mensen van ver uiteenlopende culturen en talen en gewoonten met elkaar te verzoenen. Wat zegt dat? Dat zegt ten diepste dat de heerlijke belijdenis van de verzoening die Jezus Christus voor ons teweeg gebracht heeft, krachteloos is, zinloos is, niets betekent. Dát is de crisis waarin de kerk in Zuid-Afrika zich bevindt.

Ook op ethisch-moreel gebied zie ik in Zuid-Afrika een ernstige crisis. Het is niet mogelijk daar nu op in te gaan maar ik wil graag één aspect ervan toelichten: de rechtspraak in Zuid-Afrika, het begrip van geloofwaardigheid en aanvaardbaarheid van ons gehele systeem van wetten in Zuid-Afrika. Gewoonlijk wordt naar buiten gedaan alsof Zuid-Afrika trots is op de handhaving van zijn rechtssysteem, dat ondanks apartheid, ondanks onrecht op zoveel gebieden, in elk geval ons juridisch systeem zijn onafhankelijke rechtspraak handhaaft. Dat is tot op zekere hoogte waar. Zolang daar bijgevoegd wordt: ja, dat is waar voor zover de hele rechtspraak in Zuid-Afrika gedwongen wordt om onrechtvaardige wetten, waarin fundamentele begrippen van menselijke waardigheid en mensenrechten verkracht worden (zoals gebeurt door onze veiligheidswetten) toe te passen. Als wij dát erkennen, dan is het waar. Wanneer een rechter zal opstaan en zeggen: Mijn diepste overtuiging van het recht zegt mij dat ik hier een andere uitspraak moet doen, maar ik word gedwongen door deze wetten, die ten diepste onrechtvaardige, onmenselijke wetten zijn, om deze uitspraak te doen, dan zal ik daar achting voor hebben. Dan zullen zij die lijden onder deze wetten van onderdrukking, deze wetten de nodige achting en eerbied geven. Maar nu, als je eraan denkt dat onze paswetten verleden jaar (1984) 160.000 mensen in de gevangenis gebracht hebben, zonder dat zij enige criminele daad begaan hebben, tenzij men met criminele daad bedoelt dat zij, vanwege hongersnood en ellende in de plattelandsgebieden en thuislanden, gekomen zijn om ergens een stukje brood te verdienen terwille van man en vrouw en kinderen thuis. Misdaad? Als je probeert te leven? Wat kan je dan verwachten? Dat de zwarte gemeenschap die daar onder moet lijden een greintje eerbied voor zulke wetten blijft houden? En dat geldt ook voor de wetten die handelen over de staatsveiligheid; de wetten waaronder op dit ogenblik 16 mensen aangeklaagd zijn (het verhoor begint op 11 juli in Pieters Maritzburg), dezelfde

wet waaronder 22 mensen gisteren in het hooggerechtshof van Pretoria aangeklaagd zijn, waardoor twee parallel-processen wegens hoogverraad de komende maanden in Zuid-Afrika zullen plaatsvinden. Technisch, juridisch, formeel is het mogelijk dat zij schuldig bevonden zullen worden en dat zij de gevangenis in gaan: 10, 15, 20 of 25 jaar. Niemand weet het. Maar al gebeurt dat, dan zeg ik U, en ik zeg dat tegen Zuid-Afrika en tegen de hele wereld: Niemand in Zuid-Afrika die bevrijdig zoekt op grond van recht en gerechtigheid zal de minste eerbied hebben voor zo'n rechterlijke uitspraak. En als er een ogenblik komt in het leven van een gemeenschap en een land waar eerbied en achting niet alleen voor bepaalde wetten, maar ook voor de rechtspraak zo diep aangetast is, is dat dan niet een ethisch-morele crisis van de ernstigste aard? Moet dat dan niet mensen ertoe brengen te zeggen: In Gods naam, waarmee zijn wij bezig in dit land, hoe kunnen wij denken dat wij daardoor ooit gerechtigheid en vrede zullen bewerkstelligen? Ik moet nog verder gaan. Deze crisis wordt weerspiegeld in toenemend verzet, botsing, arrestaties, gewonden, doden, begrafenissen, die dan weer leiden tot verdere botsingen, arrestaties, gewonden, doden, in een spiraal van toenemend geweld dat zich overal in Zuid-Afrika afspeelt. 400 doden, sinds verleden jaar. Och, zult U zeggen, wat is nu een getal van 400. In andere landen van de wereld sterven er duizenden. Ja vrienden, maar de 400 kunnen er vanwege onze bijzondere situatie, gemakkelijk 4.000 worden en 40.000 en nog wel meer. Er zijn daarbij al tekenen van een burgeroorlog en ik zeg dat met droefheid in mijn hart maar met overtuiging. Als wij doorgaan met het huidige beleid, hoe oprecht de bedoeling ook moge zijn om veranderingen teweeg te brengen, als wij doorgaan in Zuid-Afrika om het beleid van apartheid proberen vol te houden, en te versterken, terwille van de heerschappij van de blanke minderheid, dan staat er een lange, bloedige burgeroorlog voor de deur. Daarbij zijn er het stijgende ongeduld en verwachting en de aanspraken van de zwarte gemeenschap, omdat wij een nieuwe fase van het hele verzet in Zuid-Afrika binnen gegaan zijn, sinds verleden jaar, waar niet meer alleen kleine groepjes studenten of jongeren, maar waarin een breed opgezet massa-verzet naar voren komt, geboren in de harten van miljoenen mensen, dat weergegeven wordt in de roep van vooral de jeugd en de studenten waar zij zeggen: Wij hebben jarenlang geduldig gewacht. Wij hebben gewacht op bevrijding. Wij hebben gewacht op de tekenen dat ook de minderheid die ons regeert bereid zou zijn om te begrijpen wat wij hun willen zeggen. Nu wachten wij niet langer. Ons geduld is op. Wij gaan nu onze bevrijding zoeken, wij gaan het opeisen, niet morgen, niet overmorgen, maar vandaag, nu, al moeten duizenden van ons sterven.

Daarbij komt de toenemende militarisatie in ons land. Als ik U het simpele feit meedeel dat onze verdedigingsbegroting in 1968/69 253 miljoen Rand bedroeg en dit jaar 4.274 miljoen Rand zal bedragen, dan zegt dat iets, niet alleen over de militaire macht van Zuid-Afrika, die sterker is dan de militaire macht van heel Afrika. Zuid-Afrika is een reus, een machtige militaire reus: 'wij staan daar in de sterkte

van onze overtuiging dat wij de macht hebben en dat wij zullen heersen en regeren'. En in deze overtuiging wordt geweldig veel gedaan om de militarisatie van Zuid-Afrika te versterken, terwijl de zwarte jeugd toekijkt en zegt: Wij zijn machteloos. Wij hebben geen wapens, wij hebben geen granaten, wij hebben geen bommen, wij hebben geen geweren, maar dit systeem dwingt ons om op te nemen wat wij hebben, wij hebben stenen, waarvan God ons in overvloed gegeven heeft in Zuid-Afrika, wij hebben bommen die wij maken van eenvoudige benzine en flessen. Op onze onhandige manier gaan wij nu onszelf verdedigen, keren wij ons tegen het geweld van een onrechtvaardig systeem, tegen het geweld van een machtig leger, het geweld van een succesvolle politie-actie. Staat een David met zijn slinger tegenover Goliath? De toekomst zal dat moeten leren. Daarbij hebben wij de recente ontwikkeling van de uitspraak van de Commissie Kannemeyer, die aan de ene kant zeer zeker een scherpe veroordeling uitgesproken heeft in verband met het optreden van de politie in Uitenhage, waar 20 mensen die op weg waren naar een begrafenis, doodgeschoten werden, maar aan de andere kant tot de eindconclusie kwam dat niemand blaam trof. Vrienden, als formele, juridische uitspraak kan dat misschien bij juristen, kan het misschien bij de blanke bevolking in Zuid-Afrika begrip oproepen, maar voor mensen die daar gestorven zijn, voor familieleden en vrienden die daar in Uitenhage elke dag bedreigd worden, voor 70 tot 80 duizend mensen die de begrafenis bijgewoond hebben van deze 20 anderen die doodgeschoten zijn, zegt zo'n uitspraak niets meer. Begrijpen de blanken in Zuid-Afrika dat niet?

Daar tegenover staat een andere realiteit in Zuid-Afrika; en ik wil graag billijk staan tegenover wat er wordt gedaan om werkelijk betekenisvolle veranderingen te weeg te brengen. De realiteit van de erkenning van zwarte vakbonden die er tevoren niet was, de realiteit van het terugtrekken van het verbod op rasgemengde huwelijken en art. 16 van de immoraliteitswet, de realiteit dat zwarten in stedelijke gebieden niet alleen een huis maar ook grond kunnen bezitten, de realiteit van de aankondiging van de regering, dat ernstig overwogen wordt om in de een of andere vorm tot een algemeen Zuidafrikaans burgerschap te komen, al is van tevoren altijd gezegd: De toekomst, ook de politieke toekomst van de zwarten is nergens anders dan in de thuislanden. Zeer zeker moet deze andere realiteit erkend worden, zeer zeker moeten wij daarom proberen te vernemen in hoeverre deze stemmen hoopvolle tekenen zijn van een beter begrip van de kant van de blanke bevolking en de regering om de oplossing niet langs de weg van apartheid te zoeken. Vele mensen zeggen op grond daarvan: De zaak loopt weer in de goede richting, oefen alstublieft niet meer druk uit, geef Botha en de regering tijd; zij proberen het allerbeste om in een situatie van geweldige druk van de rechtse-blanke groepen naar hun beste vermogen de zaak zo snel mogelijk in een nieuwe richting te brengen. Als u mij om een antwoord vraagt dan zeg ik, ik heb het nog altijd gezegd: Ik heb geen reden om aan de oprechte bedoelingen van President Botha te twijfelen. Ik ben bereid om hem de volgende paar maanden de gelegenheid te geven om heel

duidelijk aan ons en aan Zuid-Afrika te tonen in hoeverre deze politieke bedoelingen oprecht zijn. Maar daarbij moet onmiddellijk gevoegd worden dat de toets, de wezenlijke toets van de afschaffing van apartheid niet ligt in deze maatregelen, zij zijn bijkomstig. De wezenlijke toets ligt daarin of er aan de zwarte bevolking het recht gegeven wordt om aan de politieke macht in Zuid-Afrika deel te hebben. Niets minder dan dat kan de meerderheid van de bevolking van Zuid-Afrika bevredigen en daarom, als het dan werkelijk oprecht gemeend is, dan schijnt het mij toe dat wat de regering nodig heeft om deze richting in te gaan, niet minder druk in maar méér.

En nu, als ik dat gezegd heb, dan geloof ik dat wij onmiddellijk moeten gaan kijken wat de wereld daarbuiten doet, vooral de westerse wereld, om ons te helpen in onze strijd om een onrechtvaardig systeem te beëindigen. Zo spoedig mogelijk, zo vreedzaam mogelijk, want ik geloof werkelijk niet dat ik aan U nog hoef te beklemtonen dat vanuit de diepte van mijn hart ik maar één bede heb: God bewaar ons voor bloedvergieten, laten wij als het mogelijk is de veranderingen in Zuid-Afrika krijgen met het minst mogelijk vergieten van bloed, van botsing en van bloedige strijd in ons land. Maar wij zijn ons heel ernstig bewust van het onvermogen om voldoende steun vanuit het westen te verkrijgen en te mobiliseren om apartheid tot een einde te brengen. De VS heeft zijn beleid van zogenaamde constructieve betrokkenheid 6 jaar geleden al aangekondigd. Ik stel de eenvoudige vraag: Wat heeft dit beleid van constructieve betrokkenheid in Zuid-Afrika teweeg gebracht om fundamenteel het probleem van apartheid op te lossen? Engeland gaat door met verdere investeringen en handeldrijven. Duitsland gaat ook door met verder investeren, Zwitserland ook, Israël met militaire hulp, Japan met uitgebreide handel. Wij allen weten dat betekenisvolle, gezamenlijke, vreedzame actie van deze landen, vooral van de VS, Duitsland en Engeland belangrijk is. Als zij bereid zijn om betekenisvolle vreedzame druk op Zuid-Afrika uit te oefenen dan is het morgen met de apartheid afgelopen. Maar wij voorzien ook heel duidelijk de mogelijkheid en het gevaar dat zij vanwege hun eigen economische, militaire en politieke belangen, niet bereid zijn dat te doen. Wij moeten ons daarom voorbereiden op een langdurige en bloedige burgeroorlog met al de pijn en ellende daaraan verbonden.

Als ik dat gezegd heb dan komt de vraag: Wat valt er dan nog te zeggen over de zinvolle toekomst voor Zuid-Afrika, is er nog wel iets te zeggen? Onmiddellijk wil ik daarop antwoorden: Wij zijn op weg naar een nieuwe toekomst in Zuid-Afrika. Waarom zeg ik dat? Ik zeg dat met een diep gevoel van overtuiging, niet alleen van vrouwen, maar ook reeds van een verborgen vreugde in mijn hart, bij al het hartzeer en al de pijn. Dat komt allereerst omdat de doods-klok over apartheid al luidt en wie oren heeft om te horen, die hoort dat geluid. De politieke heerschappij van een bepaalde minderheid, in dit geval blank, over de meerderheid van de bevol-

king, is bezig te verkrumelen en uiteindelijk ineen te storten. Dat betekent dat het laatste bolwerk van blanke heerschappij, van intern kolonialisme daarmee ten einde gaat. En als ik zeg dat dat een bron van vreugde is, dan is dat niet omdat ik in enig opzicht wil hebben dat de blanke bevolking van Zuid-Afrika schade zal lijden, maar omdat ik met mijn hart begeer dat deze situatie waarin de blanke zichzelf geplaatst heeft - een toestand van bevoorrechtiging, van machtsoverheersing - dat die beëindigd wordt. Niet alleen terwille van de meerderheid van de bevolking van Zuid-Afrika, want als dat niet gebeurt, dan is het onvermijdelijk dat de blanke bevolking in Zuid-Afrika zichzelf uiteindelijk, ten dode toe, gaat verontmenselijken. In de tweede plaats omdat er een nieuwe geest van zelfverzekerdheid is, van zelfvertrouwen, van verwachting die leeft in de harten van miljoenen mensen. Niet om te zeggen, wij willen heersen, niet om te zeggen, wij als zwarten willen de blanken in Zuid-Afrika niet hebben, niet om te zeggen, wij willen ons wreken. Nog nergens in de afgelopen jaren, ook in het tijdperk van mijn banning toen ik alleen met één persoon tegelijkertijd kon spreken, en waar ik moeite gedaan heb om met vooraanstaande en leidinggevende mensen en ook eenvoudigen uit de zwarte gemeenschap te spreken, nergens heb ik gehoord: Wij willen in Zuid-Afrika de blanken kwijt. Wat zij wel gezegd hebben: Wij willen de apartheid kwijt, en zolang de blanken apartheid handhaven dan zijn wij niet tegen de blanken maar we zijn tegen het systeem dat de blanken in Zuid-Afrika handhaven. Want vele zwarten hebben in deze tijd ontdekt dat ook mede-zwarten collaborateurs geworden zijn, actieve medewerkers van instandhouding van dit onrechtvaardige systeem, waarin zwart zich opstelt tegenover zwart. Ik zal nooit vergeten hoe één van mijn zwarte vrienden die in de gevangenis zat, toen hij daaruit kwam een sterk ondersteuner was van het zwarte bewustzijn (Black Consciousness), die voor hem de boodschap inhield: bevrijding in Zuid-Afrika is alleen van zwarten door zwarten voor zwarten. En hij zei tegen mij: Je weet Beyers, toen ik daar stond en uiteindelijk aangeklaagd werd, bleek het dat de aanklacht kwam van een medezwarte en niet van een blanke; toen wist ik: nu is er een hele nieuwe situatie, nou moet ik mij niet wéér afvragen, waar liggen de krachten van de bevrijding? Liggen die tussen zwart en wit of liggen die tussen recht en onrecht? Er is een nieuwe geest van vertrouwen met het oog op bevrijding. Er is in de derde plaats een nieuw gevoel van onzekerheid gekomen bij de blanke gemeenschap omdat het oude gevoel van zekerheid, van vertrouwen, van vals vertrouwen, gebouwd is op economische, politieke en militaire macht. Geleidelijk begint het duidelijk te worden dat dit niet zo kan doorgaan. En ik zeg dat niet omdat het voor mij in enig opzicht een vreugde is om daarover te spreken, behalve in zoverre dat ik bid en hoop dat dit gevoel van onzekerheid bij de blanken niet leidt tot een situatie van geweldige reactie tegenover de zwarten. Ik ben mij zeer bewust van de gevaren die er zijn. Daar is het gevaar van zwarte verdeeldheid, ernstige verdeeldheid, zoals die ook naar voren komt in de botsingen tussen bijvoorbeeld ondersteuners van UDF, het Verenigd Democratisch Front aan de ene kant, en AZAPO aan de andere kant, en de pogingen van iemand zoals Bisschop Tutu

om daar verzoening te bewerkstelligen, en ik dank God dat hij en anderen zich zo geweldig inzetten om dat te doen. Maar het heeft geen zin om de werkelijkheid, de pijnlijke werkelijkheid van deze zwarte verdeeldheid te ontkennen, het is zeer zeker een gevaar waarvoor wij onszelf ernstig moeten waarschuwen. Wat ik daarover vanmiddag wil zeggen: het is niet gebaseerd op de oude etnische verschillen, tussen bijvoorbeeld Zoeloes, Soetoes, of andere groepen. Het heeft met etnische, culturele identiteit op grond van stammenverschillen niets te maken. Het gaat om politieke initiatieven en politieke overtuiging en in dit opzicht is het dan ook een indirect gevolg van het gehele beleid van apartheid. Een ander gevaar is de zwarte onvoorbereidheid ten opzichte van wat wacht en van de initiatieven die van hen moeten komen als wij een zinvolle toekomst tegemoet willen gaan. Tal van mensen hebben mij de vraag gesteld - in Zuid-Afrika en ook daarbuiten -: Maar is er niet een genoegzaam besef in uw land dat nu reeds mensen moeten gaan nadenken over de toekomst, nu reeds moeten gaan studeren en zich gaan bezinnen welk politiek, economisch en sociaal systeem de plaats gaat innemen van het oude systeem van apartheid? Mijn antwoord is steeds: Ja, er is zeker een kleine groep die hier ernstig over nadenkt, maar U moet begrijpen dat in de geweldige strijd waarin zij betrokken zijn, de gelegenheid daarvoor ontbreekt. En als ik dan denk, dat talrijken van het allerbeste leiderschap nu door verhoren in verband met hoogverraad voor 2, 6, 12, 18 maanden vastgehouden worden, dan zeg ik: Hoe dwaas is het om in plaats van met mensen met een geweldige visie en toewijding van harte samen te denken over de toekomst van het land, hen gevangen te houden. Op deze wijze probeert men de onvermijdelijke veranderingen tegen te houden. Maar aan de andere kant moet ik U heel duidelijk zeggen dat het geen zin heeft dat een blanke groep binnen of buiten Zuid-Afrika gaat proberen om nu reeds de toekomst, de politieke en economische visie te plannen van een nieuw Zuid-Afrika, als dit initiatief niet in de eerste plaats komt vanuit het hart van de zwarte gemeenschap.

Ik zeg tegen mijzelf en alle andere blanken in Zuid-Afrika dat wij alleen kunnen verwachten het voorrecht te krijgen om daaraan mee te doen, als wij door onze woorden en daden een bewijs geleverd hebben dat wij solidair zijn met hen die lijden en met hen die zoeken naar een nieuwe toekomst. Steunen en aanvaarden, meeleven en meedenken, zonder dat er een prijs voor betaald wordt, is niet mogelijk. En wie dus als academicus of als kerkleider of als politicus alleen een academische, theoretische discussie daarover wil voeren en denkt daarmee een bijdrage te leveren, die kàn het proberen.....

Ik zie daarvoor geen mogelijkheid. Maar er zijn genoeg zwarten en bruinen en witten die overtuigd zijn, die niet alleen gereed zijn maar die verlangend zijn, die een visie hebben van een toekomst, niet een visie van een zwart Zuid-Afrika, maar een visie van een bevrijd Zuid-Afrika waarin zwart en bruin en wit samen de toekomst van dit land gaan bouwen, gaan vormen, samen gaan zoeken naar een nieuwe weg van gerechtigheid, van bevrijding, van vrede en van verzoening. Want de diepste krachten die in Zuid-Afrika leven in de harten van de mensen die bevrijding zoe-

ken, zijn niet de krachten van geweld, van boosheid, van vergelding, dat is eenvoudig niet waar. Het zijn de krachten van mensen die hun medemensen liefhebben, die met hun medemensen samen warmte, gemeenschap en toegenegenheid beleven. Dat is de diepste waarheid van de rijke traditie van het Afrikaanse leven. Natuurlijk zal het niet zonder storm en strijd gaan. Natuurlijk zal het niet zonder bloedvergieten gaan. Helaas hebben wij te lang een systeem van onrecht in stand gehouden. Maar ik zie uit naar de dag dat deze bevrijding zal komen. Ik weet niet of ik die dag zal zien en persoonlijk zal beleven. Maar al beleef ik die niet dan zal het aan mij niets afdoen. Want ik leef in de absolute en heerlijke zekerheid dat deze dag zal komen en als die dag komt dan zullen wij allen vrij zijn, zwart, bruin, blank en dan kunnen wij de hand aan elkaar geven als mensen tegenover mensen, en ook als Christen tegenover Christen en zeggen: Laten wij voortgaan, want voor ons wacht een nieuwe toekomst, een zinvolle toekomst in een nieuw bevrijd land.

Ik dank U.

A. Perez Esquivel (foto: ANP Foto Amsterdam)

dom helder camara-lezing

Op 8 mei 1985 hield Adolfo Perez Esquivel de vierde Camara-lezing, getiteld 'Latijns-Amerika: Democratie en buitenlandse schuld'. De lezing is een uitvloeisel van de rede die Dom Helder Camara tijdens het eeuwfeest van de Vrije Universiteit heeft gehouden, waarin hij de VU opriep blijvend aandacht te schenken aan de thematiek van gerechtigheid en bevrijding. Het College van Dekanen heeft hierop een commissie in het leven geroepen, die samen met de Radboudstichting, de Vereniging en de IKON, jaarlijks Camara-lezingen over deze thematiek doet houden. De commissie gaat tevens na of er mogelijkheden zijn om in 1986 een Camara-leerstoel inzake gerechtigheid en bevrijding op te richten.

Eerdere Camara-lezingen:

1982-1983: dr. C.F. Beyers Naudé, 'Terwille van de ware vrede'.

1983-1984: prof.dr. Th.C. van Boven, 'Opdat mensen tot hun recht komen'.

J.S. Escobar, '1984: George Orwells' nightmare and the Christian mission today'.

beziningscentrum

Het Beziningscentrum (BC) dat in 1979 werd opgericht met de taak zich systematisch bezig te houden met de studie van onderwerpen op het raakvlak van wetenschapsbeoefening en levensbeschouwing, organiseerde in het cursusjaar 1984-1985 opnieuw een breed scala van activiteiten.

Een centrale plaats in het werk van het BC wordt ingenomen door de studiegroepen. Enkele aandachtsvelden: wetenschap tussen toetsing en relevantie, gezondheidszorg en verdelende rechtvaardigheid, en natuurwetenschap en theologie.

Het bestuur heeft op verzoek van een 'Initiatiefgroep Homostudies' een onderzoekvoorbereidende studiegroep ingesteld. De groep zal in het najaar van 1986 een rapport uitbrengen waarin op basis van een inventarisatie van reeds onder de noemer 'homostudies' verricht onderzoek suggesties zullen worden gedaan voor projecten aan de VU.

Onder de noemer 'vormingsactiviteiten' organiseert het BC lezingencycli speciaal gericht op studenten en een cursus voor administratieve medewerkers van de VU. 'Leven en dood' en 'Het laatste oordeel over godsdienst?' kunnen in dit kader als onderwerpen worden genoemd.

De Commissie (Wereld)Raad van Kerken, ressorterend onder het BC, heeft als taak wetenschappelijke dienstverlening aan de Raad van Kerken in Nederland en aan de Wereldraad van Kerken te bevorderen. Onder auspiciën van de commissie werden een congres over het spreken van de kerk over politieke en maatschappelijke vraagstukken en twee studiedagen over culturele identiteit en het beleid ten aanzien van etnische minderheden georganiseerd.

In een door het BC georganiseerd leerhuis kwamen enkele structurelementen van het onderricht van de Torah, in samenhang met de feesten van het joodse en het christelijke jaar aan de orde. De bedoeling van het leerhuis is in eerste instantie zicht te krijgen op de bijbelse leefwereld en vandaaruit ook op de actualiteit van de bijbelse geschriften.

Publicaties die onder auspiciën van het BC in het cursusjaar 84-85 zijn verschenen, handelen o.a. over de volgende onderwerpen: onderwijs in de natuurwetenschappen en morele vorming; vrouw, religie en macht; godsbeelden in verschillende religieuze tradities.

wetenschappelijke congressen

- 10 t/m 11 september Symposium on Insulin Therapy (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Interne Geneeskunde)
- 15 september Consensusbijeenkomst Melanoom van de huid (Centraal Begeleidingsorgaan voor de Intercollegiale Toetsing (CBO), Nederlandse Vereniging voor Dermatologie en Venereologie, Nederlandse Vereniging voor Chirurgische Oncologie, Nederlandse Patholoog-Anatomen Vereniging)
- 21 t/m 22 september Najaarscongres Nederlandse Vereniging voor Paradontologie/Subfaculteit Tandheelkunde-Vrije Universiteit
- 5 oktober Congres Ongehoorde Woorden, Vrouwen en Literatuur in Afrika, Azië en Latijns-Amerika (NOVIB, Vrije Universiteit en Wereldvenster)
- 13 oktober Symposium De Tandheelkundige behandeling van de ouder wordende mens (Nederlandse Vereniging voor Prothetische Tandheelkunde/Subfaculteit Tandheelkunde-Vrije Universiteit)
- 20 oktober Symposium De plaats van de 3e generatie penicillines bij de behandeling van ziekenhuisinfecties (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Klinische Microbiologie)
- 1 november Symposium Van nieuw naar vernieuwing (Paedologisch Instituut-Vrije Universiteit)
- 2 november Symposium De oudere hartpatiënt (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Cardiologie)
- 14 t/m 16 november Themadagen Fysiotherapie en CARA (Nederlands Astmafonds)
- 23 november Symposium Trombocyten en Transfusiebeleid (Centraal Begeleidingsorgaan voor de Intercollegiale Toetsing (CBO), Nederlandse Vereniging voor Bloedtransfusie, Rode Kruis)

27 t/m 28 november	Vrijheid en bevrijding in de Menswetenschappen (4e Lustrum congres Centrale Interfaculteit)
28 november	Studiedag Vereniging voor Bestuurskunde
30 november	Congres Justitie Verslaggeving (Tijdschrift Proces en Criminologisch Instituut-Vrije Universiteit)
7 en 8 december	Congres Maatschappelijke Zorg - Maatschappelijke Opbouw (vakgroep Sociologie Vrije Universiteit/Katholieke Universiteit Nijmegen)
14 december	Congres Gelijk Geregeld (Werkgroep Rechtsbijstand in Vreemdelingenzaken)
17 december	Interfacultaire Stafdag Tandheelkunde
19 december	Studiedag Vinken zonder potlood (Vereniging van Accountancystudenten)
4 en 5 januari	Congres Calvinistische Wijsbegeerte (Centrum voor Reformatorische Wijsbegeerte)
25 februari	Symposium Onwijs Vredesonderwijs (Werkgroep Polemologie-Vrije Universiteit)
1 maart	Studiedag Ontwapening - Ontwikkeling (Werkgroep Polemologie-Vrije Universiteit)
1 maart	Symposium Euthanasie (Thijmgenootschap)
8 maart	Symposium Diagnostiek en Beleid bij pubers en adolescenten (Kinderpsychiatrisch Centrum De Tulpenburg)
14 maart	Symposium Automatisering in de Praktijk (Werkgroep BINGO/Faculteit der Economische Wetenschappen-Vrije Universiteit)
23 maart	Symposium Nederlands als 2e taal (Faculteit der Letteren-Vrije Universiteit)

- 26 t/m 28 maart Workshop Erwekking (Faculteit der Godgeleerdheid-Vrije Universiteit)
- 29 maart Symposium Gezondheidszorg achter de Komma (Katholieke Sociale Academie de Aemstelhorn/Stichting Sympoz)
- 1 t/m 2 april Studiedagen Research Institute of Oppressed Peoples
- 12 april Symposium Onderzoek Gehandicapten en Sport (Interfaculteit Lichamelijke Opvoeding-Vrije Universiteit)
- 12 t/m 13 april Conferentie Brits-Nederlandse Geografen (Geografisch en Planologisch Instituut-Vrije Universiteit)
- 15 t/m 19 april Second European Conference on Atomic and Molecular Physics (FOM-Institute for Atomic and Molecular Physics)
- 25 t/m 27 april European Society for Urological Oncology and Endocrinology (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Urologie)
- 8 mei Symposium Botstofwisseling - Vitamine-D (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Interne Geneeskunde)
- 13 mei Symposium Marokkaanse Vrouwen en Gezondheidszorg (vakgroep Culturele Antropologie/Sociologie der Niet-Westerse samenlevingen-Vrije Universiteit)
- 22 t/m 24 mei The future role of Neurosurgery (Academisch Ziekenhuis Vrije Universiteit/Neurochirurgie)
- 31 mei Biologisch Onderzoek als Levensvoorwaarde (Lustrumcongres Stichting BION)

4 juni	Congres over Beroepscode van de Politie (Commissie Binnenspiegel)
5 t/m 7 juni	Workshop Accounting and Culture (Economisch en Sociaal Instituut-Vrije Universiteit)
6 t/m 8 juni	European Conference of Turkish Women Migrants (H.T.K.B.)
11 juni	Media-manifestatie (Audio Visueel Centrum-Vrije Universiteit)
21 juni	Oost-West Symposium (Werkgroep Polemologie-Vrije Universiteit)
25 t/m 27 juni	International Conference on Prison Abolition (Faculteit der Rechtsgeleerdheid-Vrije Universiteit)
2 juli	European Nuclear Disarmament Convention (Stichting END Convention Amsterdam - Interkerkelijk Vredesberaad)

Congresbureau Vrije Universiteit
 Dienst Gebouwbeheer Hoofdgebouw
 De Boelelaan 1105
 1081 HV Amsterdam
 Tel. 020 - 5484656

aantallen studenten (peildatum 30-6-1985)

(incl. extraneï en toehoorders nieuwe stijl, excl. toehoorders)

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars</i>		<i>Totaal</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Godgeleerdheid	19	18	230	124
Rechtsgeleerdheid	285	224	1075	797
Geneeskunde	114	98	1265	775
Tandheelkunde	32	16	281	88
Informatica	87	12	242	30
Wiskunde	23	5	144	29
Natuurkunde	26	2	209	8
Scheikunde en Farmacochemie	40	16	276	60
Geologie	49	12	148	27
Biologie	41	31	374	171
M.O. Wisk. en Natuurwetenschappen	-	-	9	1
Griekse- en Latijnse taal en cultuur	5	-	36	28
Nederlands	21	37	138	215
Frans	3	34	33	173
Duits	4	7	47	65
Engels	21	59	101	173
Semitische talen	2	-	8	9
Fries	-	1	-	2
Geschiedenis	44	20	303	137
Kunstgeschiedenis/archeologie	15	41	75	168
Transport	831	633	4994	3080

en
 24
 27
 75
 38
 30
 29
 8
 50
 27
 71
 1
 28
 15
 73
 55
 73
 9
 2
 37
 58
 80

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars</i>		<i>Totaal</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Transport	831	633	4994	3080
Algemene Taalwetenschap	-	2	10	11
Algemene Literatuurwetenschap	1	3	6	12
Vrije Studierichting Letteren	1	2	8	14
M.O. Duits	-	-	-	1
Economische wetenschappen	261	47	1466	170
Sociologie	-	-	45	25
Niet-westerse Sociologie en Culturele Antropologie	39	48	148	157
Politicologie	71	22	303	78
Psychologie	53	90	329	429
Pedagogiek	21	43	114	350
Andragologie	-	-	23	32
Onderwijskunde	-	5	-	5
Wijsbegeerte	16	6	61	20
Natuurkundige Aardrijkskunde	17	2	90	8
Sociale Geografie	6	1	244	81
Actuariële wetenschappen en Econometrie	30	8	139	20
Lichamelijke Opvoeding	77	65	387	259
Totaal Generaal	1424	977	8367	4752

aantallen buitenlandse studenten

(peildatum 30-6-1985)

studiejaar 1984/1985	nationaliteit													Nuts- geschiedenis					
	Godgeleerdheid	Rechtsgelerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Taalwetensch.	Alg. Lit. Wetensch.	Klass. talen		Nederlands	Frans	Duits	Engels	Semitisch
België			2				1	1		1							1		1
Engeland		6	2		3		1	1		1				1			7		
Ierland			1														1		
B.R.D.	1	2	29	11				1		2				1	1	4			2
Zweden																	1		
Noorwegen			2					1					1						
Finland																			1
Oostenrijk		1	1																
Zwitserland																			
Frankrijk								1							8				
Spanje									1								1		
Portugal								1											
Italië		2	3																1
Polen																			
Roemenië																			
Tjechoslowakije		1																	
Griekenland					1								1						
Cyprus																			
D.D.R.				1															
Israël				2															
Turkije		1	2			1		1		1				1			1		
Syrië																			
Jordanië																			
Iran				1															
Afghanistan																			
Pakistan									1										
India				1	1					1							2		
China																			
Zuid Korea																			
Indonesië			32	7	1		1			1									
Vietnam																			
Australië				1															
Nw. Zeeland				1															1
Algerije															2				1

studiejaar 1984/1985	nationaliteit																	
	Godgeleerdheid	Rechtsgeleerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Taalwetensch.	Alg. Lit. Wetensch.	Klass. talen	Nederlands	Frans	Duits	Engels	Semitisch
Marokko		1													2			
Tunesië																		
Sierra Leone																		
Egypte			2														1	
Ethiopië																		
Mauritius																		
Zuid Afrika	5		1					1		1							1	
Zimbabwe																		
Tangajika				1														
Ghana					1													
U.S.A.	1		4		1		1			1							1	
Canada										1							1	
Brazilië																		
Chili																		
Peru																		
Suriname		11	17	4			1	1										
Ned. Antillen		1						1										
Uruguay			1							1								
Staatloos			3								1							
Totaal richting	7	26	104	28	8	1	7	9	2	11	1	-	2	2	14	4	18	-

7 Godgeleerdheid
26 Rechten
132 Geneeskunde

38 W&N

49 Letteren

aantallen examens en promoties

(examens-oude stijl; volgens computerlijst maart 1986)

	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Godgeleerdheid</i>			
Propaedeuse:	10	14	24
Kandidaats:	16	3	19
Doctoraal:	24	2	26
Promotie:	6	1	7
<i>Faculteit der Rechtsgeleerdheid</i>			
Kandidaats:	9	8	17
Doctoraal:			
Nederlands Recht	90	70	160
Notariële Studierichting	18	6	24
Vrije Studierichting	6	12	18
Promotie:	3	—	3
<i>Faculteit der Geneeskunde</i>			
Geneeskunde:			
doctoraal I	108	69	177
doctoraal II	128	71	199
vrije studierichting	2	—	2
arts	120	67	187
Promotie:	19	3	22
Tandheekunde:			
kandidaats	13	5	18
doctoraal I	13	3	16
doctoraal II	64	9	73
tandarts	—	—	63
Promotie:	4	—	4

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
--	--	---------------	----------------	---------------

Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen

Kandidaats:	Wiskunde	1	1	2
	Informatica	14	—	14
	Natuurkunde	2	—	2
	Natuurkunde N-1	6	—	6
	Scheikunde	3	—	3
	Scheikunde S-1	13	1	14
	Scheikunde S-2	3	3	6
	Scheikunde S-2'	1	—	1
	Scheikunde S-3	2	—	2
	Geologie	2	—	2
	Geologie G-3	3	1	4
	Biologie	10	3	13
	Biologie B-1	8	7	15
	Biologie B-3	—	1	1
	Biologie B-4	6	2	8
	Biologie B-5'	7	5	12
Doctoraal:	Wiskunde	22	3	25
	Informatica	3	1	4
	Natuurkunde	20	—	20
	Farmacochemie	2	—	2
	Scheikunde	42	13	55
	Geologie	20	4	24
	Biologie	51	23	74
Promotie:	Informatica	2	—	2
	Wiskunde	4	—	4
	Natuurkunde	7	—	7
	Scheikunde	8	—	8
	Geologie	3	—	3
	Biologie	5	3	8
M.O.-B:	Wiskunde	1	—	1
M.O.-B:	Natuurkunde	4	—	4
M.O.:	Biologie	2	1	3

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Letteren</i>				
Kandidaats:	Klassieke taal- en letterkunde	4	1	5
	Nederlandse taal- en letterkunde	7	14	21
	Franse taal- en letterkunde	3	21	24
	Duitse taal- en letterkunde	5	8	13
	Engelse taal- en letterkunde	8	13	21
	Semitische taal- en letterkunde	1	—	1
	Geschiedenis	24	13	37
	Kunstgeschiedenis	9	17	26
Doctoraal:	Algemene taalwetenschap	2	2	4
	Klassieke taal- en letterkunde	3	—	3
	Nederlandse taal- en letterkunde	14	19	33
	Franse taal- en letterkunde	7	23	30
	Duitse taal- en letterkunde	5	8	13
	Engelse taal- en letterkunde	6	13	19
	Geschiedenis	32	9	41
	Kunstgeschiedenis	3	7	10
	Algemene literatuurwetenschap	1	6	7
	Friese taal- en letterkunde	1	—	1
Promotie:	Klassieke taal- en letterkunde	1	—	1
	Nederlandse taal- en letterkunde	1	—	1
	Friese taal- en letterkunde	1	—	1

Faculteit der Economische Wetenschappen

Kandidaats:	24	1	25
Doctoraal:	131	8	139
Accountant:	22	—	22
Promotie:	5	—	5

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Sociale Wetenschappen</i>				
Kandidaats:	Politologie	2	—	2
	Psychologie	19	27	46
	Pedagogiek	5	15	20
	Andragologie	—	6	6
Doctoraal:	Westerse sociologie	10	6	16
	Niet-Westerse sociologie	5	4	9
	Culturele antropologie	9	7	16
	Politologie	21	7	28
	Psychologie	39	52	91
	Pedagogiek	19	69	88
	Andragologie	6	13	19
Promotie:	Psychologie	3	3	6
	Pedagogiek	1	2	3
	Sociologie	1	—	1
	Culturele antropologie	1	—	1
<i>Centrale Interfaculteit</i>				
Kandidaats:	Wijsbegeerte	3	—	3
Doctoraal:	Wijsbegeerte	5	2	7
Promotie:	Wijsbegeerte	3	—	3
<i>Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie</i>				
Kandidaats:	Natuurkundige aardrijkskunde	11	2	13
	Sociale geografie	6	1	7
Doctoraal:	Natuurkundige aardrijkskunde	10	1	11
	Sociale geografie	54	20	74
Promotie:	Sociale geografie	1	—	1

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie</i>				
Kandidaats:	Actuariële Wetenschappen	1	—	1
	Econometrie	7	1	8
Doctoraal:	Actuariële Wetenschappen	2	—	2
	Econometrie	13	1	14
<i>Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding</i>				
Kandidaats II:		6	4	10
Doctoraal:		32	17	49
Promotie:		1	—	1

aantallen examens

(examens-nieuwe stijl; volgens computerlijst maart 1986)

<i>Studierichting</i>	<i>propedeuse</i>			<i>doctoraal</i>		
	<i>man</i>	<i>vrouw</i>	<i>totaal</i>	<i>man</i>	<i>vrouw</i>	<i>totaal</i>
Rechtsgeleerdheid	188	144	332	1		1
Geneeskunde	111	92	203	43	25	68
Tandheelkunde	26	11	37	10	1	11
Informatica	51	10	61			
Wiskunde	12	2	14			
Natuurkunde	22	1	23			
Scheikunde	32	8	40			
Geologie	29	2	31			
Biologie	29	17	46			
Grieks en Latijn	2	1	3			
Nederlands	6	29	35			
Frans	4	24	28			
Duits	1	7	8			
Engels	5	27	32			
Semitisch	3	-	3			
Geschiedenis	19	16	35			
Kunstgeschiedenis	18	22	40			
Economie	227	39	266			
NWS/CA	13	19	32			
Politicologie	42	10	52			
Psychologie	31	56	87			
Opvoedkunde	5	29	34			
Wijsbegeerte	3	2	5			
Fys. geografie	5	2	7	1		1
Sociale geografie	4	4	8			
Act. & Econometrie	21	1	22			
Lichamelijke Opvoeding	83	67	150			
Totaal:	992	642	1634	55	26	81

geslaagde geëxamineerden

(afsluitende examens; examens-oude stijl)

De namen van de geslaagde geëxamineerden zijn overgenomen van de computerlijst van maart 1986. Op deze lijst is de letter ij vervangen door y.

* = cum laude.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID

Doctoraalexamen

J.F. Abma	E.D.J. Jacobs	P.B. van Reenen
A.J. v.d. Berg	F.W. Jimmink	E.R.V. Schuddebeurs
J.H. Binnema	K.D. v. Kampen	J.P. Strietman
D. Boersma	P.A. Kooiman	X. Sutarman
W.A. Boesak*	J.A. Koole	H.G. van Viegen
D.H. v. Bovenkamp*	D.T. v. Laan	Y. Viersen
L.C.P. Deventer	N.A. v.d. Leer	J. de Vries
W.H. v. Halsema	M.T. Montagne	B.C. van Wieren
	G.S. Oegema	I. de Zwart

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

Doctoraalexamen

N.T.M. v.d. Aart	W.C.T. v.d. Brink	A.M. Elzinga
E. Aartsma	L.A. v.d. Broeke	W.A.P.A.M. Endstra
M.E.A.C. Akkermans	J. Broers	A. Engelbracht
T.C.T.M. Andriessen	A.H. Brouwer	P.P.C. Ermers
R.P. Antonisse	M.I. Brouwer	A.M. van Galen
J.B. Backhuys	M.J. Bruins	J.G. Geerdes
J.J. Bade	C.J. Buurmans	L.M. Geerse
P.H. v.d. Berg	L.C. Byl	E.C. de Graaff
W.M.C. v.d. Berg	G.E. Caarls	D.F. Greive
M.L. Bezemer	C.A.B.M. Cramer	E. Groot
R.A. Biersma	M.E. Damave	H.P.C.M. van Haare Heymeyer
G.A. Biersteker	W.A.F. Damen	A. Hadfy Kovacs
H.A. Blessing	I.G. van Dee	A.P.M. Hamelers
M.L. Blokker	N. van Delden	J.J. van Hasselt
R.R. Boerman	E.G.M. Dierkes	R.H. Kaverkate
A.H. Boerstra	M.C. Doppert	C.E.M. Heeremans
C.A.P.L. Boosten	M.L. Doppert	G.J. Hermelink
F.W. Bootsma	R. Dovianus	A.C. Herweyer
P.L. Bos	J.P.W. Duys	M.A.J.M. v.d. Heyden
G. Bosch	C.H. van Dyk	N.F.C. Hoekstra
G.J. Bouman	H.F. Dykstra	P. Hoekstra
	R. van Ek	

M.M. Hoff
A.G.M. Hoogeveen
M.T. Hoogland
G. Huber
J.J.O. Huisman
M.L.F. van Iren
A.W. Jansonius
G. de Joncheere
M.G.J. de Jong
H.D.J. Jongen
E.D. de Jong
M.J.M. Joris
R. Kaag
A.H.G.A. Keder
E.J. Kinsbergen
R.E. de Klerk
E.K. Klyzing
A. Kopenaal
A.E. Koster
A. Kreule
R. Kruisdyk
C. Druisyk
W.E. de Lannoy
A.H. Lazeron
J.M. Lenards
M.J. van Ling
B.J.F. Lucier
I.M.E. Maitimo
S.R.C. Meyers
R.P. Meuleman
E.A. van Meurs
A.P. Meyboom
C.C. Meyer
J.W. Moors
J.A.M. Mul
A. Muller
N. Muntjewerff
A.M. Naber
G.M. Nagelhout
E. Noothout
A.J.M. Nyboer
M. Oostebaan

W. Ottema
E.A.M. Oud
W. den Oudsten
A.Q.R. Paymans
E.N. Persyn
J.C.J. Peters
R.F. Petronia
M.P. v.d. Plaats
A.K. Polhuis
J.J. Prins
H.A.P. Pynaker
S. Ramsundersingh
E.C. de Ranitz
K.P. Reinderts
W.F. Roelink
G. Roodenburg
H.G. van Rooyen
O.A.G. Rosenberg
M.D. de Ryk
S.A.P. v.d. Schaaf
J.M. Schattenberg
M.G. Scholte
M.A.P. Schouten
W. Schutte
W.M. van Schuylenburg
R.W. Sickman
J.J. Siereveld
S. Smit
E.C. Smits
P.H.W. Spoelstra
A. Stellingwerf
P.J.M. Steultjens
C. Stuurman
J.C.W. Terhaar
R.G.J.M. Tilli
K. Tysterman
A.W. Veerman
R.W. van Velze
F.J.M. v.d. Ven
W.J. Verhage
M.H.L. Verwiel
W.K. Vonk

E.A.J. v.d. Voort
M.E. de Vries
H.A.F. Wennink
A.L. Wiersma
R.P. Wilhelm
M. van Willigen
E.F. de Wit
R.H. Wormhoudt
M.G. Wouters
N.G. Zandee
C.T.P.M. Zandhuis
M.E. v.d. Zouw

*Doctoraalexamen
Notariaat*

M.E.A.C. Akkermans
R.S.J.M. Bakker
N. v.d Berg
G.A. Biersteker
L.C. Byl
T. van Dyk
R.M. Dom
R. Divianus
J.P.W. Duys
A. Engelbracht
L.J.A. Heijtel
E.J. Kinsbergen
M.G. Kroese
M.J. van Ling
R.P. Meuleman
J.A.M. Mul
M.C.J. Oliemans
J. Ooms
A.K. Polhuis
J.J. Prins
F.G.M. v.d. Valk
J.F.M. Verhagen
W.K. Vonk
M. van Willigen

Doctoraalexamen
Vrije Studierichting
W.M.C. v.d. Berg
M. de Boer
F.W. Bootsma*
E.C.M. Bouman
K.M. Breuker

S.J. Dotsch
P.J. Haafkens
A.H. Lazeron
J.W. Moors
M.D. de Ryk
S.A.P. v.d. Schaaf
L. Sloot

W.J. Verhage
F. de Vlaming
M. van Vliet
H.A.F. Wennink
J.J.C.M. Wirken
M.E. v.d. Zouw

FACULTEIT DER GENEESKUNDE

Artsexamen
L. Achthoven
H.P. America
M.P.A. Andriessen
J.W. Arendse
J.M.J. Adriaansz
G.J. van Asselt
P.V. Astro
J.M. Atjak
E. Bakker
W. Bakker
C.H. Bangma
W.J. Barends
D.Z. Baruch
B. Basset
A.T.F. Beekman
R.C. Beljaards
J.J. Beutler
J.W. Blom
P. Blom
G. Blyham
H. Boelhouwers
H.J. Boelhouwers
J.E. de Boer
F.E.H. Bohncke
M.J. Bommezyn
R. Boomstra
P.J. Borgdorff
P.C. Bossen
J.W. Boter
C.J.B.M. Botman

T.C.T.M. Bots
P.J.A. Bremer
J.W. Brethouwer
J.T.J. Brons
J. Bronsema
K.J. Brouwer*
H.N. Buitelaar
G.C. van Buuren
L.H. van Cleeff
H.J.T.M. Corstens
A. Derks
C.J. Deutekom
W.F. Dietz
R.L. Djawoto
B.J. Doedens
J. Doets
J. Dogger
M.M. Doll
B. Drukarch
M.B. Dubbelman
J.A.J.M. van Dun
Z.J. Eising
A.A. van Elburg
W.G.C. van Erp
G. van Essen
J.J. van Essen
P. Evers
B.D.P. Eyronnd
M.T. Feitsma
J.S.A. Fennema
H.P. Flens

E.C. de Gast
R.J.B.J. Gemke
P.H. Germs
A.M. van Ginneken
S. Gobardhan
L.C. Godkoop
K.S. Goei
K.S. Goei
G.J. Gort
P.M. Grannetia
L. Groeneveld
A.J. de Groot
C.E.M. de Groot
R.J. Hanhart
G.K. Hebly
R.G.M. Hesse
P.H. v.d. Heyden
T.A. Hissink Muller
W.C. de Hoop
C.H. Huissen
A.E. Jansen
B. Jansen
M.C. Janssen
J.D.M. Jaspers
K. de Jong
M. de Jong
Y.D. Jungen
F. Kamerling
Y.M. van Kasteren
C.J. Keizer
J.M.H. de Klerk

L.H.M. Kniest	R.F. Rol	G.M.A. Westermann
A.L.M. Kok	N.A.M. Ruigewaard	C.G. Westerveld
D.A. Konig	J.U. Rylaarsdam	H.M. Wiersema
M. Koper	I.C.G. Samuels	J.R. Wikler
A. Korving	H. Schenk	J.T. Wilschut
R. Krams	J.M. Schuurmann	V. Wurpel
M.J. Krans	J.M. Schuurmann	K.B. Yap
O.J.G. Kronig	G.M. van Selm	Y.N. Yap
H.D.W.B. Kuitert	C.M. Seitses	G. Zeisseink
T. Kwast	H.O. Sigling	A. Zwemmer
R.W. Langhout	W.P.T. Simons	J.R. Zyp
W.R. Lans	G.W. Sjiariel	
A.M. van Leeuwen	A.J. Sjouke	<i>Vrije Studierichting</i>
G.L.F. van Leeuwen	W.J. Slort	H. Kruihof
J.H.Y. Liem	J.A.C.M. Smit	J.N.D. de Neeling
R.J. Lieverse	R.C.F. Smits	
F.H.H. Linn	R.W.O. Stout	
M.G. Logemann	A.R.J. Stumpel	<i>Tandartsexamen</i>
A.Y.N. van Meeteren	J.M. Swartjes	B.I. Albrecht
V.O. Meier	P.G. Sybrandy	W. Baas
M.T.M. Melis	T.B. Tan	P.J. Bartelse
R. Meyer	J.M.W. Trommel	J.M. Bet
N.G.M. Molen	R.A. Tupker	R. Beukinga
W.G. Mulder	D.T. Ubbink	R. van den Bold
G.H.G. Neuteboom	E.G. Vas	W.F.R. Boosfeld
C.M.J. van Nieuwkerk*	A.C. van der Veen	P.Q. Brackman
R.B. Noordveld	A.C.R. van der Veen	H.A. van den Brink
D.A. van den Noort	A.J. van der Veer	P.A.W.F. van Buren
A.W.J. Omtzigt	F.A.M. Verhage	A. Cohen
W.R. van Oostendorp	J.W.A. Verheul	W. Damen
M.S.D. van Overbeeke	M.B. Verkerke	M. Donkersloot
S.I.B.M. Paalman	L.A.A. Viruly	A.P. van den Dorpel
J.W. Persson	S. Visser	R.H.J. Eysink Smeets
F.J.H.J. van der Poel	J.H.A.M. de Vree	T. Giltay
M.J.E. Polak	H. de Vries	F.J.M. Goossens
K. Postema	H. de Vries	A.P. Goudberg
T.J. Postma	A.J. Vuyk	R. Groot
M. Reitsma	P.A. Waagmeester	E. van Ham
J. Reuling	H. Waanders	R.M. Heemskerk
E. Rietveld	C. Wattel	P.A. Heemstra
A.J. Rodenburg	T. Wesenick	W. van der Heyden
J.M. van Roessel	A.K. Westendorp	

L.S. Jonkers
A.J.G. Kaandorp
E. Ket
H.G.C.J. Khouw
P.R. Kolodziej
R. van Koolbergen
E.F.J. Koops
A.W. Kootwyk
H.R. Kraaij
E.R. Kruisselbrink
S.S.N. Lie
G.I. Liem
R.M. Mager
T. Mooy

W.B. Mulder
T. Oei
J.J.M. Oomen
W.G. Ooms
A.P. Passchier
R. Plasman
A.J.M. Pompen
C.A.M. Ros
M.M.B. Sibbing
P.W. van Splunter
J.C. van Steenbergen
D. Stolk
S.P. Tan
R.M.V. Teixeira

E.T. Tervoort
G.T. The
M.M. Vasmel
C.A.T. Veerman
A.M.F. Veling
M.J. Verbruggen
M.J.D. Vlaanderen
A.J. Vlasblom
W.E. Vriesman
K.L. Weerheym
A. van Wezel
F.W.N. Zethof

FACULTEIT DER WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

Informatica

F.P.M. Dignum
M.T. Jacques*
F.H. Schippers
M. Waage

Doctoraalexamen

Wiskunde

E.H. Baalbergen
F.J.M. Beentjes
J. Boom
W.J. Boonstra
G.C.N. Buskermolen
F.P.M. Dignum
G.D. Esmeijer*
F.H.M. van Haarlem
H.C. Hooijschuur
J.H. Huntelaar
M.T. Jacques*
J.W. Koelewyn
L. Koerts
M. Kuyper*
G.R. Overboom

R. van Renesse
R.G.M. Roelofsma
J.N.M. Schermer
F.H. Schippers
H.J. Schouten
E.R. Stolp*
T.W. v.d. Storm
S.J. van Veen
M. Waage
H.J. Woerdeman

Doctoraalexamen

Natuurkunde

H. van Amerongen
K.L. Bekker
J.E. Bos
H.M.J. Bruyns
R. Ent
J.A. de Geus
A. Hogenbirk*
A.P. Kostelyk
M.E. Kuil
A.D. Kuypers
J.J. van Loon

F.C.M. v.d. Meijs
P.M.A. Mosseveld
H.J. Prast
P.S. Ruiten
A.M.J. Schakel
P.A. Veenhuizen
K.J. Visscher
H. Wijnen
G. de Wit

Doctoraalexamen

Farmacochemie

C.M.C. Bank
R. Boer Rookhuizen

Doctoraalexamen

Scheikunde

J.B.S. Barnhoorn
J. Blom
H.J.R. de Boer
J.H. van Bommel
T.C. Bootsman
H.J. ten Brink
M.A. Buyse
L.H.P. Caro

L.H.P. Caro
J.N.M. Commandeur
R.P.H.M. Draper
M. Engelsma
C.J. van Garderen
J.J. v.d. Heuvel
J.T.M. Hillebrand
B. Hoebee
M.M. de Hoog
R.H. Huizenga
J.D. Jansen
A.P. de Jong
J.C. Klamer
G.C.M. Koomen
P.R. Kootstra
G.B.M. Kostermans*
P.A. Kraakman
G.E. Krenn
M.J. Krielaart*
E.D. Kroese
H.W. Laterveer
M. Linnekamp
M.R. Linschoten*
M.J.H. Linssen
A.C. Loman
J. v.d. Louw*
M.E.E. Luderus
P.R. Markies
H.J.P. Marvin
M.L. Modderman
W. Musters*
C. Niele
J. Oliemans*
R. v.d. Oost
M.A.J. van Opstal
F.A.M. Redegeld
R.J. Reedyk
D.J. Roovers
C. de Ruiter
E.M. Rynierse
C. Slappendel
M. Smit*

P.W. Smit
A.H. Sypkes
J. Tacoma
C.J.J. Tool
D.M.J. Veenstra
E.G. v.d. Velde

Doctoraalexamen

Geologie
S.G. Bal
H.E. Beekman
W. Bleeker
K.A. Blom
H.R. Bohlmeijer
J. Bruins
J.M. Buitenkamp
J.M. Dix
T. van Ellen
A.J.M. van Eyden
M.M.A. Groen
R.A.G. de Haas
A.M. v.d. Kerkhof
G.H. v.d. Kolff
E.J. Kruyswyk
L.W. Kuilman
J.A.W.M. van Loon
L.J. van Marle
H. Masurel
A.J. Nederbragt
A.W.A. Oosterbaan
P. Vuyk
H.E. Wever
D. Wimmers

Doctoraalexamen

Biologie
M.F.J. Alderlieste
L.A.C. van Asselt
A.L. Beekman
J. Bloemhof*
J. Bogerd
A.M.H. Boots*

H.J. Bos
J.J. Brinkman
W.F. Buurmeyer*
P.T. Bywaard
M.J.A. de Cleen
R.A. Cremer
J. Dekker*
M.J. Doornhof
J. van Dyk
G.J. Endedyk
H.E. Erich
M. Eygenraam
C. Glas
H. van Haaster
M.A. Haring*
W. van Hartingsveldt*
M.A.E. v.d. Heyden
D.S.P. v.d. Hoeven
H.P. Hofs
E.J. Hotting*
L.P.A. van Houte
A.C.M. Jansen
C.E. Jansen
M.P.M. Janssen
P. de Keyzer
H.G. Klein Ikkink
M. Koerselman
F. Koppenaar
J. Kuipers
J. Kuipers
J.R.M. Kuyt
P.E.J. Laan
A.H. v.d. Leest
K.W. Li
J.C. v.d. List
S. Luirink*
P.J. v.d. Meer
A.M.M. Miltenburg
G.J. Mos
M. van Noort
F. Nottrot
F.J.M. Offerjans

J.W. van Oostveen
M. Otter*
G.R. van Overbeeke
J.G. Pouw
G.F. Rimmelzwaan
J.J. Roosenstein
E. de Ruiters
F.J. van Schooten
M.S. Seekles
J.M. Stap
R.G. Stomphorst
C.F. Tebra
C.P. Tensen

J.P.J.J. Theeuwen
A.W. Uyldert
C.E.M. Vader*
A.C.T.A. Van Haelst
E.M. Veenendaal
A.A. te Velde
J.M. van Velzen
P. Visser
D.N. van Wel
J. van Wensen
A. van Winkoop
A. Ykema*
J.G.A. van Zoest

M.O.-B Wiskunde
M.X. Kroese

M.O.-B Natuurkunde
R.A. Haseth
D.J. Huisman
J.A.M. Kragtwyk
J.A.M. Mul

M.O.-Biologie
P.T. Bywaard
L. Kanhai
L.J. Pruyt

FACULTEIT DER LETTEREN

Doctoraalexamen
Algemene
Taalwetenschap
C.J. Aben
R.H. Baayen*
M.M.M. Breed
J. Buitenhuis

Doctoraalexamen
Klassieke Talen
G.C.M. v.d. Brink
F.L. Diel
G.J.H.G. Partouns

Doctoraalexamen
Nederlands
A.G.T. van Aert
G.H. van Asperen
S.D. Bierling
E. van Broekhuizen
W. Diepeveen
F.J.M. Dykman
J.M. Focke
M.C. Glaser

E.S.C. ten Hart
N. Helsloot
O.M. Jukema
H.M. Kas
D.C. Kooreman
M.M. Koster
A.M. Kroon
J.J. Kuilboer
H.N.M.M. Lindzen*
W.H. van Meegen
R.A. Naborn
P.A. Noorda
J. Nyhof
W.A.J. Overboom
J.A. Pardoën
P.J. Radstake
A.M. van Schevicoven
H.R.J. v.d. Veen
E.M. Verkuyl
P.M.M. Vertriest
J. Visser
N. Visser
J.C. Wierda
M.J. van Wouw
A.J.J.G. Zylma

Doctoraalexamen
Frans
M.J.M. Alsemgeest
I.J. Boon
A.B. Boverhoff
R.N.A. v.d. Broek
C.A. van Broekhoven
B.M. ten Bruggencate
E.J.M. la Croix
A.H. van Delden
N.C. Dik
P.W.I.M. van Dongen
G.H. van Geffen
I.M. Groothedde
P.M. Holzapfel
C.M.J. Janssen
J. Kabel
I. van Melle
C. Meuleman
A.Z. Oosterbeek
A.K. Ouled Gammoudy
J.C.M. Pietersen
J.J.C. v.d. Poel
E. Reymers*
E.J. aan het Rot

J.L. Sekac
M.C.A. Spiekerman
M.E.A. Stegers
M.J.E. van Tooren
E.F. Valstger
L.W. Westendorp
J.M.A. Westerbeek
van Eerte

Doctoraalexamen

Duits

A.E. de Bart
N.C. Bouman
I.B.T. van Groningen
J.B. Haertig
H.R. Hovius
M.N.I. Janssen
A. Knepper
E.H.M. Matthys
J.M. Nylant
E.J. Romkes
R.B.J. Siebum
G.A. Visser
E.S. Wouter

Doctoraalexamen

Engels

G.M. van Altena
E.J. Bisschop
D. v.d. Breevaart
R.J. de Bruine
J.C.M. Egberts
H.G. de Groot
J. Kaat
S.E. Lemstra
E.H. Lenderink
C.A.P. Liefing
M.F.A. van Mourik
R.C. Padmos
A.G. Popma*

P.G. Schaap
C. Tinke
R.J. Vasmel
L. Verbrugge
Y.B. Waterdrinker
R.A.L. Willemsen

Doctoraalexamen

Geschiedenis

H.J. Blom
M.C.A.M. Bogaarts
P.E. Braaksma
D. Bruinzeel
E.A.J. Corbeek
N.W. Dros
F.A.H.J.M. van Esch
J. van Gelder
A.W.Y. Heydemann
J. Hoffenaar
G.K. Hoogstraten
K. ten Hove
G.B. Hurenkamp
J.B. de Jong
A.S. de Jonge
E. Kanon
C.A.H. Keemink
A. Keppel
J. Kok*
J. Koster*
J.C. Lammers
T.J.J. van Langen
L. v.d. Ley
R. van Lunteren
J.C.M. v.d. Meer
H. Pruiksma
C. van Renselaar
P. Rhebergen
M.J. van Riemsdyk
R.A. v.d. Sanden
R.P. Schoen
R.M.A. Slierings

J. Sonneveld
L.R. Sprey
P.W. v.d. Steen
M. van Til
J.H. van Veen
J.P. Vermeule
H.H. de Werk
R. Zimmer

Doctoraalexamen

*Kunstgeschiedenis
en Archeologie*

R. Draayer
J. Faber
A.S. Fris
A.C.T. Groot
A.R. Hagen
A.M.A. Hogervorst
R. Molegraaf
J. Olyslager
A. v.d. Stoel
K.G. v.d. Wolf

Doctoraalexamen

Algemene

Literatuurwetenschap
M.A.B.G. de Gruyter*
M.J. ten Holte
C.M. Kersten
I.H.R. Pissowotzki
J. Raap
G.J. Steen*
A.W.J. van Westen

Doctoraalexamen

M.O.-B Duits

J.A. van der Meer

FACULTEIT DER ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

<i>Doctoraal examen</i>	W.C.M. Groenhuysen	M.J.H. v.d. Lubbe
R.D. Achaibersing	P. Groothuis	J. Luursema
Y.F. Althuis	R.F.J. Guillaume	H.P. v.d. Meer
H.E.V. van Baalen	J. Hamel	P.F. Merat
E.R. Bastiaans	D. Harting	H.P.M. Merkus
E. van Beek	W.H.F. Hassoldt	A. van Mourik
W. de Beer	J.M.A. Hendriks	T.H. Mulder
C.A. van Bergeyk	B. van Heusden	H. Nagasari
F.S. Bisschop	M.J. Hilders	J.C. de Neef
A. Blom	C. Hilhorst	J.G. van Niel
F. de Boer	W.R.J.L. van 't Hof	A.C. Nieman
H.H.H. Boerebach	H.G.A.M. Hogervorst	G.R.E. Noteboom
G. Boonzaayer	A. de Hoogd	M.W.J. Ooteman
T.C.E. Boringa	E.H. Hoogenstryd	H.A. Otten
E.W. v.d. Born	P.M. Hoogerwerf	J.L.G. Out
E.P. Boter	J.H. Hoogteyling	J.M. Paap
H. Brokkelkamp	Y.C. de Hoop	A.H. Perrels
K. Bron	J.F.M. Hoorneman	I.C. Pessy
J. Bultena	A.E. v.d. Horst	E. Piersma
P.A.A. Byman	R.C. van Houten	N.M. Pietersz
H.T.M. Clemens	H.W. Hyink	D.R. Priebee
R. Colle	W.F. Ingwersen	H.A.I. Prins
S.M. Cuperus	M. de Jong	R. Ram
D.V. Dare	H. Kalf	S. Reeskamp
M. Dees	A.F. Kemmeren	P.F. Reyns
F.B. Dirks	J.J.M. Klemann	H.F.J. Rientjes
J. van Driel	G.B. Kleyn	E.H. Robles
R.J.J. Dudink	R. Klunder	G.M. ROelofsma
J.P. Duijvestijn	W.J.F. van Koldenhoven	A.J.M. Roozen
J.H. Duker	J.M. Koning	G. Ryk*
H.J. Dys	B.F. Koops	N.A. Schoenmaker
P.J.M. Erkamp	J.A. v.d. Kooy	M.T.L. Schopman
M.A. van Erven	J.M.F. Koper	E. Schreur
F. Evers	E.R. Koster*	J.M. Schreurs
H.G.A. Frankfort	G. Kwakernaak	R.G. Schuitemaker
C.G. Frowyn	M.A. Langman	W.W. Schut
O.J. van Gerwen	G.J. Lankhorst	L.P.M. Smeele
F. Giesbers	N. van Leeuwen	J.L. Spaan
E.T. Go	H.J.J. Levie	Y. Starreveld
I.L.M. de Grefte	J.W.H. v.d. Linden	A.P.P. Stribos

A. Swart
 M. Tak
 P.F. Thiele
 P.R. Tiebout
 S.A. Tiersma
 C.H. van Tilburg
 V.S. Tiller
 A.W. Tjandrawinata
 M. Uyttenboogaard
 A. Veerman
 J.A.M. Vendrig
 A. Voskamp
 B. Wagmeister
 E.A. Wahab
 D. Weiss

M.C. Westerhof
 A.H.M. v.d. Wielen
 P.A. Wind
 C.W. Wolfswinkel
 G.J. Wunderink

*Economisch
 Accountantsexamen*
 H. Arendse
 A.A.A.M. Besselink
 A. Brons
 A.T.J. Buffing
 E. Droste
 L.W. van Duyn
 J.A. van Eijk

L.A.P. van Grasstek
 J. v.d. Hilst
 A.J. v.d. Kerk
 C. Kort
 A.C.G. Offereins
 H.A. Pool
 C.J. Reemst
 R.W. van Riemsdyk
 P.M. van Rossum
 P.F. Rynja
 R. van Sluis
 J.T. van Tyn
 H. Vis
 F.J. Weenink
 P.M.G. v.d. Weyden

FACULTEIT DER SOCIALE WETENSCHAPPEN

*Doctoraalexamen
 Westerse Sociologie*
 H.C. Berghoef
 E.P. Bezemer
 W.F.G. Crezee
 G. Drost
 M.W. Grotenhuis
 N.M. Heerschap
 M.F.A.J. v.d. Heyden
 P.H.J.M. Hilhorst
 P.G. Hoving
 A.F.B. Ronner
 G.B. Schoonderwoerd
 C.M. Slykerman
 M.C.M. Turkenburg
 A.C. Veldhuizen
 C.M.R. Verkoeyen
 M. de Vries

*Doctoraalexamen
 Niet-Westerse Sociologie*
 O.H. Brakke
 Y.E.M. Es

J. ten Hove
 R.A. Hymans
 W. de Leeuw*
 A.L.K.H. Liem
 R.H.J.C.M. Scheerman
 H.A.J.M. Vrancken
 W.G.M. de Wit

*Doctoraalexamen
 Culturele Antropologie*
 L.M. Bolle
 H.P. Buvollen
 S.B.H. Feenstra
 B.S. Guerrero Jimenez*
 F.H. Kamphuis
 F.H. Kamsteeg
 G.R.F. Keuter
 Y. Kok
 S.A.M. Maasdyk
 S.P.M. Meyknecht
 E.B. Perez Rodriguez
 C.L.N. Schilder*
 I.M.J. Snel

M. Vlaming
 W.G.M. de Wit
 E.A.E. Witte

*Doctoraalexamen
 Politicologie*
 C. Arends
 M.J. Boereboom
 J.T. Busstra
 L.J. Cnossen
 W. van Ditmars
 D.C.J. van Driel
 J.H. Eigeman
 J.H. Faasse
 S.C. Gyzel
 W.E.J. Hamberg
 K.J. Hoeksema
 E.W. v.d. Hoeven
 M. Jonk
 J.M. Lanser
 J.J.M. Loerakker
 J.M. v.d. Meulen
 D. Meyer

H.M.T.M. Miltenburg
G.C. van Rangelrooy
A.E.M.W. Renssen
J.J.W.M. den Ronden
G. Roseboom
A.T.P. Rutten
I.I. Seelemaan
K. van Urk
J.P. v.d. Veen
E.J. Vuyk
H. Zwart

*Doctoraalexamen
Psychologie*

J.L. Abercrombie
C.A. Andriessen
W.M. Bakker
J.T. Barneveld
C. van Beek
C. Beerhorst
J.P. Bezemer
R.J. Bokenmann
M.P. Born*
M. el Boushy*
M.J.J. Brandt
H.L.T. Cuypers
R.W. Dekkers
F.L. Dembinski
C.D. Doorn
P.A. Dykstra
C.E. Euwe
K.H. van Eyk
M.M.C. Fabius
P.G. Frets
O. de Gast
M. de Gee
S.W.D. Glaude
E.J.J. de Graaf
E.C.M. v.d. Graaf
H. Grypma
T.A. Hagen
M.A. van Helsdingen

T.F.M. Hovels
D.C. Issidorides
J.D. Jagers
A. Janssen
H. de Jonge
K. Jonker
H. Kaufmann
J.F.L.M. van Kemenade
B. Koning
C.G. Koppenol
E. Krol
J.E.P. Kruikemeier
M.A. Krynen
F.R.E. Lekanne
Gezegd Depre
J.T. Ling
A. Linstra
C.M. v.d. Meer
M.H.M. Messelink
A. v.d. Meulen
W. Moeliker
C.M. de Mol
M.J.M. Mollee
H.H. Moller
M. Mulder
R.T. Nieuwboer
A.J. Odyk
D. Oegema
R.L. Olie
I.H. Orobio de Castro
Y.M. v.d. Pas*
S. Piersma
C.J. du Pon
A.M.C. Raat
L.A. Reuser
J.J. Robinson
K.B.C. v.d. Schaar
M.H.P.A. Schenkelaars
B.R. Schoemaker
R. Schuitemaker
R.A. Smit
M.E.E. Steeman

C.H.M. Steenbrink
J.W. Steenmeyer
A.A.M. Straatman
J. Sturris
L.M. Suy
B.C. Theune
J.M. van Vaalen
A.M. Vink
H.A.M. Visschedyk
A. Vlaander
B.H. Vosveld
B.R.M. van Wees
B.M.A. Weimar
A.C.G. Welsink
P.M. Westenberg
G.C. van Wettum
F. Wiersma
H.B. Witteman
T. Ytsma
H.A.M. Zalmstra
R.E. van Zonneveld

*Doctoraalexamen
Opvoedkunde*

C.D.M. van Bavel
S.E. Beem
E.J.L.G. Beernink
J.H. Bekkers
M.A. Berger
Y. de Boer
A. Branderhorst
V.M. Bruggeling
M.W.M. Budde
E.W.H. Buys
J.P.S. Byleveld
C.F. Dekker
T.J. Dibbits
J.C.M.L. Didde
A.M. Dondorp
L.H.M. van Eggelen
M.E. Epema
M.J.G. Ettés

L. Eylander
E.E. de Gelder
M.L. Gerrits
F.M.R. van Goor
E.J.T. Govers
J.C. Groenendijk
C.M. van Hal
L.R.J. Hanenburg
Y.G.M. van Harten
P.C. Haspels
D.M. Hengeveld
M.C.H. Hoeffnagel
M. Honing
H.F. Jansen
J.J. Jasper
W.J.M. Jong Kind
J.W. v.d. Kerk
A.M.W. Kienhuis
H.A. ten Klooster
R. Knust Graichen
A.J.J. Konyon
S. Kramer
J.A.T. Kunst
I.H.M. van Laere
I.H.I. Liem
A.J.M. Maas
J.G. Manshandenh
D.J.M. Mathysen
M.A.E. Matser
F.G. van Midde
G. Monsma

J.H. Mostert
A.J. Muntjewerff
E.A. Okma
A.S. Oosterhoff
K.J. Polder
J. Post
C.M.H. Pynaker
W.G.M. Rupert
F.J.J. van Ryn
M.J.B. Scheen
A.Y. Schipper
Z.U. Sheik Joesoef
W.M. Sieben
I. Slavenburg
J. Snyders
A. Speelman
A.M.C. Stultiens
J.V. van Tellingen
G. Uiterloo
C.G.A.M. Verbeek
L.J. Verhaar
J. Verhoeff
M.W. Verschuuren
L.A. Versluis
P.G.W.M. de Vet
P.E. v.d. Vliet
G.G. Vogel
E.W. Weidner
I.A. Westerterp
G.J. Westerveld
H.A.M. v.d. Wielen

G. Wielenga
O.M.C. de Wit
A.C. Wolterbeek
D. Woudhuysen
N. Zwemmer
J. Zwikker
C. van Zwol

Doctoraalexamen

Andragogiek
D. Bosselaar
L. Geerink
E.A.M. Gerits
H.P. Griffioen
E. Jansen
F.A.S. Keepers
E.M. Molenaar
J.H. Mud
A.L. Mulder
J. Onvlee
Y.E. Pattiasina
M.A.G. van Putten
Y.M. Ris
H. Schaap
B.J. Slot
R.W.F. Stevens
D.C. Theuvenet
M.E.C. Top
C.B. v.d. Werff

CENTRALE INTERFACULTEIT

Doctoraalexamen
Wijsbegeerte
G.M. Beunk

P.J. Flikweert
H.J. Haenen
J.P. van Hulst

M. Maes
H.P. Slager
J. Verhoeven

INTERFACULTEIT DER AARDRIJKSKUNDE EN PREHISTORIE

Doctoraalexamen

Fysische Geografie

R. Alewijn
R.J. Baas
P.S. van Diepen
F.A. de Haan
R.H.T. Habraken
H.K. Hettling
R.H. Passchier
M.J. Rijkers
A.C. Teunissen
P.J. Thomas
W. Visser

F.A.M. van Dooren

H. Duinkerken

D.J. van Dyk

J.A. Frenz

G. Gaspersz

J.J. de Haas

M.M.W. de Heer

T.J. Hoogland

A.G.M. Horrevorts

A.B. Hubach

H.E. Huynink*

M. Jansen

M.J.H.J. Kieboom

G.J. Knigge

N.M.M. Kocken

P.J.A. Koenders

W.A.M. Kok

J.J. Kolpa

E.A. v.d. Kooy

K. Kruijer

E.C.M. Kuipers

C.H.M. Langeveld

M. Leentvaar

E.G. Lenselink

E.F.S.G. Meuwissen

J. Moerman

D. Muller

A.C.J.M. Olsthoorn

C. de Pagter

A.A.B.M. Paulussen

B.J. Pons

P.P.M. Scheerman

A.E.M. Scholten

I.M.C. Schouten

J.L. Sehlmeier

N. Smidt

J.L. Smit

P.A.J.H. Stienen

S.J. Stoffers

J.H.M. Swarte

J.B.G. de Timmerman

J.C. Toth

M.M.H.H. Vanderbroeck

D.P. v.d. Veen

D. Verboom

M.A. Verheye

O. Verheyen

T.C. Verhoef

A.L. Vernooy

M. Vethaak

M.H. Vink

J.K.C. Vries

A.R. de Vries

C. de Vry

C.A. Wester

R.E. Wilschut

J.M. Woudenberg

H. van Zanten

W.J.M. Zeestraten

C.A.M. Zuidervaart

Doctoraalexamen

Sociale Geografie

C.M. Attema
A.S.M. de Baar
J.F. Baartmans
M.J. Bischot
O. Boersma
P. Boterman
E.J.M. Breedveld
J.A. Bremmers
M.A.H. Brinks
H. Brouwer
C.D. Bure
E.W. Cornelisse
A. Dekker
N. Dieleman

INTERFACULTEIT DER ACTUARIËLE WETENSCHAPPEN EN ECONOMETRIE

Doctoraalexamen

Actuariële

Wetenschappen

E.F. v.d. Ende
J.T. Huisman

Doctoraalexamen

Econometrie

A.L.N. v.d. Berg
L.W. Bil
E. Hinloopen

M. Holling

R.D. Huigen

A.A. Jaarsma

Y. Jurriens

J.T.C. Kool

M.W.G. Kroese
J.G. Leibrandt

J. Muizelaar
P. Nientker

J.A. ten Rouwelaar
E.J. van Wincoop*

INTERFACULTEIT DER LICHAMELIJKE OPVOEDING

Doctoraalexamen

J.A.M.J. Bartels
L.A.M.G. Becker
P.J. Beek*
J.P. v.d. Berg
P.G.M. Ceelen
N.J. Delleman
F.J.R. Delnoij
A. Donkers
J.M.C. Dorst
H.H. Emmen
R.E.A. van Emmerik*
H.J.M. Engels
K. Faber
A.M.H.P. Giesbergen
N. van Groeningen
P.M.W. Haanen

F.C.T. v.d. Helm
R.A.D. Jeursen
C.M. van Keulen
K.J.M. Kraak
K.S. Lamur
F.J. Lefeber
J.J. v.d. Linden
A.G.M. Lissone
M. Mackay
J.E.M. Mooren
R.O. Moree
L.J. Mouton
D.M.A. Nielander
H.J. van Overbeek
P. Plantinga
K.C.J. de Ridder
M.E. Roebroek

D. Schinkelshoek*
H. Schutte
W.J.L. Sellink
R.E. Smitdt
H.J. Torsius
H.M. Toussaint*
P.J.L. Valk*
J. Veldhuizen
E.V.J. Vernimmen
M.A. Vos
T.M. de Vries
R.C. Wagenaar
L.G. Wesseling
F. Winkelman
E. de Winter
P.A. Wouters

geslaagde geëxamineerden

(afsluitende examens eerste fase; examens-nieuwe stijl)

De namen van de geslaagde geëxamineerden zijn overgenomen van de computerlijst van maart 1986. Op deze lijst is de letter ij vervangen door y.

* = cum laude.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

Doctoraalexamen

J.F.A.M. Klaver

FACULTEIT DER GENEESKUNDE

Doctoraalexamen

P.H.O. Anton

A. Beishuizen

A.A.M. v.d. Berg

A.M.C. v.d. Berg

M. v.d. Bold

E.M.A. Bruggink

J.S. Burgers*

R. Derksen

P.J. van Diest

J.H. Doeland

R. van Doorn

B. Doornbosch

M.L. Drent

E.A.M. Droog

A.J.M. v.d. Eertwegh

G. Faber

J.C. Fleege

K. Folkertsma

E. Folmo

R.M. Foppen

K.N. Gaarenstroom

J. de Graaf

M.G. Groenendyk

M.R. de Groot

M.M.N. Hadisaputro

M.P.H.M. Hamers

J.G.A. Hartvelt

M.R. ten Have

D.H. v.d. Heide

G. Heinen

J.C. Hoek

G.R.M. van Hoof

H.E. v.d. Horst

F.G. van Huis

B.J.C.M. Hummelink

M.T.M. Jansen

C.E. de Jong

M.H. de Jong

J.W. Jukema*

A.M. Kamper

G.J.L. Kaspers

A.L.M. Kiel

M. Klugger

P.H. Koedijk*

M.J. Kwikkel

A. v.d. Linde

C.G. Olthof

C.G.M. Onnouw

S.M. Oosterhout

A.J.M. Papot

C.A.M. Pel

J.M. Pol

J.O. Praag

M.J. Rotteveel

A.W.E. Rynsburger

H.J.M. Schilder

J.W. Schmitz

P.I.M. Schoemaker

H.G. Schoonhoff

P.P. Semeyn

G.W. Sloof

M.C.M. Snoek*

A.C.J. Vester

E.H. Voetman

M.I. van Volvelde

O.E. Weima

G.H. Wiechers

M. Woudstra

SUBFACULTEIT DER TANDHEELKUNDE

Doctoraalexamen

E.P. van Alphen

R.W.C.M. Blom

R.Y. Byl

M. Geurts

M.J.W. Heydra

S.Y. Hoo
R.E.G. Jonkman

J. Plooy
R.P.S. The

E.J. van Valen
F.J.J. van Velzen

INTERFACULTEIT DER AARDRIJKSKUNDE EN PREHISTORIE

Doctoraalexamen
Fysische Geografie
T.V.J. Gemke

gepromoveerden

GODGELEERDHEID

14- 9-84 Mw. M. Bons-Storm	Kritisch bezig zijn met pastoraat
5-10-84 J.G. Schaap	Samen leren en leven en geloven
15-11-84 N. Schelhaas	De politieke theologie van Helmut Gollwitzer van Luther tot Marx
16-11-84 J. Vree	De Groninger godgeleerden
14-12-84 L. van der Burg	Over het stimuleren van morele en religieuze ontwikkelingen bij twaalf- tot zeventienjarigen in het onderwijs
22- 3-85 C. van der Kooi
(cum laude)	De denkweg van de jonge Karl Barth
3- 5-85 J.A. Montsma	De exterritoriale openbaring

RECHTSGELEERDHEID

20- 9-84 J.J.R. Polman	Temporele werkingen van wetten
31- 5-85 P. Rodenburg	Misbruik van bevoegdheid
28- 6-85 H.A. Demeersseman	De autonomie van het materiële strafrecht

GENEESKUNDE

7- 9-84 G.J. Gerritsen	Computed tomography and laryngeal cancer
7- 9-84 Mw. J.P. Schermers	Ectopic Pregnancy
26- 9-84 D.H. Joziase	Studies on sialyltransferases from human placenta and bovine colostrum
5-10-84 A.A. van Lambalgen	Canine endotoxin shock: a cardiovascular and metabolic study

10-10-84 W. Bronsveld	Glucose-insulin-potassium in endotoxic shock
12-10-84 P.A. Nieuwmeyer	Polyneuropatische aspecten van de verlamming van Bell
24-10-84 Mw. E.H.A. Poll	Fanconi Anaemia: sensitivity of its cells to DNA - crosslinking agents
2-11-84 G.J.J. Teule	Noninvasive detection of intravascular pooling in experimental septic shock
9-11-84 C. Nieboer	Immunohistochemical studies of the skin
16-11-84 J. Lindeboom	The blind and the mute
30-11-84 C. de Putter	Per mucosal Dental Implants of the Dense Hydroxylapatite
11- 1-85 F.C. Visser	Scintigraphy with Radioiodinated Free Fatty Acids
23- 1-85 W.M. Blanken	Purification and characterization of galactosyltransferases involved in the biosynthesis of glycoconjugates
25- 1-85 H.J. Porck	Genetic and biochemical studies on human transcobalamin II
1- 2-85 J. Defize	Genetic heterogeneity of pepsinogen biochemical and physiological aspects
22- 3-85 J.W. Vredevelde	Somatosensory evoked potentials (median nerve stimulation) in acute stroke.
1- 5-85 R.D. van der Gaag	Immunoglobulins affecting thyroid growth
10- 5-85 G.J. van den Horn	Interaction of heart and arterial system
24- 5-85 Mw. C. Popp-Snijders	W3 Polyunsaturated fatty acids and erythrocyte membranes

- 7- 6-85 S. van der Baan Primaire ciliaire dyskinesie
- 13- 6-85 J.A. Schouten Effects of partial ileal bypass in hypercholesterolemia
- 14- 6-85 J.P. van Spreeuwel Immunohistochemica studies in gastrointestinal pathology
- 18- 6-85 H.B.M. Akerboom Amalgaamrestauraties nader bekeken (De caviteitspreparatie en het polijsten)
- 18- 6-85 P.J. Borgmeijer Amalgaamrestauraties nader bekeken (De caviteitswandbehandeling)
- 18- 6-85 J.C.A. Advokaat Amalgaamrestauraties nader bekeken (Het restauratieve proces)
- 28- 6-85 J.E. Sollie Antenatale echoscopische diagnostiek van congenitale afwijkingen

WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

- 11-10-84 F.J. Nabben Reactions of X 147 DNA with radiation-induced primary and secondary radicals
- 25-10-84 J.A.N. van der Pluijm Spectroscopy of high energy neutrons emitted after muon capture in ^{40}Ca
- 25-10-84 M.A. Hemminga Regulation of glycogen metabolism in the freshwater snail *Lymnaea stagnalis*
- 7-11-84 Mw. N.A.M.G. Rozijn Adaptive strategies of some dune annuals
- 14-11-84 H. Wienke Two-step processes in the ^{116}Xn (p,p') ^{116}Sn and ^{208}Pb (p,t) ^{206}Pb reactions
- 30-11-84 H. Kars Early - Medieval Dorestad, an Archaeo-Petrological study.
- 11-12-84 J.T.N. Kimman Electron spectroscopy of He and No using electron impact and multiphoton ionisation

12-12-84 Mw. Y.A. van Duivenboden	Sexual behaviour of the hermaphrodite freshwater snail <i>Lymnaea stagnalis</i>
13-12-84 Mw. J. van Rinsum	Some aspects of the N-Acetylneuraminic acid biosynthesis in rat tissues
13-12-84 A. van Egmond	A broken pair approach to interacting (fermion-) boson models
19-12-84 H. van Lonkhuyzen	Computer-controlled uv photoelectron spectroscopy of reactive and transient diatomics
14- 2-85 R.J.P. Groothuizen	Mixed elliptic hyperbolic partial differential operators: a case study in fourier integral operators
22- 2-85 P. Buma	Morphology and regulation of neuropeptide secretion in the snail <i>Lymnaea stagnalis</i>
15- 3-85 J.F.Th. Schoute	Vegetation horizons and related phenomena
15- 3-85 G. Bloothoof	Spectrum and timbre of sung vowels
29- 3-85 R.J. Leer	Structural and putative regulatory sequences of yeast ribosomal protein genes
29- 3-85 A.G. de Kok	Productions-inventory control models; approximations and algorithms
11- 4-85 G.E. Dogterom	Environmental control of female reproductive activity in <i>Lymnaea stagnalis</i>
1- 5-85 A.H. Verbruggen	Electromigration and proton-Hall effect in metalhydrides
8- 5-85 J.M.C.M. Schreurs	The west uusimaa low pressure thermal dome, SW Finland
29- 5-85 E.D.C. Rood	Addition reactions of tetracyclo (3.3.0.0 ² , ⁴ .0 ^{3,6}) oct-7-ene

- 31- 5-85 P.C.M. van Zijl High field high resolution NMR of liquids and gases
- 6- 6-85 M.L. Kersten A model for a secure programming environment
- 12- 6-85 W. de Jonge Security and privacy in information systems
- 19- 6-85 Mw. A.M. Hemrika-Wagner Growth temperature and respiratory carbohydrate metabolism in callus-forming potato tuber discs
- 20- 6-85 H.J. Sluiman Comparative studies on the ultrastructure phylogeny and classification of green algae
- 21- 6-85 B.F. Schriever Order dependence
- 21- 6-85 A.P. IJzerman The beta-adrenoceptor complex
- 25- 6-85 P.B. van der Weg Grensvlakplanning en differentiaalcapaciteit van de ideaal-gepolariseerde grenslaag Hg/KBr, H₂O
- 25- 6-85 H.J. Gamelkoorn Base-catalyzed ammoniation of cobalt (III) amine complexes
- 27- 6-85 A. Rozendaal Molecular electron densities in position and momentum space
- 27- 6-85 D.P. van der Vecht Inequalities for stopped brownian motion

LETTEREN

- 6-12-84 T. Riemersma Een onderzoek naar normen en waarden in het grotere Friese proza van 1855-1945
- 11- 1-85 B.C. de Pater Ruimtelijke en temporele begrippen in de sociale geografie
- 9- 5-85 R. Salverda Leading conceptions in linguistic theory

22- 5-85 F. Sepmeijer Een weerlegging van het christendom uit de 10e eeuw

ECONOMIE

26- 9-84 A.H. Kleinknecht Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered

20-12-84 N. van Hulst De effectiviteit van geleide loonpolitiek in theorie en praktijk.

31- 1-85 T.E. Nijman Missing observations in dynamic macroeconomic modelling

4- 4-85 W.F.J. van Lierop Spatial interaction modelling and residential choice analysis

8- 5-85 H.J. Blommestein Eliminative Econometrics

SOCIALE WETENSCHAPPEN

27- 9-84 A.P. Visser De beleving van het verblijf in het algemene ziekenhuis

22-11-84 M. Merum Terwogt Emotional development in middle childhood; a cognitive view

28-11-84 B.P.L.M. den Brinker E.M.G. feedback bij revalidatie

14-12-84 J.D. Bosch Gedragsmodificatie van encopresis

18- 1-85 Mw. E.J.P. Jansen Over handelen gesproken

1- 2-85 Mw. A. Kerkstra Conflicthantering bij echtparen

8- 2-85 Mw. M. Fahrenfort Een doktersroman

22- 2-85 Mw. R.J.M. Somsen (cum laude) Cognitive modulation of vagal cardiac control

1- 3-85 D. Teljeur	Het symbolische systeem van de Gimán van Zuid-Halmahera
18- 4-85 A.G. Lock	Verhuizen naar een andere groep
11- 6-85 C.S.L. Janse	Bewaar het pand
12- 6-85 Mw. M. van der Smagt	Huiselijke omstandigheden van Amsterdamse kleuters
13- 6-85 Mw. M.C. Schouten-van Parreren	Woorden leren in het vreemde-talenonderwijs

WIJSBEGEERTE

18- 1-85 J.W.I. Tamboer	Mensbeelden achter bewegingsbeelden
7- 3-85 P. Blokhuis	Kennis en abstraktie
12- 6-85 G.M. Huussen	Economisch evenwicht

van

ster-

ion-

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00877 4683

